

శ్రీ వైఖానస శాస్త్రోక్త
అర్చనా నవనీతమ్

ప్రచురణ
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి
1998

శ్రియైనమః
శ్రివిఖనస మహాగురవే నమః

శ్రి వైఖానస శాస్త్రోక్త
అర్చనా నవనీతమ్

శ్రిమద్భిః కేశవాచార్యస్వామిభిరను గృహీతమ్
శ్రివైఖానసవిద్యానిలయే సంస్కృతమ్.

ప్రచురణ
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి
1998

ARCHANA NAVANEETHAM

by

Kesavacharya Swami

TTD Religious Publication Series No. 510

T.T.D. First Edition 1998

Copies : 1000

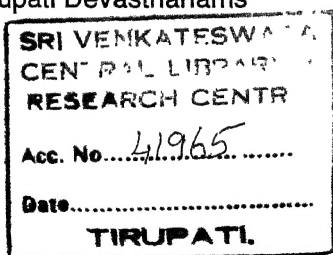
Published by:

Sri. M.K.R. Vinayak, I.A.S.

Executive Officer

Tirumala Tirupati Devasthanams

Tirupati.

Printed at

Prabhala Hi-tech Enterprises Pvt. Ltd.

5th Line, Nehrunagar, Guntur - 522 001

Ph. : 323960 Fax.: (0863) 356705

email : kishore@prabhala.xeevga.xeemail.ems.vsnl.net.in

ముందు మాట

“అర్చనా నవనీత” మనే ఈ సంస్కృత గ్రంథం భగవంతుని అర్చనకు సంబంధించిన అన్ని అంశాలను ప్రసిద్ధ వైఖానస ఆగమ గ్రంథాలనుంచి సేకరించిన వాటిని - ఐదు ఖండాల్లో సమగ్రంగా స్పష్టంగా వివరిస్తువుంది.

ఈ గ్రంథంలో అవసరమైన చోట్ల ఉదహరించిన ఆయా పురాణ శ్లోకాలు నిత్య జీవితంలో భగవంతుని అర్చనకు గల ప్రాశస్త్యాన్ని చక్కగా చాటు తున్నాయి. శ్రీ కేశవాచార్యస్వామి వారిచే రచింపబడిన ఈ గ్రంథం శ్రీ వైఖానస గ్రంథమాల (ఈగావారి పాఠం) వారిచే 1929 లో ముద్రింపబడింది.

అర్చకులకూ, జిజ్ఞాసువులైన భక్తులకూ మిగుల ఉపయోగకారియై ప్రస్తుతం అలభ్యమైన ఈ ‘అర్చనా నవనీతాన్ని’ ప్రచురించడంలో సహకరించిన శ్రీ మాడంబాకం కృష్ణస్వామి శ్రీనివాస భట్టాచార్యులు (తి.తి.దే. ఆస్థాన పండితులు) గారికి, శ్రీ వైఖానస దివ్య సిద్ధాంత వివర్ధినీ సభవారికి కృతజ్ఞతలు. కార్యనిర్వహణాధికారి

M.K.R. Vinayak, I.A.S.

కార్యనిర్వహణాధికారి

తిరుపతి

27-11-97

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానము

హరిః ఓమ్
శ్రీ వేంకటేశాయనమః

ప్రస్తావన

అర్చనా నవనీతమును ఈ గ్రంథము శ్రీ కేశవాచార్యస్వామి వారిచే సుబోధకముగు సంస్కృత శ్లోకములలో వ్రాయబడినది. దీనిని శ్రీ వైఖానస విద్యానిలయాధికారులగు, కీ||శ్రీ|| శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల భట్టర్ శ్రీనివాసాచార్యులుగారు సంస్కరించిరి. శ్రీవైఖానస గ్రంథమాల, ఈగావారిపాలెంవారు 1929 సం.లో ముద్రించిరి. ఈ పుస్తకములు చాలకాలముగా లభ్యమగుటలేదు.

ఈ గ్రంథావసరమును వివరించగానే దాని ముద్రణకు ఆమోదించిన శ్రీ యమ్. క్షీర రామలింగేశ్వర వినాయక్, ఐ.ఎ.యస్. కార్యనిర్వహణాధికారి గారికి, తిరుమల తిరుపతి దేవస్థాన పాలకమండలి వారికి, దీనిని కార్యరూపములో పెట్టిన శ్రీ యస్. యస్. రామమూర్తి ఎడిటరు గారికి నా కృతజ్ఞతలు.

ఈ గ్రంథసేకరణ చేసి వైఖానసగ్రంథ ముద్రణలో ఎన్నోవిధముల అహర్నిశములు కృషిగావించుచున్న శ్రీ దివి విఖనసాచార్యులు, కార్యదర్శి, శ్రీవైఖానస దివ్యసిద్ధాంత వివర్ధినీసభ వారిని మనసారా ఆశీర్వదించుచున్నాను. గ్రంథముద్రణ ప్రాపులు పరిశీలించి సహాయపడిన చి|| దివి శ్రీనివాస దీక్షితులు, తిరుమల మరియు చి|| గంజాం ప్రభాకరాచార్యులు, తిరుమల వారలకున్నా, గ్రంథముద్రణ చక్కగా చేసిన చి|| శ్రీ కిషోర్ ప్రభల, ప్రభల హైటెక్ అధినేత, గుంటూరు గారికి ఆశీస్సులు.

విష్ణాలయములలో అర్చకత్వము చేయువారలకు ఇది అత్యంతోపకరణమైనది. యిది అయిదు ఖండలుగా గలదు. విధి నిర్వహణలో ఏయేపని ఏయే విధముగా నిర్వహించవలెనో, ఏయేవస్తువులు దేనిదేనికి అవసరమో, ఏయేసాంకేతిక పదములకు అర్థము ఏమిటో వివరముగా, సోదాహరణముగా చెప్పబడినది. లౌకిక భాషలో చెప్పాలంటే యిది అర్చకులకు మాన్యుయల్ (Manual) అనవచ్చును.

వైఖానస భగవచ్చాస్త్రములలో చెప్పబడిన వివిధ అంశములను చేర్చి అర్చకత్వము చేయువారి ఉపయోగార్థము రచింపబడిన ఈగ్రంథము అత్యంతాదరణ పొందగలదు.

బుధజన విధేయుడు

తిరుమల

మాడంబాకం కృష్ణస్వామి శ్రీనివాస భట్టాచార్యులు

14.1.98

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థాన ఆస్థాన అగమపండితులు

అర్చనా నవనీతమ్

విషయసూచిక

విషయః	పుట	విషయః	పుట
ప్రథమఖండ			
అర్చనా ప్రశంసా	2	శ్రీచూర్ణమ్	27
పరార్థ నిర్వచనమ్	2	పంచాంగభూషణమ్	27
అర్చావతార వైభవః	2	దర్శలక్షణమ్	27
స్వయం వ్యక్తాదిస్థానపంచకమ్	5	పవిత్రలక్షణమ్	28
తత్ఫలమ్	5	పవిత్రాధిదేవతాః	28
సదాచారక్రమః	6	ప్రదక్షిణమ్	28
అథప్రకారాంతరేణ శౌచవిధిః	7	ఛాయాలంఘనవిషయః	29
గోకర్ణలక్షణమ్	8	విమానవస్తనమ్	29
దంతధావనమ్	9	భువంగోల్లంఘనవిషయః	29
స్నానమ్	10	నిత్యదీపః	29
స్థలవిశేషాః	11	స్నానతీర్థమ్	30
కాకస్నాననిషేధః	12	అధావశబ్దార్థః	30
తర్పణక్రమః	13	సమ్మూర్జనీ	30
వస్త్రనిష్ఠిడనమంత్రః	14	పర్యుషితపుష్పవినియోగః	30
సంధ్యావందనమ్	15	తిరస్కరణీవచనమ్	30
ఉల్లేఖనమ్	16	తిరస్కరణీరహిత వచనమ్	31
నవప్రోక్షణఫలమ్	16	షట్కాలపూజా	31
ప్రాణాయామః	18	ఘటికాదిమానమ్	32
		ద్వితీయ ఖండ	
గాయత్రీసావిత్రి భేదః	18	ద్రువార్చనమ్	34
గాయత్రీధ్యానమ్	18	ఘంటా, తదధిదేవాః	34
గాయత్రీ కరన్యాసః	19	ఏతత్ఫలమ్	34
గాయత్ర్యర్థవిచారః	21	పూజోపకరణ స్థానమ్	35
తర్పణాది	23	పతద్గాహః స్ఫటికమ్	35
పద్మాక్షతుళసీదామధారణమ్	25	ఉద్ధరిణీ	36

విషయసూచిక

విషయ:	పుట	విషయ:	పుట
అధిదేవా:	36	ఏకాక్షరన్యాస:	52
పూర్ణకుంభ:	37	అచీంతన్యాస:	53
పదార్థిని:	37	మానసికార్చనాంగత్వేనషడాధారవిధి:	53
అర్చకలక్షణమ్	38	అన్తర్మాత్మకాన్యాస:	54
అష్టవిధభక్తి:	39	మానసికార్చనమ్	54
ఎంచపాత్రేషుప్రక్షేపణీయ ద్రవ్యమ్	39	అష్టాక్షరధ్యానమ్	55
వాద్యఘోషలక్షణమ్	40	శంఖచక్రాదిధారణఫలమ్	56
మృదువాద్యసమయ:	40	గదావచనమ్	56
తృతీయ ఖండ		అభయహస్తవచనమ్	56
పీఠార్చనమ్	42	కటిహస్త:	56
పశ్చిమాదిమానేష్వర్చకముఖనియమ:	42	శ్రీవత్సమ్	56
ఏతదర్థే విజ్ఞానేశ్వరవచనమ్	42	ప్రలంబమ్	57
పంచశుద్ధి:	43	వ్యాఘృతిన్యాస:	57
కూర్మాసనలక్షణమ్	43	సంబంధకూర్చమ్	57
స్పస్తికాసనలక్షణమ్	43	పుష్పన్యాస:	58
ఏకజానుస్థితిలక్షణమ్	43	భగవతోభక్తవల్లభ్యమ్	59
ఆసనమంత్ర:	44	చతుర్థ ఖండ	
ప్రాణాయామహస్తలక్షణమ్	44	ఆవాహనాద్యర్చనమ్	60
ప్రణవాన్తర్గతాకారోకారమకార	45	ఆవాహనక్రమ:	60
ధ్యానమ్		మూర్తివిభాగే భృగు:	61
మాత్రాలక్షణమ్	45	ఏకబేరబహుబేరవచనమ్	62
పాపపురుషలక్షణమ్	46	ఉపచారాభినయ:	62
పంచోపనిషదన్యాస:	47	దేవ్యోరర్చనకాల:	63
కరన్యాస:	50	శ్రీత్రయమ్	63
కరన్యాసేఽంగులివిశేష:	50	శ్రుత్యత్తి:	63
షడంగన్యాస:	50	శ్రియోవతార:	63
షడంగలక్షణమ్	50	ఆవాహనప్రశంసా	64
మాతృకాషడంగ:	51	సాన్నిధ్యనిర్వచనమ్	65
మాతృకాన్యాస:	51	విగ్రహసంఖ్యా	65

విషయసూచిక

విషయ:	పుట	విషయ:	పుట
ద్వాత్రింశద్విగ్రహః	65	నీరాజనమ్, సంధ్యారక్షాదీపః	74
ఉత్సవాదిబేరాణాముపచారాః	66	తత్సేవాఫలమ్	74
అమూర్తారాధనోపచారాః	67	నీరాజనకాలః	74
ఆవాహనోద్వాసనయోస్సాధారణ్యం	67	త్రిభ్రమణఫలమ్	75
చతుర్విధోపచారాః	68	రాజోపచారాః	75
పునరుపచారద్వైవిధ్యమ్	68	సప్తవాహనమ్	75
ఆచమనదానప్రకారః	68	స్థానదర్పణమ్	75
అర్ఘ్యదానప్రకారః, తద్దేదశ్చ	68	మాత్రాదానమ్	75
తాంబూలద్రవ్యమ్	69	మధుపర్కః	77
ముఖవాసద్రవ్యమ్	69	పంచాలయః, హవిర్విధిః	77
అర్చనద్రవ్యాణామలాభప్రతినిధిః	69	షడ్విధహవిః	77
పాదుకా	69	పాయసమ్	77
దస్తకాష్ఠమ్	69	కృనరమ్	77
స్నాననమ్	69	గౌల్యమ్ ముద్గాన్నమ్, యవోదనమ్	78
ఉద్వర్తనమ్	70	శుద్ధాన్నమ్	78
స్లోతమ్	70	అపూపాది	78
పుష్పమ్	70	ఉపదంశజీవాః	79
తులస్యాహరణనిషేధకాలాః	71	ఉపదంశమానమ్	79
తదపవాదః	71	అర్హణాంబులక్షణమ్	80
తుళసీరహితమాలానిషేధః	71	నివేదనరహస్యమ్	80
మాలాలక్షణమ్	72	పంచబేరనివేదనమ్	80
సాయముపహారః	72	హవిర్విశ్వసనమ్, నిత్యహోమః	81
గంధద్రవ్యమ్	72	బలివిధిః	82
పుష్పన్యాసలక్షణమ్	72	బలిః	83
పరివారార్చా	72	పరివారార్చనక్రమః	84
పంచమ ఖండ		ద్వారపాలకాః	85
ధూపద్రవ్యమ్, ధూపః	73	విమానపాలాః	86
దీపః	73	న్యక్షాదిస్వరూపమ్	86
దీపద్రవ్యమ్	73		

విషయసూచిక

విషయ:	పుట	విషయ:	పుట
అనపాయిస:	86	అష్టాంగనమస్కార:	93
సప్తరోహిణ్యః, పదద్వారదేవా:	87	దర్శనమ్	93
సప్తర్షయః	87	ప్రదక్షిణమ్	93
నవగ్రహః	87	తీర్థగ్రహణమ్	94
బలిపీఠాధిదేవా:	87	వినియోగక్రమః	94
పీఠార్చావశేష:	88	చతుర్విధవైష్ణవాః	95
వర్ణవాహనాది జ్ఞాత్వార్చనమ్	88	భాగవతలక్షణమ్	95
బలిలక్షణమ్	88	శూద్రోచ్చిష్టప్రాయశ్చిత్తమ్	96
శయనమ్	89	పంచతీర్థాని	97
అర్చనాపంచకమ్	89	తీర్థమహిమా	97
పురస్తాత్తీర్థవినియోగః	90	చందనాదే:	97
కారిప్రసాదః	90	మాలా, పాదుకామహిమా	98
పాత్రశేష:	91	తుళసీభక్షణమ్	98
సేవాప్రకరణమ్	91	ప్రసాదః	99
సర్వేషాం సేవా	92	భక్తప్రసాదః	100
భగవత్సాన్నిధ్యమ్	92	శవప్రశంసా	100
సేవాలక్షణమ్	92	క్షమామంత్రః	100
పంచప్రణామా:	93	ద్వాత్రింశదపచారక్రమః	101

శ్రీమద్విఖనస మహాగురవే నమః

గ్రంథ ప్రవేశః

శ్రాతస్మార్తాదికం కర్మ నిఖిలం యేవ సూత్రితమ్
తస్యై సమస్తవేదార్థవిదే విఖనసే నమః

ఇహ ఖలు పరమకరుణిక స్తత్రభవాన్ శ్రీ వైఖానసకుల తిలక
స్సకలకలకలాప శ్చిన్నసింహవాజపేయీ శ్రీవైఖానససూత్ర, భగవచ్చాస్త్ర
భవ్యధర్మమర్మవిజిజ్ఞాసూనాముజ్జీవనాయ గ్రంథాన్ బహూన్ ప్రణీనాయేతి
విదితచర మేవ సహృదయానామ్. మహనీయస్యాస్య గురోః కృతిమాప
లభ్యన్తే శ్రీవైఖానస గృహ్యసూత్ర భాష్యం, దర్పణం, (అర్చనా)
పంచఖండమితి ప్రచురప్రచారాస్త్రయోగ్రన్థాః. తత్రాపి గృహ్యసూత్ర
భాష్యమేకాదశప్రశ్నస్య న లభ్యతే. దర్పణం చ శిథిల ప్రాయం ప్రాయ
శశ్చుద్ధం దృశ్యతే. తథా, అర్చనాపంచఖండ గ్రంథః, పంచఖండ
మర్చనాసప్తాధ్యాయీత్యాదివ్యవహరవిషయ స్సర్వత్రాబాల వృద్ధమతి
పరిచితః పఠన పాఠనాది ఘాప యుజ్యమానో జాగర్తి. అస్మైవ
పంచఖండస్య వ్యాఖ్యానమిదం ప్రస్తుత మర్చనానవనీతం ధర్మశాస్త్ర
మితి గ్రంథారంభశ్లోకేన జ్ఞాయతే. తతః పరమేవ బహుగ్రన్థా అర్చనా
ప్రతిపాదికా బహుభిరాచార్యైరనుగృహీతాస్తత్రద్దేశిషు లభ్యన్తే. ఇదమేవ
పంచఖండమను సృత్య సప్త ఖండ భగవదారాధన క్రమగ్రంథోను
క్రమణికా ప్రణీతా ప్రాజ్ఞ ప్రచారా లభ్యతే.

అస్యచ కవేదేశ కాలౌ చారిత్రకనయేనోపవర్ణయితుముచి తా
సామగ్రి నోపలభ్యతే పరంతు,

“శ్రీమాధవాచార్యతనూభవేన

నృసింహనామ్యుగ్రి చిత్రప్రణీతా”

గ్రన్థ ప్రవేశః

ఇత్యాది తదీయగ్రంథేనాస్యపితా మాధవాచార్య ఇతి జనయి తుర్నామ మాత్రం విజ్ఞాయతే.

తథా వ్యాఖ్యాగ్రన్థస్య ధర్మశాస్త్రస్యాస్య ప్రణేతా తత్రభవాన్ కేశవాచార్యః ఇతి,

“అర్చనా నవనీతాఖ్యం కేశవేనామృతం యథా”

ఇతి గ్రంథోపక్రమవాక్యేన జ్ఞాయతే. ఇదంతు వ్యాఖ్యానం పూర్వోక్తపంచఖండస్యైవసర్వావయవావచ్ఛేదసంస్పర్శిన నిర్మితమపితు ముఖావచ్ఛేదేనైవేతి స్పష్టమ్. మూలనిర్మాతురివ వ్యాఖ్యాకర్తుః, కేశ వాచార్యస్యాపి దేశ కాలౌ న జ్ఞాయేతే.

తత్ర తత్ర భాషాయాముపపాదనే వాయద్యప సంస్కారః,

“అపశబ్దశతం మాఘే భారవేస్తు శతత్రయమ్,

కాలిదాసే న గణ్యంతే కవిరేకో ధనంజయ” ఇతివన్మర్షణీయః,

తత్ర గ్రంథే భగవత్సమూర్తారాధనం వస్తు, తత్త్వకారః, అధికారీ, ఫలమితి ప్రాధాన్యేన ప్రకరణోచితైరితరైశ్చ చత్వారోంశాః ప్రతిపాద్యంతే.

తత్ర సర్వాసపూర్వత్వేన సమూర్తమిదమారాధనం శ్రౌత ప్రమాణ ప్రమితముత నేత్యాధునికాః కేచిద్వివదంతే విద్వాంసః. తేషామియం సమాహితిస్సమూర్తార్చనం వైదికమేవేతి. తథా శ్రుతిః. ✽ “ప్రవశాన్త మస్థసో ధియాయ తే మహేశ్వరాయ విష్ణవేచార్చ” తేతి. ఇయం శ్రుతిర్ఘృద్వాదిభిర్భగవచ్ఛాస్త్రే బహుశ ఉదాహృతా పత్యమానా చోపలభ్యతే. తథా, ✽ “యతోవీరః కర్మణ్యస్సదక్షో యుక్తగ్రావా జాయతే దేవకామః”, ✽ “పిశంగ రూపస్సుభరో వయోధా శ్శుష్టివీరోజయతే దేవకామః, ✽ “భద్రం వశ్యేమాకృభిర్యజత్రాః” ✽ “అశ్మాన మాఘణం ప్రపద్యే”, ✽ “అరాయికాణే వికటే గిరిం గచ్ఛ”, ✽ అద్భ్యస్సంభూతః పృథివ్యై రసాచ్చ విశ్వకర్మణస్సమవర్తతాఽధి, తస్య త్వష్టా విదధద్రూపమేతి”

ఇత్యాద్యాశ్శృతయః, తథాః “విష్ణురారాధ్యతే పన్థాః నాన్యస్తత్తోప
కారకః,” ✱✱ “అర్చన్ను భయతస్సిద్ధిం మత్తో విందత్య భీష్పితామ్,” ++
“మా మర్చయేత్తు సతతం మత్ప్రియత్వం యధీచ్ఛతి,” ✱✱ “మద్యాజీ
మాం నమస్కురు,” ✱ ✱✱ “తేష్వర్చనం సర్వార్థ సాధనమ్, సమూర్తా
ర్చనమేవ కుర్యాదన్యథా న పరమం పదమావాప్నోతి,” ◆◆ “సురూపాం
ప్రతిమాం విష్ణోః ప్రసన్నవద నేక్షణామ్” ఇత్యాదీని తదనంతరప్రమాణాని
చ స్మర్యంతే.

మూలమస్య తు సర్వస్య నిగమగర్భేణ శ్రీమతా విఖనసా
“అథాఽగ్నౌ నిత్యహోమాన్తే విష్ణోర్నిత్యార్చా సర్వదేవార్చాభవత్యగ్నిర్వై
దేవానామవమో విష్ణుః పరమస్తదంతరేణ సర్వా అన్యాదేవతా ఇతి
బ్రాహ్మణమ్, తస్మాద్ధృపే పరమం విష్ణుం ప్రతిష్ఠాప్య సాయం ప్రాతర్దో
మాన్తేర్చయ” తీత్యార్చభ్య, “యజ్ఞేషు విహీనం తత్సంపూర్ణం భవతి
ద్విజాతిరతస్త్రితో నిత్యంగృహే దేవాయతనేవాభక్త్యా భగవంతం
నారాయణమర్చయేత్తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయత
ఇత్యన్తేనానుగృహీతం సూత్రమేవేతి న ద్వాపరః.”

అత్ర శ్రీ వైఖానససూత్రమహత్త్వస్య సార్వజనీనత్వాంగీకారే
పాశ్చాత్యానాం విపశ్చితామపరచితతద్గంధతత్త్వానాం కించిదివావేద
యితుమత్రప్రసంగాత్కించదుచ్యతే.

విఖనా ఇతి కశ్చిదృషిశ్శీవైఖానస సూత్రకర్తా. తథా సంప్రతి
పన్నత్వాత్. అయమృషిశ్చతుర్ముఖస్యైవ విష్ణోర్వా అన్యోప తారః. చతు
ర్ముఖ ఏవ భగవదర్చనప్రతిపాదక శాస్త్రసంపాదనాయముని బృందనిషే
వితం నైమిశారణ్యమాసాద్య తపస్తేపే ✱. తదా తస్యర్చిత్యేన వ్యవహార

✱ శ్రీ వైష్ణవ పురాణే. ✱✱ శ్రీ భాగవతే 11 స్కన్ధే 27 అధ్యాయే. ++ శ్రీ
భారతే ఆశ్వమేధిక పర్వణి 104 అధ్యాయే. ✱✱ శ్రీ భారతే అశ్వమేధిక
పర్వణి 104 అధ్యాయే. ✱ గీతాసు ✱✱ మరీచిప్రోక్షే. ◆◆ విష్ణుధర్మ. ✱
మరీచివిమానార్చన కల్పపీఠికాయాం పత్రే.

‘ఇత్యేకే. విఖనా ఇతి విష్ణుశ్చేచ్యతే †, చతుర్ముఖోఽపి విఖనాః *, తస్య విఖనస్త్యం స్వకారణస్య నారాయణప్యైవ నామ్నా వ్యపదేశాత్సిద్ధ్యతి. తైత్తిరీయారణ్యకోక్తా “యే నఖాః” శ్రుత్యర్థా అన్యే వైఖానసాః ❖ విఖనస్సూత్రసంస్కృతా అన్యే * తృతీయాశ్రమనిష్ఠా ఇతరే†, అన్యర్థేః దేశః కాలశ్చ తచ్చిప్యైస్సృష్టం వ్యాఖ్యాతః, ‘స్వామంభువ మనోః కాల’ ఇత్యాదినా కాలః ‘నైమిశారణ్యమాసాద్య మునిబృందనిషే విత’ మితి దేశశ్చ ††, అయమృషిర్నారాయణపరాయణస్తత్పరమేవ సూత్రం

† ‘ధేనుర్వహాణామదితిస్సూరాణాం బ్రహ్మబుభూణాం విఖనా మునీ నామ్’ వైఖానస మంత్రసంహితా 4 ప్రశ్నే: తథా, ఆనందసంహితాయాం పంచ దశాధ్యాయే, తథా ‘వైఖానస్సామగాయన’ ఇతి సహస్ర నామాధ్యాయే, శ్రీభారతే. * ‘విఖనసార్థితో విశ్వగుప్త యే’, ఇతి భాగవతమ్, తథా ‘విఖనసం చ విధాతారం విరించం తం చతుర్ముఖమ్’ ఇతి నిఘంటుః, ‘విశేషఖననాద్విఖనాః’ ఇతి వ్యుత్పత్త్వా చ సిద్ధ్యతి. ❖ మనసః ఖననాద నఘానాం మహర్షీణా ముత్పత్తేః, అథ నఖోత్పన్నా ఇత్యర్థేఽపి తే మహర్ష యోన్యే వాలఖిల్యా ఇవ, తేఽపి విఖనసశ్చతుర్ముఖస్యావసృత్య మిత్యన్వర్థా ఖ్యావస్తః. * విఖనసా ప్రోక్తం సూత్రమను తిష్ఠన్తీత్యర్థే, ‘తదధీతే తద్వే’ దేతి సిద్ధా వైఖానసా ఏతే. + ‘బ్రహ్మచారి గృహీ భిక్షుర్వైఖానస’ ఇతి బోధాయనః. (ఆశ్రమ చాతుర్విధ్య కథనే) ‘తతో వైఖానసం మార్గమా స్థితస్సహ లక్ష్మణః’ ఇతి శ్రీమద్రామాయణమ్, (శ్రీరామస్యారణ్య వాసప్రస్థానే) ‘వైఖానసం మార్గమనుసృత్య’ ఇతి (శ్రీవిష్ణుపురాణమ్, మాంధా తృచరితే) ‘వైఖానసం కమన యావ్రతమ్’ ఇతి కాళిదాసః (శాకుంతలే), తృతీయాశ్రమస్య తదాశ్రమిణాం విలక్షణస్య శ్రామణకాగ్నేశ్చాత్ర పరిపర్ణోపదేశాత్స ఆశ్రమస్తన్నామ్నా వ్యపదిశ్యతే, ‘ఏతమగ్నింశ్రామణ కమిత్యాహ విఖనా’ ఇతి శ్రీ సూత్రమ్. (9) †† ఆనందసంహితాయాం 17 అధ్యాయే.

అర్చనా నవనీతమ్

ప్రణీనాయ ❀, ఇదం హి వైలక్షణ్యం దురపహ్నవమితరసూత్రకారేభ్యః, సర్వేష్యేతే విఖనసమృషిం ప్రమాణయన్తి. తస్య చతుర్భుజత్వం శంఖచక్రవరదాభయకరత్వం కిరీటముకుటహార కేయూరాదిమత్త్వంచ వచచితతరం సంభావ్యత ఏవ.

ఏతత్సూత్రం వేదవిభాగాత్పూర్వమేవ విఖనసా ప్రణీతమ్ ❀, అవిభక్తవేదస్య వైఖానసత్వేన వ్యవహరశ్చుతిసిద్ధః ♦. తథా విభాగానంతరమపి కాసాం చిచ్ఛాఖానాం వైఖానసత్వ వ్యవహారో న విరుద్ధ్యతే ✧, అవిభక్తస్యాస్యా వేదరాశేర్బష్టా తత్రభవాన్ విఖనాః ❀,

❀ 'అఖిలజగదేకకారణ భూతశ్రీమన్నారాయణైకపరత్వాత్ ఇతి దీక్షి తీయం దశవిధహేతునిరూపణమ్. 'తత్త్వం జిజ్ఞాసమానానాం హేతు భిస్సర్వతోముఖైః, తత్త్వమేకో మహాయోగీహరిర్నారాయణః పరః' ఇతి శ్రీభారతమ్ శ్రీసూత్రస్యనారాయణ పరమత్వం ప్రత్యక్షమ్. ❀ వేద చతుష్టయ మంత్రైరత్ర సూత్రే వినియోగ ఉచ్యతే. ♦ యథా సీతోష్ నిషది: 'వైఖానసపర్వతః తత్ర కర్మజ్ఞానమయీభిర్బహుశాఖా భవన్తి - 'వైఖానసమతస్తస్మిన్నాదౌ ప్రత్యక్షదర్శనమ్, స్మర్యతే మునిభిర్నిత్యం వైఖానసమతః పర' మిత్యాది. 'వేదానాం వ్యసనాత్పూర్వమ్' 'యాతు సమ్మిళితావస్థా వేదానాం వ్యసనాత్పూరా' ఇత్యాది భగవచ్ఛాస్త్రమ్. ✧ యథా శ్రీ విష్ణుపురాణే శాఖానుక్రమణాధ్యాయే 'ఏక ఆసీద్యజుర్వేద' ఇతి విభాగత్పూర్వం వేదరాశేర్యజుష్టైన వ్యవహరస్తతోర్వాగేకస్య భాగస్యాపి తత్వేన వ్యవహరస్సం ప్రతిపన్నస్తద్వత్. ❀ 'పూర్వం విఖనసే విష్ణుః ప్రోక్తవాన్ స్వయమచ్యుతః' (వృద్ధహరీత స్మృతిః అష్టమాధ్యాయే), 'ప్రాప్తం సకాశాదేవస్య బ్రహ్మణోఽవ్యక్త జన్మనః, (శ్రీ విష్ణుధర్మః, ప్రథమాధ్యాయే) కాలాంతరే కృష్ణద్వైపాయనో వేదాన్ వ్యభజత్, యజుషాణాం మంత్రాణాం తైత్తిరీయత్వం చతతః పశ్చాత్సమపద్యత, తథావైఖానస సంహితైక దేశత్వాత్తైత్తిరీయ భాగస్య వైఖానసానాం తైత్తిరీయ

సూత్రసంహితయోర్విభిన్నకాలికత్వచింతాయామానుకూల్య ప్రాతి
కూల్యయోస్సాధ్యవిశేష విరహేష్వైక కాలికత్వమేవవక్తుముచితమ్.
సాపేక్షత్వాత్. తత్ర కేషాంచిన్మన్తాణాం సూత్రేదితానామసంగ్రహస్తేషాం
నైకథా సంభావితాః పుత్తినిబంధనస్సాత్. సూత్రవాక్యానాం సంహితా
యాం నివేశ ఇతి తు మన్దమ్, తేషాం వాక్యానాం మంత్రత్వోప పత్తౌ
ప్రతిబన్ధకాభావాత్ ▲.

శ్రౌతస్మార్తసూత్రే విభిన్నకర్తృకే న భవతః, అనౌచిత్యాత్,
'శ్రౌతస్మార్తాదికంకర్మే'త్యాదా వేకకర్తృకత్వస్మరణాత్, పాత్రస్రువాదయో
యజ్ఞే ప్రోక్తాః' ఇతి గృహ్యభాగస్య శ్రౌతసాపేక్షత్వపరామర్శాచ్చ.

దైవికమన్తసంహితాయాం వినాయకవినతాదీనాం శ్రీమహా
విష్ణోర్మత్యుద్భవతార విశేషస్య చ ప్రస్తావనద్వన్తస్యార్వాచీనతాం న
వ్యనక్తి. అపౌరుషేయే వేదే గరుత్మదాదీనాం దేవతా విశేషాణామవతార
విశేషాణాం చ పరామర్శాత్ †. పౌరాణిక్యశ్చ గాధాః ప్రాయశో వైదికమే
వాఖ్యానకం వ్యాఖ్యాస్యన్తి. న తావతా మంత్రాణామర్వాచీనత్వ ప్రసక్తి
రథ తద్వినియోజకానాం సూత్రాణాం వోపపద్యతే. "అనాదిర్భ గవాన్
కాల"ఇత్యనాద్యనస్తే కాలేనకించి ద సంభావ్య మిశ్వరేచ్ఛాయామ్
పువృత్తాయాం, భూతం భవద్భవిష్యం చేతి కాలత్రయం వా

మంత్రసాపేక్షత్వే న కించిద్ధీయతే, న హి వైదికా వేదపౌరుషేయం
నిష్కాస్యన్తి! మంత్ర సంహితాయాం తైత్తిరీయ మంత్రాణామవృత్తిపాఠస్తు
నూనం ప్రయోక్తాణాం సౌకర్యాయైవేతిన తత్ర చోద్వాపకాశః, మంత్ర భాష్యం
చ తావానుపలభ్యతే, ప్రక్రియా విశేషభేదవైధుర్యాచ్ఛ్వాత సూత్రం ప్రాయః
పఠ్యమానాం శ్రుతి మేవానురుదే, తత్రాపి శ్రౌతసంహితైకా పృథక్పఠ్యతే.

▲ యద్వాల్లేఖకముద్రాపకాదికృతమాన్యికమ్. † 'గణానాం త్వా
గణా.తి గం హవామహే', 'సహోవాచ వ్యాసః పారాశర్యః' 'కశ్యపః పశ్యకో
భష 3', 'సువర్ణోసి గరుత్మాన్' ఇత్యాది సంహితామంత్రాః గరుత్మదాదీనాం
ఋతుతాప యోద్యుపనిషత్సు రామాదీనామవతారదా విశేషాణాం చ
సంహితానాం వర్త్యతే.

అర్చనా నవనీతమ్

శక్నువన్త్యధ్యక్షయితుం మహర్షయః, కింవక్తవ్యం వేదపురుషస్య
సార్వభౌమం సామర్థ్యం ప్రస్తుత్య !

యావతా సమూర్తపూజనం వైదికమనుమన్యతే, తద్విస్తర
వ్యాఖ్యనమాగమోపి నాంతరీయకతయా సన్నిధాప్యతే. న హ్యర్చనం
తదాగమమంతరా పారుషాదిసూక్తైర్నిర్వర్త్యమ్, యేనార్యాచీన తామా
గమానామనుజానీమః. తత్ప్రయోగస్య సంకుచితతమత్వాత్. యద్యవైదిక
మేవ సమూర్తార్చనం గతమేవ భారతం మతమితి సారశాస్త్రాణాం.
తాదృశసమూర్తార్చనప్రవర్తక ఆగమోపి విఖనసా ప్రణీతః ❊. అయమా
గమశ్శీమన్నారాయణమేవ పరదైవతం వక్తి, శ్రౌతస్మార్త సూత్రద్వయ
మివ ❖. తత్సద్భక్త్యాన్యోప్యాగమః పంచరాత్రం ప్రసిద్ధి ప్రాచుర్య
వత్పరిదృశ్యతే ❖. తథాబహవోత్ర భారతాదిభ్యస్సంవాదా ఆగమ
విషయకా ఉపలభ్యంతే ❊. ఆగమ ప్రామాణ్యే సందిహానానాం

❊ విమానార్చనకల్పే 3, 525 చ పత్రే. ❖ విమానార్చనకల్పే 2 పత్రే

❖ విమానార్చన కల్పే 157 పత్రే. ❊ పంచరాత్రరక్షోదా విస్తరోద్రష్టవ్యః.

తథా చ ఛాన్దోగ్యే, 'ఋగ్వేదం భగవోద్యేమి' ఇత్యారభ్య 'వాకో
వాక్యమేకాయన' మిత్యాది, 'ఏకాయన' మితి భగవచ్ఛాస్త్రముచ్యతే. ఏకస్య
నారాయణస్యైవాయనత్వాత్తత్ర.

తథా శ్రీభారతే - 'వైఖానసాః కథం బ్రూయుః కథం వా
పాంచరాత్రీణ' ఇత్యుద్దవప్రశ్నస్య వైఖానసరీత్యా పంచరాత్ర రీత్యా చ
మూర్తిభేదం భగవానాహ.

తథా శ్రీ విష్ణుపురాణే - 'యజ్వభిర్యజ్జపురుషో వాసుదేవశ్చ
సాత్వతైః, వేదాంతవేదిభీర్విష్ణుః ప్రోచ్యతే యో వతోఽస్మిత' మితి.

తత్సూత్రానుష్ఠాతారశ్చాద్యశ్శోహ్యశ్చ దేశకాలాపనపేక్ష్య సర్వత్ర
సర్వదా తత్త్వత్రయపాదినో వైష్ణవా ఏవ పరిదృశ్యంతే.

గ్రంథ ప్రవేశః

శంకరభగవత్పాదీనాం పంచరాత్రే దోషాద్భూటనం భాష్యగ్రంథాదిషు పరిదృశ్యతే *.

విఖనసా ప్రణీతస్య సముదితశాస్త్రస్యాసత్త్వం విస్తృతత్వేన మందబుద్ధ్యనుజిఘ్నక్షయా భృగ్వాదయశ్చత్వారో మహర్షయశ్చాస్త్ర్య మిదం సంచిక్షిప్తుః. తచ్చాస్త్ర్యవినియుక్తా మంత్రా ఏవ దైవిక మంత్రత్వేన తదైవ గ్రథితా వ్యవహీయంతే. స్మార్తసూత్రవిని యుక్తానాం మంత్రాణాం తథా దైవికశాస్త్రవినియుక్తానాం మంత్రాణాంచైక కర్తృత్వ సంబంధాత్, పౌర్వాపర్య వ్యవహార ఏకగ్రంథత్వ వ్యవహారశ్చ సంగచ్ఛతే.

వైదికమతస్య శైవవైష్ణవాదిభేదం ప్రత్యాచక్షాణానాం సూత్రస్యాస్య నారాయణ పరత్వోక్తావర్వాచీనత్వం శంక్యతే. తదపి న మనోరమమ్, తాదృశభేదస్యానంగీకారే మానాభావాత్. తథా, మహేశ్వరే కే చిన్నారాయణే కేచిచ్చ విద్వాంసస్వ భరన్యాసం కృత్వాఽర్చయన్తి యే. మన్వాదయో ధర్మశాస్త్రకర్తారః, అపస్తంబాదయః కల్పసూత్ర ప్రవక్తారశ్చ స్వగ్రంథేషు బహుశస్సూత్రమిదం ప్రమాణ తయోదాజహ్రాః*.

* ద్వితీయాధ్యాయవిరోధపాదే (బ్రహ్మసూత్రాణామ్) పంచరాత్రశాస్త్రీ జీవోత్పత్తిః ప్రతిపాద్యత ఇత్యుద్దిశ్య తచ్చాస్త్రం సౌగతాదిసిద్ధాంతవత్, అపసిద్ధాంతమిత్యర్థ ఉక్తః, తాన్యేవ చత్వారి సూత్రాణి పంచరాత్రాధికరణ మితి హేతోర్భగవత్పాదాచార్యాణాం తత్సిద్ధాంతస్య ప్రత్యాఖ్యానం దృశ్యతే. యే మహేశ్వరే వాజగతామధీశ్వరే జనార్దనే వా జగదన్త రాత్మని, న వస్తుభేదప్రతిపత్తిగన్తి మే తథాపి భక్తిస్తరుణోన్మశేఖర ఇతి భర్తృహరిః. తథా ఏకోదేవస్సర్వభూతేషుగూఢ ఇత్యాదిశ్రుతిః. (శ్వేతాశ్వతరే) .

ఆర్చనా నవనీతమ్

ఏతేన శ్రీవైఖానససూత్రప్రాశస్త్యస్యోపన్యాసే శ్రీనివాస దీక్షితీయ తాత్పర్యచింతామణ్యుక్త దశహేతవశ్చాత్మ్యంతం సంగతా ఏవేతి సుస్థమ్.

‘వచనాత్మ వృత్తిర్వచనాన్ని వృత్తి’ రితి హి శాస్త్ర విదాం నయః!

అత్రోదాహృతేషు ప్రమాణేషు న కేషు చిదవ్యవిశ్వాసః కార్యః, సర్వేషాం ప్రమాణానాం పర్యమానేషు తత్తద్గ్రంథేషు స్పష్టముపలంభాత్. ఏతేషాం ప్రమాణానాం చారిత్రకతత్త్వ పరిష్కార సామగ్ధ్యం సత్యామ సత్యాం వాయథావస్థితార్థప్రత్యయేవ సజాతీయ సూత్రాంతరమధ్యే శ్రీవైఖానస సూత్రముక్తైర్దశభిః, సూక్ష్మతమపర్యాలోచనయా తదధికైశ్చ హేతుభిస్సర్వాతి శాయీవైలక్షణ్యమితి సర్వమవదాతమ్, ప్రకృత మనుసరామః :-

✽మనుః :- ‘పుష్పమూలఫలైర్వాపి కేవలైర్వర్షయేత్సదా,

కాలపక్షైస్స్వయంశీర్ఘైర్వైఖానసమతే స్థిత’ ఇతి.

వ్యాసః :- ‘మూలైరేకే ఫలైరేకే పుష్పైరేకే ధృఢవ్రతాః,

వర్తయన్తి యథాన్యాయ్యం వైఖానసమతే స్థితా’ ఇతి.

గౌతమః :- ‘శ్రావణకేనాగ్నిమాధాయాఽ గ్రామ్యభో’ జీతి.

యమః :- ‘శ్రావణకేన విధానేన సాయంప్రాతరుపస్సుశే’ దితి.

శంఖలిఖితాః :- ‘శ్రామణకేనాగ్నిమాధాయ కాలే కురువిం’ దేత్యాది.

హరీతః :- ‘వానప్రస్థో గ్రామ్యా ఓషదీః పరివర్జయేత్, త్రేతాగ్నీ నాం

స్థానే శ్రామణకమగ్నిమాధా’ యేత్యాది.

వసిష్ఠః :- ‘శ్రామణకేనాగ్నిమాధాయాహితాగ్ని’ రిత్యాది.

బోధాయనః :- ‘వానప్రస్థో వైఖానసశాస్త్రసముదాచారోవ నేమూల

ఫలాశీ’త్యాది.

ఆపస్తంబః :- ‘ఏకాగ్నిరనికేత’ ఇతి.

గ్రంథ ప్రవేశః

అర్చనం చైతద్వివిధం “వైఖానసం పంచరాత్ర” మిత్యాచార్యాస్సమాచక్షతే. తత్రాద్యం వైదికం ముఖ్యం సౌమ్యమైహికా ముష్మిక ఫలప్రదమితరత్నాంతరికమ్ (అవైదికమ్) గౌణమాగ్నేయ మాముష్మిక మాత్రఫలప్రదమితి చ తేషాం నయః. తతోక్తవైదిక తాంతరిక శబ్దయోః పారి భాషికయోరర్థమాచార్యా బ్రువతే. “విధిశ్చ వేదమూలశ్చ దీక్షా యుక్తశ్చ తాంతరిక” ఇత్యాదినా. దీక్షా చ పంచ సంస్కార రూపాసా చ పంచరాత్రారాధనాయావశ్యకీ, సంప్రతిపన్నా వర్తతే.

తదేవా వివృణోతి వ్యాఖ్యాతా,

“వైఖానసేన సూత్రేణ నిషేకాదిక్రియాన్వితః,
అధ్యాత్మగుణసంయుక్తో నిత్యస్వాధ్యాయతత్పరః,
వృత్తవాన్ సత్యవాదీ చ ధ్యానశీలశ్చ యోగవిత్,
గృహస్థో బ్రహ్మచారీ వా భక్త్యైవాఽర్చనమారభేత్,
యథోపనయనాదగ్నౌ సమిదాధానమర్హతి,
తథోపనయనాదేవ విధినార్చనమర్హతి” (38, పుట)

కపర్దిభాష్యే :- “గార్హ పత్యాదీనాం త్రేతాగ్నీనాం స్థానే యస్యైకోగ్నిః జెపాసన ఏవ, వైఖానససూత్రే దృష్టత్వాత్” ఇత్యాది.

జైమినీయసూత్రే :- “భారద్వాజపూర్వం యథా వైఖానసపూర్వ” మిత్యాది.

అత్రాత్రివ్యాఖ్యానమ్ :- “షోడశర్షి జాం మధ్యే భారద్వాజసూత్రిణం ప్రస్తోతారం వైఖానససూత్రిణం ప్రతిహర్తారం వరయే” దితి.

పంచరాత్రే కపింజలసంహితాయామ్ : - “అష్టాక్షరపరో నిత్యం స వైఖానసఉచ్యతే.

గ్రామ్యధర్మాణి సర్వాణి వర్ణయేద్వనవాసక” ఇత్యాది.

పాద్యే :- “పుత్రదారసమున్వితః, పట్టణే వా వనే వాపి వసేద్వైఖానసశ్శుచిః,

వియుక్తః పుత్రదారాద్వైస్స్వయమేవ వనే స్థిత” ఇత్యాది.

తథా, వనస్థాశ్రమప్రకరణే సర్వాణి ధర్మశాస్త్రాణి.

అర్చనా నవనీతమ్

ఇతి శ్రీవైఖానససూత్రో క్తనిషే కాది సంస్కారమాత్రసంస్కృ
తత్వం వైఖానసేషు, తథా,

“వైఖానసానేవ వృణోత్పాచకాన్ పరిచారకాన్

అలాభే శంఖ చక్రాం కాన్వర యేదన్యసూత్రిణః” (37 పుట)

ఇతిశంఖచక్రాంకితత్వమితరసూత్రిషు పాచకాదిషు చ కైంకర్యాన్వ
యే లక్షణమితి.

అనేన,

“వైఖానసానాం సర్వేషాం గర్భవైష్ణవజన్మనామ్,

నారాయణస్వయం గర్భే ముద్రాం ధారయతేనిజామ్”

“యో వైఖానససూత్రసప్తమద్రో భవేద్యది

ఆలయం న విశేత్పశ్చాత్పూజనం నైవ కారయేత్”

“అజ్ఞానాదర్థలోభాద్వా మోహాద్వా పరపీడనాత్

తప్తచక్రాంకితో యస్తు ప్రాయశ్చిత్తమ విధీయతే”

“ప్రాయశ్చిత్తం మహాశాంతింక్రమాదర్హతి శాస్త్రతః”

ఇత్యాదీని వ్యాఖ్యాతాని.

తద్వైవ,

“త్వాం పాంచరాత్రికనయేన పృథగ్విధేన

వైఖానసేన చ పథా నియతాధికారాః”

ఇత్యాదినా పూర్వోక్త నియతాధికారికత్వముభయోశ్శాస్త్ర యోశ్శ్చ
మద్వేంకటనాథ వేదాంతదేశికాదిభిస్సిద్ధాంతమ్.

ఇథం చ సతి శ్రీమద్వైఖానసానాం బహుధా స్థాపితం సార్వ
భౌమమౌత్సుప్త్యమసహమానాః కేచిదుచ్చాస్త్రపాతుకాః పంచరాత్రిణస్తథా
తాదృశదురాగ్రహి పంచరాత్రి నర్మమర్మావిదపాంగ పాతఖిన్నా పరవశా
అబలా బాలా ద్విత్రా వైఖానససూత్రిణశ్చ కలిపురుషప్రేరితా
స్తప్తాంకనం వైఖానసానాం న దోషాయ భవతీతి నీరసం నిస్సారం
నిష్ఫలితం నిరాదృతమపి వాదాభాసముద్దాపయ న్తీతి న చిత్రమ్.

గ్రంథ ప్రవేశః

ఈశ్వర ఏవ తాం స్తస్మాత్కాపథాన్నివర్తయత్వితి ప్రార్థయన్తే విరమా మస్తం విచారమ్.

ద్వితీయేర్చన ప్రకారోపన్యాసోఽప్యతీవరమణీ యస్సంగ్య హీతః, యతస్సదాచారక్రమస్సర్వోఽప్యర్చనాపూర్వాంగమత్ర సవిస్తరముపవర్ణితః.

క్వచిత్పూర్వపక్షసిద్ధాంతయోర్వివేకం “పూర్వాశాభిముఖం దేవ ముత్తరాభిముఖోర్చయే” దిత్వాదౌ సంప్రదాయవిదోఽవయన్తి తథా,

“అన్నాదిపురతోయత్తు దర్శనాద్భుత్యతే మయా

వైఖానసస్య జిహ్వయామశ్నామికమలోద్భవ” (82 పుట)

ఇత్యాదేః

“నయావత్పరివారేభ్యో బలిరేదేన దీయతే

తావద్య త్నేన సంరక్ష్యే ద్విష్ణుతీర్థం వాశేషతః” (91 పుట)

ఇత్యాదీనాం ప్రతిప్రసవతాం చత ఏవావయన్తి.

తథా,

“పురా చతుర్ముఖా దేశాచ్ఛత్వారో మునయోమలాః,

ప్రణీయ వైష్ణవం శాస్త్రం భూమావభ్యర్చయన్ప్రప,

మరీచిర్మన్తరేవిష్ణుమర్చయామాస కేశవమ్,

ఆదేశాద్భ్రహ్మణో విష్ణుం శ్రీనివాసే 5 తిరర్చయేత్,

కాశ్యపో విష్ణుధిష్ఠానే శుభక్షేత్రే భృగుర్మునిః”

ఇతి ప్రసిద్ధే శ్రీవేంకటాదౌ భగవన్నివేదనాత్పరం

హోమబల్యుత్పవాదీనాం పూర్వమేవ తత్రార్చకస్వామిభిస్సహగర్భగృహం ప్రాపితైః కులస్వామిపదవ్యవహృతేశ్శ్రీవైఖానసైస్సేవార్థిభిర్భగ వత్తిర్థాదీసే వనమద్యాపి పరిదృశ్యతే.

భృగ్వైశ్చతుర్భిః ప్రణీతస్య శాస్త్రమైకత్వాచ్ఛతుర్ణా మృషీణాం గ్రంథేభ్య ఉద్భుతాని చాత్ర ప్రమాణానీతీతరో వాశేషః ప్రకారోపన్యాసేవసేయః

అర్చనా నవనీతమ్

తృతీయే తావదధికారినిరూపణే యద్వక్తవ్యం ప్రథమాంశ ఏవ ప్రాయశ్చరితార్థమ్. అపి చ పారంపర్యేణ వైఖానసేన సూత్రేణైవ సంస్కృత స్వాత్రాధికారో భేద్యః. న తు యః కశ్చిత్సంస్కృతోపి నిషేధాదిభిస్సంస్కారైరితర సూత్రీ జాత్వధికరోత్యర్చన ఇతి విశేషః అత్రచార్చక శబ్దేనాచార్యోపి లక్ష్మితో జ్ఞేయః

చతుర్థే ఫలకథనప్రసంగే అర్చనావిధి ముపక్రమ్య, “ఏవం యః కురుతే భక్త్యాససర్వాన్ కామానిహలోకే చిరమనుభూయ దేహావసానే సద్యశ్శంఖచక్రధర” ఇత్యారభ్య “అమృతరసపానవత్సర్వదాత్మపైకరం పరమాత్మనో నిత్యనిషేవణం శాశ్వతపరంజ్యోతిః ప్రవిశతీతి విజ్ఞాయత” ఇత్యనేన భగవచ్చాస్త్రగ్రంథే నైహికాముష్మిక ఫలలాభః అర్చనేనేత్య స్మాత్పరం నాన్యదపేక్షితం ప్రపంచనీయమ్. తథా,

“స్వార్థం గృహీర్చనం ప్రోక్తం పరార్థం త్వాలయార్చనమ్,

పరార్థం స్యాజ్జగచ్చక్షుస్స్వార్థం స్యాద్గృహదీపికా”

ఇత్యాదినా భగవదర్చనం వైఖానసైః క్రియమాణం రాజ్ఞోరాష్ట్రస్య చ శుభావహమితి జ్ఞాయతే.

యథానుశిష్టం ఫలం శాస్త్రమాననే తథా తద్విమాననే

దోషశ్చ సంసిద్ధ ఇతి జాగురూకైరాస్తికైర్చ వితవ్యమితి మన్యామహే కించ, “కలౌ జగత్పతిం విష్ణుం సర్వస్రష్టారమీశ్వరమ్,

నా ర్చయిష్యన్తి మైత్రేయ పాషండోపహతా జనాః”

ఇత్యాది పరాశరాదిమహర్షిసూక్తి నామవంధ్యత్వాదీదృశసోఽపదేశస్యాక్రియత్వమనుజానన్తోపి వాత్సల్యవశంవదా ఆచార్యాస్స్వ విధిం కథం చిన్నిర్వర్తయితుమిత్థం ప్రక్రమన్త ఇతి న తేష్వాగ్రహః కార్యః, పరంతు యావచ్ఛక్యమ్,

“విచిత్రా దేహసంపత్తిరీశ్వరాయ నివేదితుమ్,

నిర్మితా బ్రహ్మణా పూర్వం హస్తపాదాదినంయుతా.”

ఇతివద్భగవదారాధన ఏవ సమర్పితసర్వవృత్తయ ఉజ్జీవన్తు చేతనా ఇతి బహుశోభ్యర్థయన్ విరమామః

గ్రంథ ప్రవేశః

అస్మదీయ శ్రీవైఖానసవిద్యానిలయపుస్తుకభాండాగారస్తమాతృ
కాకోశననుస్ఫుత్య తదితరేషామనేక ప్రాచీనశ్రీకోశానాంచ సాహాయ్యేనేదం
సంస్కరణం ప్రవృత్తమ్.

అస్మిన్ సంస్కరణే స్వకీయమాతృకాకోశప్రదానేనోప కుర్వాణా
నాం (వీపూరు) శ్రీ, ఉ, వే దేవయజనం, వెంకటరామాచార్య,
(కొన్నూరు) శ్రీ, ఉ, వే, రామానుజభట్టాచార్య, (ఉత్తరమల్లూరు) శ్రీ, ఉ,
వే, తిరువేంగడభట్టాచార్య, (బైరాగిమఠం) శ్రీ, ఉ, వే, అనంతభట్టాచార్య
ప్రభృతిషు సుహృత్సు కృతజ్ఞతానన నివేద్యతే.

మానుషికనాస్తరీయకానవధానజనితాన్ దోషాన్ మర్షయే
యుస్స హృదయా దయాలవో దయాలవేనేతి విజ్ఞాపయామః.

శ్రీ శుక్లవత్సర అశ్వయుజ
శుక్ల ద్వితీయా భృగువాసరే.
ఆకులమన్నాడు

ఇతి,
శ్రీ. రంపిచర్ల భట్టర్ శ్రీనివాసాచార్యులు
శ్రీవైఖానసవిద్యానిలయాధ్యక్షః.

శ్రీ వైఖానస విద్యానిలయ సంస్థాపకానామనుస్మృతిః

శ్రీమద్భార్గవగోత్రవార్ధిశశినం శ్రీ పత్రపుర్యాంస్థితమ్
శ్రీకృష్ణార్యతనూభవం విఖనసో మూర్తిం కలౌ మానుషమ్
సర్వేషామపి బోధయంతమఖిలం చౌఖేయధర్మం సదా
వన్దేనుష్ఠిత పాకయజ్ఞమనిశం కోదండరామాహ్వయమ్.

మాసే మాధవసంజ్ఞితే సువిశదే పక్షే చ పైతృర్థ కే
వారే చౌశనసే సుధీశ్శుభపరీధావ్యాహ్వయే వత్సరే
యాతే పూషణి మేషమాప పరమం స్థానం దశమ్యాం తిథౌ
శ్రీ వైఖానస దేశికేంద్ర కృపయా కోదండరామౌ గురుః
అభ్యగ్ని నాగశశినమ్మితవత్సరేస్మిన్
శ్రీ శాలివాహన శకే కరుణాపయోధిః
వైకంఠధామ పరమం స జగామ ధీరః
కోదండరామ గురురాడ్వి బుధాగ్రగణ్యః

శ్రీయైనమః
 శ్రీ వేంకటేశాయ నమః
 శ్రీమద్విఖనసమహాగురవే నమః

అర్చనానవనీతమ్

శ్రీకేశవాచార్యవిరచితమ్.
 ప్రథమ ఖండ వివరణమ్

శౌతస్మార్తాదికం కర్మ నిఖిలం యేన సూత్రితమ్,
 తస్మై సమస్తవేదార్థవిదే విఖనసే నమః

శ్రీవైఖానసదుగ్ధాభౌ మథితం మతిమన్దరాత్,
 అర్చనానవనీతాఖ్యం కేశవేనామృతం యథా.
 శ్రీవైఖానసభృగ్వత్రి కాశ్యపాంగిరసాం మతే,
 నృసింహవాజపేయుక్త సప్తాధ్యాయే సమంత్ర కే.
 పంచఖండాత్మకే వ్యాఖ్యా యథాయోగ్యం ప్రకాశ్యతే,
 సౌకర్యాయ * ప్రయోక్తాణాం శంకితస్మోత్తరాయ † చ

మూలమ్ :- “అథ విష్ణోర్ని త్యార్చనవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామ” ఇతి :-
 అత్రాథశబ్దో మంగలార్థః పోచ్యతే పరమర్షిభిః,
 “ఓంకారశ్చాధశబ్దశ్చ మంగలార్థావితి స్మృతౌ”
 “విశ్వవ్యాపనశీలత్వా ద్విష్ణురిత్యభిధీయతే,
 యస్మాద్వ్యాప్తం జగద్యేన తస్మాద్విష్ణురితి స్మృతః”

అర్చనప్రశంసా

“ఆరాధనానాం సర్వేషాం విష్ణోరారాధనం పరమ్,
యేన కేన ప్రకారేణ విష్ణోరర్చనముత్తమమ్,
ఆత్మార్థం వా పరార్థం వా గృహే దేవాలయేపివా
అర్చనం వాసుదేవస్య లక్షకోటిగుణం భవేత్”

పరార్థనిర్వచనమ్

“ఉత్పృష్టః పరశబ్దోయం పరార్థో మోక్షవాచకః,
ముముక్షూణాం మోక్షదానాత్పరార్థ ఇతి కథ్యతే,
స్వార్థం గృహార్చనం ప్రోక్తం పరార్థం త్వాలయార్చనమ్,
పరార్థం స్యాజ్జగచ్చక్షుస్స్వార్థం స్యాద్గృహదీపికా,
(దేశదేవ గ్రామదేవ గృహదేవ ఫలం లభేత్,
గృహార్చా చేద్గృహస్యైవ గ్రామార్చా గ్రామమాత్రతః,
దివ్యదేశార్చనం యత్ర సర్వలోకశుభావహమ్.

అర్చావతారవైభవః

అర్చావతారవిషయే మ* మాప్యుద్దేశతస్తథా,
ఉక్తాగుణా న శక్యంతే వక్తుం వర్ణితైరపి,
(ద్రీపవర్ష విభాగేన తీర్థేష్టాయతనేషు చ,
విష్ణ్వాలయం కల్పయిత్వా గ్రామమధ్యే తు పూజయేత్,
అథ వా పశ్చిమే తత్ర కల్పయిత్వార్చ యేద్దరిమ్,
పరత్వం నిష్కలం పోక్తం వ్యూహంసకల ముచ్యతే,
వైభవాస్తవతారాణి హృద్గతం చాన్తరాత్మకమ్,
ప్రతిమాదిషు సాన్నిధ్యం విమానార్చన ముచ్యతే,

సువర్ణవర్ణం రక్తస్యం రక్తనేత్రం సుఖోద్వహమ్,
 శుకపింఛాంబరధరం విష్ణుం పృణవరూపిణమ్,
 కిరీటహార కేయూర ప్రలంబబ్రహ్మసూత్రిణమ్,
 శ్రీవత్సాంకం చతుర్చాహుం శంఖ చక్రధరంపరమ్,
 దక్షిణేనైకహస్తేన భక్తానామభయ ప్రదమ్,
 వామేనాప్యన్యహస్తేన స్వకట్యామవలంబితమ్,
 ఏవం సంకల్ప్య మతిమానర్చయేత్పురుషోత్తమమ్,
 వేదాంతవేది భిర్విప్రైస్తద్వైఖానస సూత్రిభిః,
 యాజయేద్యజ్ఞపురుషం విష్ణుం రాజా జగద్ధితః,
 మాను * షేణాత్మనా చాహం గ్రామే గ్రామే గృహే గృహే,
 పుంసి పుంసి భవిష్యామి దారులోహశిలామయః,
 అర్చావతార రూపేణ లోకేఽస్మింశ్చతురానన,
 అవతారం కరిష్యామి హియాయా లక్ష్మ్యా సమన్వితః,
 విశేషభక్తిహేతుత్వాత్ప్రతిమారాధనం పరమ్,
 అర్చావతారస్సర్వేషాం బాంధవో భక్తవత్సలః,
 భేదైర్మం త్రైర్విధానేన భక్త్యాచావాహనే కృతే,
 భక్తానుకంపయా దేవో బింబం వ్యాప్యైవ తిష్ఠతి,
 సురూపా ప్రతిమా ప్రోక్తా శోభనా దృష్టిహారిణీ,
 మనోహరా ప్రసన్నా చమామకీ శిల్పిచోదితా,
 స్థాపకస్య తపోయోగా త్పు † జాయాశ్చాతి శాయనాత్,
 ఆభిరూప్యాచ్చ బింబస్య సదా సన్నిహితో హరిః,
 (సురూపాం ప్రతిమాం విష్ణోః ప్రసన్నవదనేక్షణామ్,
 కృత్వాత్మనః ప్రీతికరీం సువర్ణ రజతాదిభిః,

తా మర్చయేత్తాం ప్రణమేత్తాం నమేత్తాం విచిన్తయేత్,

విశత్యపాస్తదోషస్తు తామేవ బ్రహ్మరూపిణీమ్,) (

నిత్యాముక్తోపభోగ్యత్వా త్పురవ్యూహాత్మనో హరేః,

తత్కాలసన్నిధానేన లక్ష్మత్వాద్విభవాత్మనః,

విశుద్ధైర్యోగసంసిద్ధిశ్చిన్త్య త్వాదంతరాత్మనః,

అర్చాత్మన్యేవ సర్వేషామధికారో నిరంకుశః,

అర్చావతారవిషయే మమా * ప్యుద్దేశత స్తథా,

ఉక్తా గుణా న శక్యన్తే వక్తుం వర్తశతైరపి,

విష్ణ్వర్చారహితే గ్రామే విష్ణ్వర్చారహితే గృహే,

తీర్థపానం సురాపానమన్నం గోమాంసభక్షణమ్,

విష్ణ్వాలయవిహీనస్తు సదేశస్త్వాసురస్సృతః,

తస్మాత్సర్వ ప్రయత్నేన వైదికేనైవ పూజయేత్,

విప్రాదీనాం తు సర్వేషాం తత్తద్గ్రామనివాసిनाమ్,

ముఖ్యమాహ పురా బ్రహ్మ బేరపూజనమాలయే,

యద్గ్రామాంగాలయే విష్ణోరర్చనం వైదికేన యత్,

సభ్యం తదగ్నిహోత్రం స్యాద్విజానాం తు † నివాసిनाమ్,

వేదవైదికహీనానాం విష్ణోర్యద్వైదికార్చనమ్,

సభ్యస్సోగ్నిశ్చ వేదశ్చ భవేదిత్యాహ పద్మభూః,

బీజం భూజలసంయోగాద్యధైవాంకురితం భవేత్,

గ్రామదేవార్చనాయాం తు గృహదేవార్చనం భవేత్,

గ్రామదేవార్చనాయాం తు గృహదేవార్చనం భవేత్,

గ్రామదేవే ఖిలీభూతే గృహదేవోఽపి నిష్ఫలః,

మూలనాశే తు వృక్షస్య సేచనే కిం ఫలం భవేత్.

స్వయంవ్యక్తాదిస్థానపంచకమ్.

“దైవికం చార్దికం చాపి పౌరాణం మానుషం తథా,
స్వయం వృక్షం చ పంచైవం స్థానాని పృథివీతలే,
దేవైః ప్రతిష్ఠితం దివ్యమార్దికం చర్దిభిః కృతమ్,
పురాణసిద్ధం పౌరాణం మనుష్యేర్మానుషం స్థలమ్,
భక్తానుకంపయా దేవో యస్మిన్నావిర్భవేత్స్వయమ్,
తత్స్వయంవృక్షముద్దిష్టం సర్వలోకశుభప్రదమ్,

తత్ఫలమ్

మానుషం యోజనాద*ర్వాగైవికం శతయోజనాత్,
ఆర్దికం చైవ పంచభ్యః పౌరాణం యోజనత్రయాత్,
స్వయం వృక్షస్తలే దేవో యోజనాయుతపుణ్యదః.
ఆద్యం స్వయంవృక్షమిదం విమానం రంగసంజ్ఞితమ్,
శ్రీముష్ణం వేంకటాద్రిశ్చ సాలగ్రామం చ నైమిశమ్,
తోతాద్రిః పుష్కరశ్చైవ నరనారాయణాశ్రమః,
అష్టా మే మూర్తయస్సన్తి స్వయం వ్యక్తా మహితలే, ఇతి.

“వ్యాఖ్యాస్యామ” ఇత్యస్య పదస్యాసయమర్థః :-

“ఏ” శబ్దో విస్తరార్థస్యైత్ “ఖ్యా” తు ప్రకథనార్థకః,

“ఆ” జభివ్యక్తివచనో వ్యాఖ్యాస్యామౌర్థ ఉచ్యత” ఇతి.

మూలమ్ :- అర్చకో నిత్యకర్మాణి చ కృత్వా :

* కౌరాణం దశయోజనమ్, శతయోజనమార్దంతం శుభాస్రం దైవికంభవేత్
(ఆర్దికం చైవ పౌరాణం పంచయోజన పుణ్యదమ్)

సదాచార క్రమః

“బ్రాహ్మ ముహూర్తే యా నిద్రా సా పుణ్యక్షయ కారిణీ,
 తాం కరోతి తు యో మోహత్పాదకృచ్ఛ్యేణ శుద్ధ్యతి.
 ఉదయాత్పాక్షత్రిఫుటికా ముహూర్తే బ్రాహ్మ ఉచ్యతే,
 బ్రాహ్మ ముహూర్తే సంప్రాప్తే నిద్రాం త్యక్త్వా ప్రసన్నధీః,
 సంకీర్తయే జగన్నాథం వేదం వాఽపి సమీరయేత్”
 శౌనకః- “ఉత్తిష్ఠంశ్చింతయ హరిం వ్రజంశ్చింతయ కేశవమ్,
 భుంజంశ్చింతయ గోవిందం స్వపంశ్చింతయ మాధవమ్.”
 బ్రాహ్మ ముహూర్తేచోద్ధాయ పూర్వోత్తరముఖో వ్యజేత్,
 కృత్వావకుంఠనం చాత్ర తూత్తరీయోపవాససా,
 ఘ్రాణస్యేవ సమాచ్ఛాద్య కుర్యాన్మూత్రపురీషకమ్,
 యాజ్ఞవల్క్యః- “దివా సంధ్యాసు కర్ణ స్యజ్జనుత్ర ఉదఙ్ముఖః
 కుర్యాన్మూత్ర పురీషే తు రాత్రౌ చేద్దక్షిణాముఖః, *
 అనాలోక్యార్కతా రేందూనగ్నిగోవిప్రదేవతాః,
 మౌనీ తృణావృతే దేశే కుర్యాన్మూత్ర పురీషకమ్,
 విచ్ఛించం ప్రథమం కుర్యాన్మూత్రశౌచమతః పరమ్,
 పంచధాలింగ శౌచం స్యాద్దుదశౌచం త్రివేష్టితమ్,
 పాదయోః పంచశౌచం చ హస్తయోస్తు చతుర్గుణమ్,
 మృత్రికాభిర్ద్వాదశభిర్గుదం షడ్భిశ్చ మేహనమ్.
 అన్తరా చాన్తరా వామహస్తం ప్రత్యాశ్చమ్యురైః,
 యస్మిన్ దేశే కృతం శౌచం నారినామత్ర విశోధయేత్,
 అశుద్ధిస్తు భవేత్తస్య మృత్రికాం యోః శోధయేత్.

* స్థలేతిష్ఠన్ జలేచిన్త్యః పల్మికేగిల మస్తకే, దేహాయే నదీతీగో దర్శపుష్పేతు
 శాద్వలే ఛాయాయాం వృక్షమాలేః విఙ్ముత్రం స త్య జేద్ముఖః.

మూత్రే పురీషే భుక్త్యనే తదైవ ద్విజధావనే,
 చతురష్ట ద్విషష్ట్యష్ట గంఢూపైశ్శుద్ధిరిష్యతే,
 యస్మిన్ శౌచం తు యత్రోక్తం నిశ్యర్థం తత ఉచ్యతే,
 పథి పాదం తు విజ్ఞేయమార్తః కుర్యాద్యథా బలమ్,
 శౌచం యధోదితం కార్యం శౌచమూలో ద్విజస్సృతః,
 శౌచాచార విహీనస్య సమస్తా నిష్పలాః క్రియాః,
 పురిషమూత్రే నోద్వీక్షేన్నానుతిష్ఠేత్కథం చన.
 ఉభయత్రతు సంభాషాం న కుర్వీత కదా చన,
 స్నాత్వా పీత్వా క్షుతే సుప్తే భుక్త్వా రత్యుపసర్పణే
 ఆచాంతః పునరాచామేద్వాసో విపరిధాయ చ,
 ద్వీరాచామేత్తు సర్వత్ర విణ్మాత్రోత్సర్జనే త్రయమ్,

యద్వా గ్రంథాంతరే :-

కృత్వా యజ్ఞోపవీతం తు పృష్ఠతః కంఠలంబితమ్,
 విణ్మాత్రం తు గృహీ కుర్యాద్విద్వాన్ కర్ణే సమాహితః,
 మూత్రే తు దక్షిణే కర్ణే పురీషే వామకే తథా,
 ధారయేద్బహ్మసూత్రం తు మైథునే హ్యుపవీతవత్,

అథప్రకారాంతరేణ శౌచవిధిః

లింగే తిస్రోగుదే పంచ దశ వామక రేతథా,
 మిళితం సప్త హస్తాదౌ తిస్రస్తిస్రస్తు పాదయోః,
 పాదాగ్రే పాదపృష్ఠేతు ఉభయోర్మృద్ధ్వయం స్మృతమ్,
 స్థలనే సంగమే చైవలింగేతత్ర పురిషవత్
 ఆజంఘం మణిబంధాభ్యాం ప్రక్షాళ్య శుద్ధవారిణా,
 గంఢూషం షోడశం చైవ ద్విస్స్యాదాచమనం తథా,
 ఏతచ్ఛౌచం గృహస్థస్య ద్విగుణం బ్రహ్మచారిణః,

వానప్రస్థస్య త్రిగుణం యతీనాం చ చతుర్గుణమ్,
విధవానాం వ్యవస్థా తు యతీనాం శౌచమాచరేత్,
యద్దీవా విహితం శౌచం తదర్థం నిశి కీర్తితమ్,
తదర్థమాతు రేప్రోక్తం తదర్థం చార్థమధ్వని,

కాత్యాయనః :- శిరో వేష్టనమాద్యం చ ద్వితీయం మానముచ్యతే,
అంతర్ధానం తృతీయం చ చతుర్థం దిగ్విలోకనమ్
నివీతం పంచమం షష్ఠం మలమూత్రవిసర్జనమ్,
సప్తమం మృత్తికాదానం శౌచమష్టాంగలక్షణమ్.
శౌచం యతస్సదాచారశ్శౌచం మూలో ద్విజన్మనః,
శౌచాచారవిహీనస్య సమస్తా నిష్ఫలాః క్రియాః,
ఏవం శౌచవిధిం కుర్యాద్భృహ్మలోకమవాప్నుయాత్.
కేశవాద్వైస్త్రిభిః పీత్వా ద్వాభ్యాం ప్రక్షాళయేత్కరో,
ద్వాభ్యామౌష్ణా చ సంమృజ్య ద్వాభ్యాం హ్యున్మార్జయేచ్ఛిరః
ఏకేన హస్తే సంప్రోక్ష్య పాదావపి తథైవ చ,
సంప్రోక్ష్యైకేన మూర్ధానం తతస్సంకర్షణాదిభిః,
గోకర్ణాకృతిహస్తేన మాషమగ్నజలం పిబేత్,
తన్మూనమధికం పీత్వా సురాపానసమం భవేత్.

గోకర్ణలక్షణమ్.

సంహృతాంగులినా తోయం గృహీత్వా పాణినా ద్విజః,
ముక్తాంగుష్ఠకనిష్ఠేన శిష్టమాచమనం విదుః, ఇతి

మతాన్తరమ్ :-

అంగుష్ఠాగ్రం సమాకుంచ్య మధ్యమామధ్యపర్వణి,
సంయోజ్యాయచమనం కుర్యాదేషు గోకర్ణక స్పృతః,
హృత్కంఠతాలుకాభిస్తు యథాసంఖ్యం ద్విజాతయః,

శుద్ధ్యేరన్ స్త్రీ చ శూద్రశ్చ సకృత్స్నుష్టాభిరస్తతః
 స్నాత్వావామం యథా విప్రః పాదం కృత్వా జలస్తలే
 సర్వతశ్శుచిరాంత స్తతః కర్మక్షయో భవేత్
 జానుభ్యాముపరిష్ఠాత్తు శుష్కవాసాస్థితో జలే
 యద్యేవాచమనం కుర్యాచ్ఛుశుచిస్సాదశుచిస్తతః
 జాన్వోరూర్ధ్వమథా చామే జ్వలేతిష్ఠన్ శుచిర్భవేత్
 అధస్తాచ్ఛతకృత్వోపి సమాచాంతో న శుద్ధ్యతి
 నాభేరధ స్తాత్సకలం కాలయేత్సవ్యపాణినా
 కుర్యాదాచమనాదీని సర్వాణీతరపాణినా

దంతధావనమ్

కటకక్షీరవృక్షోద్గం ద్వాదశాంగులసమ్మితమ్
 కనిష్ఠాంగులివత్సూక్ష్మం దంతకాష్ఠస్య లక్షణమ్
 ఖదిరశ్చ కదంబశ్చ కరంబశ్చ తథైవ చ
 ఉదుంబరః కుహూశ్చైవ యేచాన్యే పుణ్యభూరుహః
 ఇతి ప్రశస్తాః కథితా దంతధావన కర్మణి,
 కారానం దంతకాష్ఠం చే చ్ఛక్రస్యాపి శ్రియం హరేత్

ఏసిష్ట :- అష్టాంగుల ప్రమాణేన తత్పుమాణమిహోచ్యతే
 ప్రాదేశమాత్రమథ వాతేనదంతాన్విశోధయేత్
 అభావేదంతకాష్ఠానాం ప్రతిషిద్ధే చ తద్దినే
 అపాం ద్వాదశ గండాపైర్ముఖశుద్ధిర్భవిష్యతి
 తథా నిషిద్ధదివసే తృణైర్దంతాన్విశోధయేత్
 ప్రతిపన్నవమీ పర్వషష్ఠ్యష్టమ్యాం చతుర్దశీ
 దంతానాం కాష్ఠసంయోగే దహత్యాసప్తమం కులమ్

తృణపర్ణైః స్పదాకుర్యాదమా ఏకాదశీం వినా
తయోరపి చ కుర్వీత జంబూప్లక్ష రసాలకైః

మంత్రః :- ఆయుర్బలం యశోవర్చః ప్రజాం పశు వసూని చ
బ్రహ్మప్రజ్ఞాం చ మేధాం చ త్వం నో ధేహి వనస్పతే
ప్రక్షాళ్య పాదౌ హస్తౌ చ ముఖం చాఽద్భిః ప్రమార్జ్య చ
ఆచమ్య పాఞ్మఖః పశ్చాద్దంతధావనమాచరేత్
ప్రాచీ చ ప్రాగుదీచీ చ ప్రశస్తౌ దంతధావనే
దోషబాహుల్యతః శ్లేషాః కకుభోనిన్దితా బుధైః
న జలం తాడయేత్పద్భ్యాం న నద్యాం తు మలం త్యజేత్
ప్రభాతే మైధునే హోమే ప్రస్రావే దంతధావనే
స్నానభోజనజప్యేషు మౌనం కుర్యాత్తథాఽష్టసు
యో వైగంఢూపసమయే తర్జన్యా వక్త్రశోధనమ్
కరోతి యది మూఢాత్మా నరకే పతతి ధృవమ్
ఇష్టకాలోష్టపాషాణైరితరాంగులిభిస్తథా
ముక్త్వా చానామి కాంగుష్ఠౌ వర్ణయేద్దంతధావనమ్

స్నానమ్

అత్యంతమలినః కా యో నవద్వార సమన్వితః
స్రవత్యేవ దివా రాత్రం ప్రాతస్నానం విశోధనమ్
వసా శుక్రమసృజ్యజ్ఞా మూత్రవిట్కర్ణవిణ్మలమ్
శేష్మాశ్రురుధిరం స్వేదో ద్వాదశైతే నృణాం మలాః
పరస్యైతాని సంస్పృశ్య స్నాయాత్స్వస్య విశేషతః
చతుర్మలేషు మృచ్ఛౌచం శేషేషు జలమాత్రతః

సలవశేషాః :-

భూమిస్థముద్భుతం పుణ్యం తతః ప్రస్తుతోదకం
తతోఽపిసాగరః (రసః) పుణ్యో గంగా పుణ్యాతు సర్వశః
గంగాయాశ్చాప మాహాత్మ్యం విష్ణుపాదావసేచనాత్.
జలాశయం తు యత్పుణ్యం విష్ణ్వాలయ సమీపతః
జలం శుద్ధమశుద్ధం వా విష్ణ్వాలయ సమీపతః
గంగాజల సమంజ్ఞేయం విష్ణుసాన్నిధ్య వైభవాత్

బ్రహ్మాండపురాణే :-

గంగా పుష్కరనర్మదా చ యమునా గోదావరీ గోమతి
తుంగా ద్వారవతీ ప్రయాగబదరీ వారాణసీ సింధుభిః
కన్యా సేతు సరస్వతీ ప్రభృతి భిర్బ్రహ్మాండమధ్యే జలే
తీర్థస్నాన మనంతకోటిఫలితం శ్రీ విష్ణుపాదోదకమ్.
యోఽసౌ తీర్థపదే విష్ణుర్ద్రవరూపీ రమేశ్వరః
స ఏవ ద్రవరూపేణ వసత్యత్ర జలాశయే
సమస్తజగదాధార శంఖచక్రగదాధర
దేహి దేవ మమానుజాం యుష్మ త్తీర్థనిషేవణే
గుణాదశస్నాన పరస్యసాధోః
రూపంచ తే జశ్చ బలంచ వీర్యం
ఆయుష్య మారోగ్య మలోలుపత్వం
దుస్స్వప్న నాశశ్చతపశ్చమేధా.
నారా ఆపస్సముద్దిష్టా ఆపో వై నరసూనవః
తాసు తస్యాయనం యస్మాత్తేన నారాయణస్సృతః
తస్మాన్నారాయణం దేవం స్నానకాలే విచింతయేత్

* సోతసోభిముఖో దేవఖాతే దేవముఖస్తథా
అన్యత్రాగ్మ ముఖస్సాయాద్రాత్యోచేదగ్ని సన్నిధౌ
అప్రవాహోదక స్నానం విప్రపాదావసేచనమ్
గాయత్ర్యా జపమర్ఘ్యం చ ఆదిత్యాభిముఖం చరేత్.”

కాకస్నాననిషేధః --

“ధ్యాత్వా గంగాం హరేః పాదాత్పతమానాం స్వమూర్ధని
ప్రపూర్యాంజలినా సించేత్కాకస్నాన విసర్జయేత్
తూష్ణిమప్పునిమజ్జేద్యత్కాక స్నానం తదుచ్యతే
తస్మాత్స్నానవిధానేన ధ్యాత్వా స్నాయాత్సదాహరిమ్
చతుర్విమజ్జనం నిత్యం విహితం సార్వకాలికమ్
అస్పృశ్యస్పర్శనే చైవ త్రయోదశ నిమజ్జనమ్
ఆచమ్య ప్రయతః పశ్చాత్స్నానం విధివదాచరేత్
ప్రాతర్మాధ్యందినస్నానం వానప్రస్థగృహస్థయోః
యతేస్త్రిషవణస్నానం సకృత్తు బ్రహ్మచారిణః

గంగా † యాం తు మహానద్యాం ప్రవాహాభిముఖం చరేత్
గృహే తటాకే కూపేషు ఆదిత్యాభిముఖం చరేత్
ఆచమ్య సంకల్ప్య మహానదీషు
స్నానం ప్రవాహాభిముఖోనిమజ్జ్య
భూయో దశ ద్వాదశ పంచకృత్వః
పిధాయ జో? గోముఖముద్రయాశ్యమ్.

ఉత్తమం తు నదీస్నానం తటాకం మధ్యమం స్పృతమ్
కూపస్నానం తు సామాన్యం భాండస్నానం వృధా వృధా
ఉష్ణోదకే వృధా స్నానం వృధా జప్యమసంఖ్యయా

* నద్యాం స్రోతోముఖస్సాయాత్పాజ్ముఖో దేవఖాతకే † ద్యాది

అశ్రోత్రియే వృధా దానం వృధా శ్రాద్ధమపార్వణమ్
 ఆపస్స్వభావతో మేధ్యాః కిం పునర్వహ్ని సంయుతాః
 తస్మాత్సర్వ ప్రయత్నేన స్నానముష్ణేన హరిణా
 నిత్యేనైమిత్తికే చైవ క్రియాంగమలకర్షణమ్
 తీర్థాభావే తు కర్తవ్యం స్నానముష్ణేన కేన చిత్
 సిద్ధోదకేషు దర్శేషు పశ్చాదుష్ణోదకం క్షిపేత్
 గాయత్ర్యా చాభిమంత్ర్యైవ స్నానముష్ణోదకేన తు
 శిరస్సానంగళ స్నానం కటిస్నానం తదైవ చ
 ఆపాదమస్తకం చైవ మంత్రస్నానం విధీయతే
 సంకల్పం సూక్తపఠనం మార్దనం చాఘమర్షణమ్
 దేవాదితర్పణం చైవస్నానం పంచాంగలక్షణమ్

* సురాబిందుసమం త్వంభః శిఖాయాః పృష్ఠపాతితమ్
 తదైవ చ పురోవర్తి గంగాబిందుసమం భవేత్.
 శిఖోదితం భూపతితం పిబన్తి పితరోఽఖిలాః
 తస్మాచ్ఛిఖోదితం దద్యాత్పితౄణాం ముక్తిహేతవే
 తతో నిమజ్జ్య విధివత్సంతర్వాచమ్య వాగ్యతః
 ఖండవస్త్రేణ క్రమశశ్శిరోంగం పరిమార్దయేత్.

తర్పణక్రమః --

పూర్వాశాభిముఖో దేవానుత్తరాభిముఖ స్ప్రుషీన్
 పితౄంశ్చ దక్షిణాశస్త్ర జలమధ్యే తు తర్పయేత్
 తర్పణం దేవతాదిభ్యస్స్వస్వతీర్థేన తర్పయేత్

* పిబంతి శిరసోదేవాః పిబన్తి పితరోఽముఖాత్ సురాబిందు సమాఃప్రోక్తాః
 పృష్ఠతః కేశబిందవః, తవివపురతః ప్రోక్తాస్సర్వతీర్థోపమా బుధైః

ఊర్ధ్వం తి ర్యగధస్వస్య తీర్థేనైవ క్రమాద్విజః
యేన తీర్థేన గృహ్ణీయాత్తేన దద్యాజ్జలాఽంజలిమ్
అన్యథా తర్పణం స్యాచ్ఛేత్తత్తేయం రుధిరం భవేత్
గోశ్రుంగమాత్రముద్భుత్య తర్పణే జలముత్స్పజేత్
స్నాతో నాంగాని సంమృజ్యాత్ స్నానశాట్యాన పాణినా
న చ నిర్ఘానయేత్కే శాన్తు తిష్ఠన్ పరిమార్దయేత్

వస్త్రనిష్పీడనమంత్రః--

యే కే చాఽస్మత్కులే జాతా అపుత్రా గోత్రజా మృతాః
తే గృహ్ణాన్తు మయా దత్తం వస్త్రనిష్పీడనోదకమ్
యన్మయా దూషితం తోయం శారీరమలసంయుతమ్
తస్య పాపవిశుద్ధ్యర్థం యక్త్వాణం తర్పయామ్యహమ్
స్నానవస్త్రేణ హస్తేన యో ద్విజోఽంగం ప్రమార్జతి
వృథా భవతి తత్స్నానం పునస్స్నానేన శుద్ధ్యతి
గంగాయాంతు మహానద్యార్హవస్త్రమధస్త్యజేత్
గృహే తటాకకూపేషు ఊర్ధ్వముత్తారయేద్భవమ్
స్నాత్వా ధృతార్ద్ర వస్త్రం ఊర్ధ్వముద్భుత్యవిక్రిపేత్
స్నానవస్త్ర మధస్తాచ్ఛేత్పునస్స్నానేన శుద్ధ్యతి.
అంతరాచ్ఛాద్య కౌపీనం వాససీ పరిధాయ చ
అకచ్ఛః పుచ్ఛకచ్ఛే వా సపుచ్ఛ కటివేష్టితః
స్నానవస్త్ర మనిష్ఠీడ్యం తర్పణాంతం ద్విజోత్తమైః
యతో దేవర్షి పితరశ్శాపందత్వా వ్యజన్తితే
అరుణోదయవేలాయాం స్నానం సంధ్యాం సమాచరేత్.
సప్తజన్మకృతం పాపం తత్క్షణాదేవ నశ్యతి.

అరుణోదయవేలాయాం స్నానం సంధ్యాం పరిత్యజేత్
 స తు దుర్బాహ్నాణో నామ సర్వకర్మ బహిష్కృతః
 (యుగం యుగద్వయం చాథ త్రియుగం చ చతుర్యుగమ్
 చండాలసూతికోదక్యా పతితానామథ క్రమాత్
 గ్రామద్వారే యుగం చైవ గ్రామమధ్యే యుగద్వయమ్
 గ్రామాద్బాహ్యే చత్రియుగమరణ్యే చ చతుర్యుగమ్)
 ప్రాతస్సంధ్యాముపాసిత వస్త్రసంశోధపూర్వకమ్
 ఉపాస్య మధ్యమాం సంధ్యాం వస్త్రసంశోధనం పరమ్
 వస్త్రం * చతుర్గుణీకృత్య నిష్పీడ్య చ జలాద్భుషిః
 వామప్రకోష్ఠే నిక్షిప్య ద్వీరాచమ్య విశుద్ధ్యతి.

మంత్రః :- “యేకే చాఽ సృత్కులే జాతా అపుత్రా గోత్రజామృతాః
 తే గృహ్లాన్తు మయా దత్తం. వస్త్రనిష్పీడనోదకమ్
 నిరాశాః పితరో యాన్తి స్నానవస్త్రే నిపీడితే
 తస్మాన్మ పీడయేద్వస్త్రం కృత్వా చ పితృతర్పణమ్.

సంధ్యావందనమ్

సంధ్యాకాలః :-

ఉత్తమా తారకోపేతా మధ్యమా లుప్తతారకా
 అథమా సూర్యసహితా ప్రాతస్సన్ధ్యా త్రిధా మతా
 సంగవే మధ్యమా సన్ధ్యా మధ్యాహ్నా తూత్తమా మతా
 అథమా త్వపరాహ్ణే తు సంధ్యా మాధ్యాహ్నాకీ త్రిధా
 ఉత్తమా సూర్యసహితా మధ్యమా † లుప్తభాస్కరా
 అథమా తారసహితా సాయం సంధ్యా త్రిధా మతా

* చత్రిగుణీ † స్వల్పతారకా

జాను * మగ్నజలే స్థిత్యా శుష్కవాసాస్థితో † యది
 ఆర్ద్రవాసాజలే తిష్ఠన్ †† సంధ్యావందనమాచరేత్
 భూమిస్థముదకం స్పృష్ట్వా ప్రసవ్యేన కరేణతు
 మార్జనాన్యాచరేద్విద్వాన్ సంధ్యాకర్మసు సర్వదా
 కేశాన్నీవీమధః కాయం న స్పృశేద్ధరణీ మపి
 యది స్పృశతి చైతాని భూయః ప్రక్షాళయేత్కరో
 ఉపవీతీ బద్ధశిఖః స్వాంచాంతో వాప్యనాకులః
 ప్రాజ్ఞుఖస్సతతం విప్రస్సంధ్యేపాసనమాచరేత్

ఉల్లేఖనమ్ :-

అపొహిష్ఠేత్యుచామేక ముల్లేఖ్యం న తు వేత్తియః
 న తస్య విద్యతే సంధ్యా యథా శూద్రస్తధైవ సః
 ఉత్తానం దైవతీర్థేన దర్శాగ్రైర్మూర్ధ్ని విప్రపాం
 స్పృష్ట్వానాం మూర్ధ్ని విక్షేపముల్లేఖ్యమితి సూరయః

నవప్రోక్షణఫలమ్ :-

రజసస్తమసోమోహజ్జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తి జాన్
 మనోవాక్కాయజాన్ దోషాన్ న వైతాన్నవభిర్దహేత్
 అష్టాక్షరం నవపదం నవప్రోక్షణముచ్యతే
 దర్శాగ్రైః ప్రోక్షయేన్మూర్ధ్ని అథో యస్య క్షయాయ వై
 తిష్ఠన్ పాదౌ సమౌ కృత్వా పృథ్వీర్యాంజలినా జలం
 గోశుంగమాత్రముద్భృత్య జలమధ్యే జలం క్షిపేత్
 అంగుష్ఠతర్జనీయోగే రాక్షస ముద్రికా స్మృతా
 రాక్షసీ ముద్రికాయాం తు రుధిరార్ఘ్యసమం భవేత్

మందేహానాం వినాశా * ర్థం గాయత్వాత్స్వత్రయం దదేత్
 ఏతదస్త్రోపసంహారం పరీత్యాత్మాభిమర్శనమ్
 అర్జ్యమేకం ప్రదాతవ్యం మధ్యాహ్నా భాస్కరం పృతి
 ఉభయోస్సంధ్యయోరర్జ్యం తిః పిబేదసురక్షయాత్
 సంధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్య మనర్హ స్సర్వకర్మసు
 యదన్యత్కరుతే కర్మ న తస్య ఫలభాగ్భవేత్
 సాయం ప్రాతస్సదాసంధ్యాం యే విప్రాన ఉపాసతే
 కామం తాన్ ధార్మికో రాజా శూద్రకర్మసు యోజయేత్
 అనాగతాంతుయే పూర్వామనతీతాం తు పశ్చిమామ్
 సంధ్యా నోపాసతే విప్రాః కథం తే బ్రాహ్మణాస్సుతాః *
 యోన్యత్ర కురుతే యత్నం ధర్మకార్యే 5 పి వై ద్విజః.
 విహాయ సంధ్యాప్రణతిం స యాతి నరకాయుతమ్
 అతిక్రామతి యో మహాత్సంధ్యామన్యత్సమాహితః
 స సాధుభిర్బహిష్కార్యస్సర్వ స్మాద్ద్విజకర్మణః
 రాత్యంత యామనాడీ ద్వే సంధ్యాదేః కాల ఉచ్యతే
 దర్శనాద్రవిరేఖా యా స్తదంతో మునిభిస్సత్తుతః
 యస్సూర్యసహితాం సంధ్యాం సదా కుర్వీత మోహితః
 న తస్య విద్యతే సంధ్యా సర్వకర్మ బహిష్కృతః
 విధిన్వాపి కృతా సంధ్యా కాలాతీతా ఫలాయ న
 అయమేవ హి దృష్టాన్తో వన్ధ్యాయా మైథునం యథా
 సంధ్యయారుభయోః కాలే ధ్యాత్వా విష్ణుం సనాతనమ్
 నిర్మలాత్మార్కసదృశో గాయత్రీమారభేద్బుధః

సంధ్యాస్థానే దశగుణం గృహే చైకగుణం భవేత్
అగ్నౌ శతగుణం ప్రోక్తమనంతం విష్ణుసన్నిధౌ

ప్రాణాయామః

సవ్యాహృతిం సప్రణవాం గాయత్రీం శిరసా సహ
త్రిః పఠేదాయతప్రాణః ప్రాణాయామస్స ఉచ్యతే

తత్ఫలమ్ :-

యద్యా * త్యాత్కురుతే పాపం కర్మణా మనసాగిరా
తిష్ఠన్ వై పూర్వసంధ్యాయాం ప్రాణాయామైర్వ్యపోహతి
యద † హ్నాత్కురుతే పాపం కర్మణా మనసా గిరా
ఆసీనః పశ్చిమాం సంధ్యాం ప్రాణాయామైర్వ్యపోహతి
(అహోరాత్రకృతం పాపం ప్రాణాయామైర్వ్య పోహతి)

గాయత్రీ సావిత్రీ భేదః

వ్యాహృతిత్రయసంయుక్తా సావిత్రీతి నిగద్యతే
చతుర్వింశాక్ష రైర్యుక్తా గాయత్రీ పరిపత్యతే
గాయత్రీ చైవ వేదాశ్చ తులయా విధృతాః పురా
చతుర్ణామపి వేదానాం గాయత్రీగుర్వభూద్భుశమ్

గాయత్రీధ్యానమ్ :-

ముక్తావిద్రుమహేమనీలధవలచ్ఛాయైర్ముఖై స్త్రీక్షణై
ర్యుక్తామిన్దునీబద్ధరత్నమకుటాం తత్త్వార్థవర్ణాత్మికామ్
గాయత్రీం వరదాభయాంకుశకశాం శుభ్రం కపాలం గదామ్
శంఖం చక్రమథారవిన్దయుగలం హస్తైర్వహన్తీం భజే

గాయత్రీకరన్యాసః :-

తత్సవితుః అంగుష్ఠాభ్యాం నమః, వరేణీయం తర్జనీభ్యాం నమః,
భ్రగ్గో దేవస్య మధ్యమాభ్యాం నమః, ధీమహి అనామికాభ్యాం నమః.
ధియో యో నః కనిష్ఠికాభ్యాం నమః, ప్రచోదయాత్. కరతలకర
పుష్పాభ్యాం నమః, ఏవం హృదయాదిన్యాసః, భూర్భువస్సువరోమితి
దిగ్బంధః

సహస్రకృత్వస్సావిత్రిం జపేదవ్యగ్రమానసః
శతకృత్వోపి వా సమ్యక్ ప్రాణాయామపరో యది
సప్తవ్యాహృతి పూర్వాం చేదాద్యంతప్రణవాన్వితామ్
మనసా వా జపైచ్చైవ దశకృత్వోవర స్మృతః
సహస్రపరమాం దేవీం శతమధ్యాం దశావరామ్
సావిత్రిం వై జపేద్విద్వాన్నాసాగ్రన్యస్తలోచనః
పర్వభిస్తు జపేన్నిత్యం నాక్షమాలాదిభిస్తథా
గాయత్రీ వేదమాతృత్వాద్వేద (ః) పర్వసుగీయతే
మధ్యాంగు లేర్మధ్యరేఖాం సమారభ్య ప్రదక్షిణమ్
మధ్యమామూలపర్వంతమంగుష్ఠేన యథాక్రమమ్
స్పృష్టిర్వాదశ సంఖ్యా చేదేకవారేణ తం నవ
వామహస్తేన సంఖ్యాతం శతమష్టోత్తరం భవేత్.

వక్షాంతరే :-

కనిష్ఠామూలమారభ్య ప్రాదక్షిణ్యక్రమేణ వై
అనామికాంతం గణయేజ్జప్యం కోటిసహస్రకమ్
గృహస్థో బ్రహ్మచారీ చ శతమష్టోత్తరం జపేత్

వానప్రస్థో యత్త్యైవ సహస్రాదధికం జపేత్
 (గాయత్ర్యా న పరం జప్యం గాయత్ర్యాన పరం తపః
 గాయత్ర్యా న పరం దానం గాయత్ర్యాన పరం హతమ్
 అగ్ని కార్యపభరిష్టాస్సంధ్యోపాసనవర్జితాః
 వేదాంశ్చ యేనధీయానాస్సర్వే తే వృషలాస్సృతాః
 గాయత్ర్యష్టశతం చైవ ప్యాణాయామత్రయం చరేత్
 ప్యాయశ్చిత్తమిదం పోక్తం నియమాతికృమే సతి
 వినా యజ్ఞోపవీ తేన దిన మేకమపి ద్విజః
 స్థితశ్శుదృత్యమాప్నోతి మృతశ్చైవోపజాయతే
 సుసంస్కృతం ద్విజైర్ధార్యం సూత్రం సద్భిర్ద్విజోత్తమైః
 అన్వైరసంస్కృతం ధార్యం జాతిహీనైస్తు కేవలం ఇతి కుహచితీ)
 అంతే యః ప్రణవం కుర్యాదసౌ వృద్ధిమవాప్నుయాత్
 ఉష్ణీషీ కంచుకీ నగ్నో ముక్తకేశో గలావృతః
 అపవిత్రకరో విప్రః ప్రలపన్న జపేత్స్వచితీ
 ఖండవస్త్రావృతస్యైవ వస్త్రార్థాలంబినస్తథా
 ఉత్తర్య? వ్యతిరిక్తస్య సమస్తా నిష్ఫలాః క్రియాః
 కృత్వోత్తానౌ కరౌ ప్రాతస్సాయం చాఽధోముఖౌ కరౌ
 మధ్యాహ్నే స్కంధయోః కృత్వాజపేదేకా గ్రమానసః
 అధోహస్తంతు పైశాచ మూర్ధ్వహస్తం తు రాక్షసమ్
 ప్రాతర్నాసాసమం కుర్యాన్మధ్యాహ్నే భుజయుగ్మయోః
 సాయం నాభిసమం కుర్యాదిత్యేతజ్జపలక్షణమ్
 ఏకవస్త్రోన భుంజీత న కుర్యాద్దేవతాఽర్చనమ్
 న కుర్యాత్ప్రిత్య కార్యాణి దానహోమజపాంస్తథా
 ఆర్ధ్రవాసాస్తుయః కుర్యాజ్జపహోమ ప్రతిగృహన్

ప్రథమ ఖండః

సర్వం తద్రాక్షసం వింద్యాద్భుహిర్జానుచ యత్ప్రేతమ్
స్నానం కృత్వార్ధవాసాస్తు విణ్మూత్రం విసృజేద్యుః
గాయత్ర్యష్టశతం జప్త్వా పునస్సానేన శుద్ధ్యతి
ఏవం జప్త్వా యథాశక్తి గాయత్రీం వై సమాహితః
ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా దేవీముద్వాసయేత్తతః
దేవార్చనే జపే హోమే స్వాధ్యాయే శ్రాద్ధకర్మణి
స్నానేదానే తథా ధ్యానే ప్రాణాయామాస్త్రయస్త్రయః
ఆదావంతే చ గాయత్ర్యాః ప్రాణాయామాస్త్రయస్త్రయః
సంధ్యాదావర్త్యదానే చ ప్రాణాయామైక ఉచ్యతే ?
తర్జనీమధ్యమాయోగం ప్రాణాయామే చ వర్తయేత్
తర్జనీం మధ్యమాం స్పృష్ట్వా జపశ్చార్ధసమో భవేత్
ఋషిచందోఽధి దేవాంశ్చ జ్ఞాత్వా మంత్రార్థమేవ చ
అనుష్ఠానం తతః కుర్యాదితి వేదవిదాం మతమ్

గాయత్యర్థ విచారః

అథాహమర్థం గాయత్ర్యాః ప్రవక్ష్యామి యథాతథమ్
ద్విజోత్తమానాం సద్భక్త్యాజపాదీని ప్రకుర్వతామ్
విశ్వాసభక్తిజననం మంత్రార్థజ్ఞానముత్తమమ్
తస్మాదర్థం విజానీయాదుక్తేన జపవద్ద్విజః
విశ్వాసభక్తిజనకం జపాదీనాం మహత్తరమ్
ఫలం భవేజ్జపం కృత్వా ఇతి వేదేషు భాషితమ్
పదాని దశ మంత్రస్య తదాదీని యథాక్రమమ్
పదం ప్రత్యయనిష్పత్తిస్సుస్పష్టం క్రియతేత్రతు

తది'తి ద్వితీయైక వచనమ్. అనేనాఖిలజగదుత్పత్తిస్థితిలయ
కారణహేతు భూతముపనిషత్సు కథ్యమానం నిరుపమం తేజస్సూర్య
మండలాంతర్వర్తినస్తేజసోఽభిధేయం పరం బ్రహ్మ నారాయణోఽభిధీ
యతే. “నారాయణ పరం బ్రహ్మేతి శ్రుతిః,” “ధ్యేయస్సదా
సవిత్పమండల మధ్యవర్తీ నారాయణ స్సరసిజాసన సన్నివిష్ట” ఇతి చ.
సవితురితి షష్ఠ్యై కవచనం. “మాఞ్” ప్రాణీప్రసవ ఇత్యస్యధాతో
రేతద్రూపం. సతతం ధ్యేయం భర్గః ఇతి “భంజ భజనే, భంజా
ఆమర్దన” ఇత్యేతయోర్ధాత్వోర్భజతాం పాపభంజనహేతు భూతమిత్యర్థః
“భాగ్య - దీప్తా” విత్యస్య ధాతోర్వా, భర్గస్తేజ ఇత్యర్థః దేవస్య
సృష్టిదానాదిగుణయుక్తస్య నిరతిశయస్యేత్యర్థః, దీవ్యతేః ప్రకాశార్థత్వాత్,
ధీమహి, “ద్వై - చింతాయాం” నిగమనిరుక్త విద్యారూపేణ చక్షుషా
“యోసావాదిత్యేహిరణ్మయః పురుషః” “సోహమితి చింతయామి, ధియ
ఇతి ద్వితీయా బహువచనం, ధియ ఇతి ఛాందసత్వాల్లింగవ్యత్యయః,
తత్సవితుర్దేవస్యవరేణీయం శ్రేష్ఠమస్మాభిరభిధ్యాతం భర్గః జాతం?
పాపభంజనహేతు భూతం నః ? యో దేవో నః అస్మాకం, ధియః
బుద్ధిః జ్ఞానమౌనాదీరిత్యర్థః, శ్రేయస్కరేషు కర్మసు ప్రచోదయాత్
ప్రేరయేదిత్యర్థః. వరేణీయం వరణీయం దేవస్య స్వయం ప్రకాశస్య
సవితుస్సకలజగత్సృష్టు స్సూర్య మండలాంతర్వర్తినో భగవతో
నారాయణస్య తద్భర్తస్తేజః భర్గ ఇతి సాంతం, ధీమహి ధ్యానం
కుర్మహే ఇతి.

ప్రతిగ్రహదన్నదోషాత్పాతకాదుపపాతకాత్

గాయత్రీస్త్రాయతే యస్మాద్గాయత్రీ ప్రోచ్యతే బుధైః

యో దేవస్సవితాస్మాకం ధియో ధర్మాదిగోచరాన్
 ప్రేరయేత్తస్య యద్భర్గస్తద్వరేణ్య ముపాస్మహే
 తదిత్యేతత్పురం బ్రహ్మ ధ్యేయం తత్సూర్యమండలే
 సవితుస్సకలోత్పత్తిస్థితి సంహారకారణమ్
 వరేణ్యమాశ్రయణీయం యదాధారమిదం జగత్
 భర్గస్స సాక్షాత్కారేణ విదధ్యాత్కార్య దాహకః
 దివ్యస్య జ్ఞానరూపస్య సానందాత్క్రిడతోపి చ
 ధీమహ్యహం న యో వేది? భేదానానైవ సిద్ధయే
 ధియోఽన్తః కరణే వృత్తిః ప్రాప్తే ప్రవణవారిణా
 య ఇత్యరూపమవ్యక్తం సత్యజ్ఞానాదిలక్షణమ్
 నోఽస్మాకం బహుధా వ్యస్తం భేదేనానేన కర్మణా
 ప్రచోదయాత్ప్యేరయేత్తు సత్యజ్ఞానాదిలక్షణమ్

తర్పణాది

తలతీర్థక్రమేణైవ కూప్యాభ్యో భూపతిం తథా
 దేవాన్మషీన్ పితౄన్శ్రైవ తర్పయేన్ని త్యతర్పణమ్
 దైవం కనిష్ఠికామూలమంగుల్యగ్రం తథార్షకమ్
 బ్రాహ్మమంగుష్ఠమూలం స్యాత్పితౄమంగుష్ఠతర్పనీ
 జపేద్ద్వాదశసూక్తాని చతుర్వేదాదికాని చ
 ఇషేత్వాది త్రయాన్వాక్యై? స్వాధ్యాయో బ్రహ్మయజ్ఞకః

ఔపాసనవిహీనస్తు ద్విజశ్శుద్రసమో భవేత్
 ఔపాసనవిహీనశ్చేద్ద్విధురః పరికీర్తితః
 (ఔపాసనవిహీనస్తు కురుతే యో ద్విజాధమః)

అస్మాతాశీ మలంభుంక్తే అజపీ పూయశోణితమ్

అమాతాశీ కృమిం భుంక్తే అదాతా విషమశ్చుతే *

* వేదేమ పౌరుషం సూక్తం పురాణేమ చ వైష్ణవమ్, భారతే భగవదీతా ధర్మశాస్త్రేమ మానవమ్, ముఖం దగ్ధం పరాన్నేన హస్తా దిగ్ధో పృతిగ్రహాత్, మనోదగ్ధం పరస్త్రీభ్యో బ్రహ్మశాపః కుతః కలౌ, (ప్రదోషకాలవర్త్యం) భోజనం మైథునం యానమభ్యంగం హరిదర్శనమ్, అన్యాని వేదవాక్యాని ప్రదోషేనైవ కారయేత్. గృహంశ్మశానం తవబింబవర్జితం - విష్ణోర్నివేదితాన్నేన యష్టవ్యం దేవతాన్తరమ్. పితృభ్యశ్చ పృథాతవ్యం సర్వేభ్యస్స్వర్గభోగినః? స్త్రీశుద్వైః పూజితం లింగం విష్ణుం వాపి న మేత్తు యః, తిగ్రసప్తకులసంయుక్తో నరకం ప్రతిగచ్ఛతి, యస్త్వి భోజనశాలాయాం భోక్తుకామ ఉపస్మశేత్, ఆసనస్థోన చాన్యత్ర సవిషః పంక్తిదూషకః, ఉపలిప్య సమసానే శుచౌ శ్లక్షాననాన్వితే, చతురశ్రం త్రికోణంచ వర్తులం చార్థచంద్రకమ్, కర్తవ్యమానుషార్హ్యేణ బ్రాహ్మణాదిమ మండలమ్, కవలే కవలే కుర్వన్ గోవిందస్యానుకీర్తనమ్, జీవన్ముక్తోన్యథా కుర్వన్ కేవలోదరపూరకః, (భోజనముఖమ్) ఆయుష్యం ప్యాజ్ముఖో భుంక్తే యశస్యం దక్షిణాముఖః శ్రియం ప్రత్యజ్ముఖో భుంక్తేన కదా చిదుదజ్ముఖః, యో వేష్టితశిరా భుంక్తే యో భుంక్తే దక్షిణా ముఖః, సోపానత్కశ్చ యో భుంక్తే తద్వై రక్షాంసి భుంజతే, సదాచారస్య విప్రస్య తథా వేదాన్త వేదినః, ప్రార్థయేద్వైష్ణవస్యాన్నం తదభావే జలంపి బేత్, బ్రహ్మపత్రే తుయో భుంక్తే చాన్యాయణఫలం హితత్, పనసామ్రాణికేర కదలీబిల్వపత్రే, ఉహినా కాన్యపాత్రే చ చాన్యాయణఫలం లభేత్, కదలీగర్భపత్రే చ బ్రహ్మపత్రే జలస్పృశి, కరే ఖర్పటకే చైవ పాషాణే తామ్రభజనే, వటార్కాశ్వద్ధపాత్రేషు కుంభీతిన్దుక పరయోః, కోవిదారకరంజేషు భుక్త్వాచాన్యాయణం చరేత్, మృణ్మయే పల్లవృష్టి వా కార్పాసే తాన్తవేశ్మని, నాశ్చీయాన్నపిబేచ్ఛైవన కరేణ త థాంజ లౌ, శాండిల్యః : - యాని దోషావహం కాన్యం భోజనేశ్వద్ధమేవ చ, కుటుంబినామకామానాం పాలాశం పద్మపత్రకమ్, ఆపోశనం చాసనం చ

ఇత్యర్చనానవనీతే ప్రథమఖండవివరణే సదాచార
విధిస్సమాప్తః

పద్మాక్షతుళసీదామధారణమ్.

పద్మాక్షతుళసీకాష్ట సంభూతాభిర్నిరస్తరమ్
మాలాభిర్బాషయేదంగం హరిభక్తిసమ్మదయే
అశుచిశ్చాప్యనాచారో మనసా పాపమాచరన్
శుచిరేవ భ వేన్ని త్య మూర్ధ్వాపుండ్రస్య ధారణాత్
యాగో దానం జపో హోమస్సాధ్యాయః పితృతర్పణమ్
భస్మీభవతి తత్సర్వమూర్ధ్వా పుండ్రం వినా కృతమ్
ఊర్ధ్వాపుండ్రవిహీనస్య శృశానసదృశం ముఖమ్
అవలోక్య ముఖం తేషామాదిత్యమవలోకయేత్

తైలాభ్యంగం తదైవ చ. స్వయం కరకృతం ప్రోక్తమాయశ్శివుత్రహానిదమ్,
వ్యాసః :- పాత్రే శిష్టం తు యత్త్రయం పానపాదవసేచనే, భూమౌ
తదంబు నిస్సావ్య శిష్టం తత్పానమర్హతి, తోయం పాణినఖస్పృష్టం
బ్రాహ్మణో న పిబేత్క్వచిత్, ఉద్దాయ చ పునస్స్పృష్టం పాదస్పృష్టం చ
లంఘితమ్, కేశకీటాపవిద్ధం చ ముఖ్యమాజ్యవివర్జితమ్, అన్నం తద్యాక్షసం
విద్యాత్సాద్యత్సేన వర్జయేత్, ఏకః వంక్తిషు భుంజాన ఉచ్చిష్టంస్పృశతే
యది, ద్వావిప్రావిసృజేదన్నం విప్రాణాం సహభోజనే, యద్యేకోపి
త్యజేత్పాత్రం శేషమన్నంన భోజయేత్, (యజ్ఞోపవీతమ్) క్రోధాన్మోహాదధా
జ్ఞానాద్యుహూత్రం చినత్తి యః, నద్యాం స్నాత్వాతు గాయత్రీం
జపేదష్టసహస్రకమ్ (మనుః) జలమలవినర్జన కాలః, ఘ్రాణాస్యం వాసనా
వేప్స్య మలమూత్రం జపేద్బుధః, మలమూత్రం త్ర్యజేద్ద్యస్త విస్మృత్యై
వోపనీత ధృత్, తత్పాత్రం తు పరిత్యజ్య దధ్యాదవ్యత్పునర్నవమ్,
ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా పునస్సాన్నేన శుద్ధ్యతి. ఇత్యధికః పాఠః.

ఊర్ధ్వపుండ్రం వరం సౌమ్యం లలాటే యస్య దృశ్యతే
చండారోఽపి విశుద్ధాత్మా పూజ్య ఏవ న సంశయః

శ్వేతా ప్రధా * నతో గ్రాహ్యో హ్యూర్ధ్వపుండ్రస్య ధారణే
సా చ స్థానవిశేషేణ విశేషఫలదా భవేత్

† ఊర్ధ్వపుండ్ర విధిర్మౌక్షం కనిష్ఠా తర్జనీ శ్రియమ్
అనామికా చ పుత్రాదిం న చాన్యభ్యాం విధీయతే

యథాశో ‡ భం తథా కుర్యాన్న నఖైర్న పరిచ్ఛదైః
ఊర్ధ్వగత్యాం తు యస్యేచ్ఛా తస్యోర్ధ్వం పుండ్రముచ్యతే
ఊర్ధ్వం గత్వాతు దేవత్వం ప్రాప్నువన్తి న సంశయమ్
హరిపాదాకృతిం కుర్యాత్సుపార్శ్వం సుమనోహరమ్
నాసికామూలమారభ్య లలాటాంతం తు విన్యసేత్
చతురంగులమూర్ధ్వాగ్రం ద్వ్యంగులం విస్తృతం మృదా

|| పార్శ్వమంగులిమాత్రస్తు ఊర్ధ్వపుండ్రస్య లక్షణమ్
(కాకోదరఫణాయాన్తు యద్వదేఖా ప్రతిష్ఠితా

తద్వల్లలాటాద్యంగేషు ధార్యం పుండ్రం ముముక్షుభిః)

ఊర్ధ్వపుండ్రం లలాటే తు కుర్వీత చతురంగులమ్

ఉదరే హృది కంఠే చ దశాష్ట చతురంగులమ్

దక్షిణోత్తరయో ♦ రాహ్వోరేవం త్రీణి పరత్ర చ

అద్యవత్పుష్పతో ద్వే చ? మూర్ధ్ని చైవం త్రయోదశ

తత్ర తత్ర స్మరన్ మంత్రైః కేశవాదీన్ యథాక్రమమ్

* నా మృత్ † ఊర్ధ్వపుండ్రవిధౌ మోక్షమంగుష్ఠస్తర్జనీశ్రియమ్, మధ్యమా
నామికా చైవ కనిష్ఠా చ క్రమేణ వై, పశుత్రాదివృద్ధిం స్యాదేతత్స
ర్వర్ధిసమతమ్, ‡ భి || రాహ్వంగులిమాత్రాతు ♦ దక్షిణోదర
బాహ్వంసేష్వేవం త్రీణితరత్ర చ.

శ్రీచూరమ్

సాంతరాలోర్వపుండ్రస్య మధ్యే శ్రీశ్రేష్ఠధామని
హరిద్రాసారసంభూతరజసా ధారయేచ్ఛియమ్

ఆదాయ వైష్ణవక్షేత్రాత్ మృత్తికాం విమలాం సితామ్
మూలమంత్రేణాభిమంత్య చోర్వపుండ్రాణి ధారయేత్
ప్రమాణహీనం బద్ధాగ్రమచ్ఛిద్రం చ వివర్జయేత్
త్రిపుండ్రం బ్రాహ్మణో విద్వాన్ లీలయాపి న ధారయేత్

మృదువస్త్రం సమాచ్ఛాద్య చోష్ణిషం చోత్తరీయకమ్
ధారయేత్తు పవిత్రం చ హస్తాభ్యామంగులీయకమ్

పంచాంగభూషణమ్

కటకం చోపవీతం చ కుండలం చాంగులీయకమ్
గ్రైవాలంకరణం హైమం ధృత్వా పంచాంగభూషణమ్

స్నానే దానే జపే హోమే త్వర్చాయాం పితృతర్పణే
అశూన్యం తు కరం కుర్యాత్సువర్ణరజతైః కుక్షైః
దేవకార్యం చతుర్థయైః పితృకార్యం త్రిదర్శకైః
ద్విదర్భా మానుషే పోక్తావే కేన ప్రేతకర్మణి
(దేవకార్యం త్రిభిర్దర్భైః పితృకార్యం ద్విదర్శకైః
ఏకేన ప్రేతకార్యం తు దర్భసంఖ్యా విధీయతే)

దర్పలక్షణమ్

అగ్రస్థూలాస్త్రియోదర్భా మూలస్థూలం నపుంసకమ్

అగ్రమూలసమం వాపి పుందర్బస్య చ లక్షణమ్
 వివాహేపుంసి సీమన్తే స్త్రీదర్శైస్తు విశేషతః
 చౌళోపనయనం వృత్యం పుందర్భైర్భావికం తథా
 యాగాది సర్వకార్యస్తు నపుంసక విశేషతః

పవిత్రలక్షణమ్

చతురంగులమగ్రం తు గ్రంథిరేకాంగులా భవేత్
 వలయం ద్వ్యంగులం ప్రోక్తం పవిత్రస్య తు లక్షణమ్

పవిత్రాధిదేవతాః

అగ్రం బ్రహ్మాధిదైవత్యం గ్రథిర్విష్ణుధిదైవతమ్
 వలయం రుద్రదైవత్యం పవిత్రస్యాధిదేవతాః
 పకారః పాపనాశాయ వికారో విఘ్నశాన్తయే
 త్రకారస్యాణనే ప్రోక్తః పవిత్రం తత్ప్రకీర్తితమ్
 సపవిత్రేణ హస్తేన కర్మాంగాచమనం చరేత్
 గ్రంథియుక్త పవిత్రేణ కుర్యాదాచమనం యది
 తత్పవిత్రం పరిత్యజ్య పునరాచమ్య శుద్ధ్యతి

ప్రదక్షిణమ్ : -

ప్రదక్షిణసమో నాస్తి ప్రత్యక్షఫలదో * విధిః
 యాని కానిచ పాపాని జన్మాన్తరకృతాని చ
 తాని తాని ప్రణశ్యన్తి ప్రదక్షిణపదే పదే
 యుగ్మప్రదక్షిణం కుర్యాదయుగ్మం త్వాభిచారికమ్

నైవప్రదక్షిణం కుర్యాదన్తరే దేవశాన్తయోః
దేవపీతాన్తరే చైవ న కుర్యాదితి శాసనమ్

ఛాయాలంఘనవిషయః :-

సదా సన్నిహితో విష్ణుశ్చాయయో ర్థామబేరయోః
ఛాయాతిలంఘనం నైవ కుర్యాదాలయ బేరయోః
ప్రదక్షిణవిధా * వేతల్లంఘనంతు న దోషకృత్

విమానవన్దనమ్

విమానం విష్ణురూపం చ దేవావాసం తదైవ చ
వైకుంఠోద్భవమిత్యేతైశ్చతుర్భిర్ధామవన్దనమ్
దౌవారిక ప్రధానత్వాద్యంత్రీ కాధారణాదపి
తాపసాదీనతిక్రమ్య మణీకస్యాభివాదనమ్

భువంగోల్లంఘనవిషయః :-

ద్వారస్య దక్షిణే స్థిత్యా భువంగ బోధయే † ద్విజః
భువంగశ్చాప్యకాలేతు పాదాభ్యాం సుప్రసారితః
కుంచిత స్త్వర్చనాకాలే దేవేశస్య వశేషతః
అర్చాకాలావసానేతు ఆసీనస్త్వపితిప్రభోః?

నిత్యదీపః :-

దీపార్థం గోఘృతంశ్రేష్ఠం మధ్యమం తిలతైలకమ్
అధమం వృక్షతైలం స్యాదేరండాదీని వర్జయేత్
ఉత్తమాజస్రదీపస్య మానం సప్తాంగులోచ్ఛ్రయమ్
మధ్యమే త్యంగులం ప్రోక్తమధమైకాంగులం భవేత్

* నేన లం. † ద్బుధః

స్నానతీర్థమ్

నదీతటాకకూపానాం పూర్వాలాభేతదుత్త * రమ్
 ఉత్పా † య వస్త్రఖండేన ఘటచిద్రం సువేష్ట్య చ
 సర్వవాద్య సమాయుక్తం కృత్వా ధామప్రదక్షిణమ్
 అర్చాస్థానే న్యసేత్కుంభం “సోమం రాజాన” ముచ్చరన్

ఆధావశబ్దార్థః :-

“ఏతద్వా అపాం నామధేయం గుహ్యం యదాధావ” ఇతి
 “అర్వాంచమింద్ర” మిత్యుక్త్వా బాహ్వోశ్శిరసి వా న్యసేత్
 ఉక్తద్రవ్యస్య చాలా భే పుష్పం ప్రతినిధి ‡ ర్భవేత్
 పుష్పానామప్యలాభే † తత్సర్వంతో యేన కల్పయేత్

సమ్మార్జనీ :-

నారకేళర ? కోపానాం తాలానాం వా శతాష్టకమ్
 సమ్మార్జనమితి ప్రోక్తమగ్రం జ్యేష్ఠాధిదైవతమ్

ఎర్యుషితపుష్పవినియోగః :-

తథోపయుక్త మాల్యాదీన్యాదాయామితమర్చయేత్
 పుష్పన్యాసా ♦ ర్పితం పుష్పం వ్యపోహ్యైవ విచక్షణః
 యథా దేవస్య నిర్మాల్యం విష్వక్సేనస్య దావ్యతే
 తథా పవిత్రీస్రక్లేషం సూత్రవత్కాశ్చ దాపయేత్

తిరస్కరిణీ వచనమ్

ప్రతిలోమాదిజాతాశ్చ పాషండాః పాపరోగిణః
 దీక్షితాశ్చ దురాచారాః చండాలా గురునిందకా

అంగహీనాధికాంగాంశృ కేశహీనాస్తభైవ చ
వీక్షితుం నైవ చార్వాని పూజాకాలే జగద్గురుమ్
తస్మాద్యవని కామగ్గే కృత్వాతాన్ దూరతస్త్వజేత్

తిరస్కరిణీరహిత వచనమ్ :-

అపనీతే యవనికాపటే భక్తానుకంపయా
రాజోపచారాన్ వివిధాన్ కారయేదితి వై భృగుః

క్రియాధికారే :-

* నీత్వా యవనికాం ద్వారే కారయేద్దాజవిగ్రహాన్
దర్పణం చామరం ఛత్రం వ్యజనం చతురంగకమ్
నృత్యం గీతం చ వాద్యంచ వైష్ణవం మంత్రముచ్చరన్
దేవస్య దర్శయిత్వా తు స్తోత్రం వేదాన్ త్సముచ్చరేత్

అత్రిః :-

ని † త్యార్చనాదికాయాం తు తథా నైమిత్తికార్చనే
ఆస్థానమంటపార్చాయాం న ప్రచ్ఛన్నపటో భవేత్

షట్కాలపూజా :-

ప్రత్యూషః ప్రాతః కాలశ్చ మధ్యాహ్న శ్చాపరాహ్ణకః
సాయం కాలోద్ధరాత్రశ్చ పూజాకాలస్తు షడ్విధః
(ప్రాతః కాలార్చనం చైవ జపహోమాదివృద్ధయే
మధ్యాహ్న చార్చనం చైవ రాజరాష్ట్రాభివృద్ధయే
సాయం కాలార్చనం చైవ సర్వసస్యాభివృద్ధయే
ఉషః కాలార్చనం చైవ నర స్త్రీ శిశువృద్ధయే

* కృత్వా యవనికోద్ధారం † త్యే వాప్యధికార్చాయాం

అపరాహ్ణార్చనం చైవాసురాణాం నాశహేతవే
 అర్ధరాత్రార్చనం చైవ చతుష్పాదభివృద్ధయే
 ఏవం షట్కాలపూజయామైహికాముష్మికం ఫలమ్)
 షట్కాలం వా త్రికాలం వా ద్వికాలం కాలమేవ వా
 త్రికాలమర్చనాయుక్తే త్వేకదావాహనం చరేత్
 అంత్య వేలార్చనాయాం వై ఉద్వాసనమథాఽచరేత్
 ఉపసంధ్యాసు * సర్వాసు కేవలం త్వష్టవిగ్రహైః
 సమభ్యర్చ్యహవిర్దద్యాద్వివా హోమం బలిం తథా
 పుష్పన్యాసం చ హోమం చ పరివారార్చనం బలిమ్
 నిత్యయాత్రోత్సవం చైవ ఉపసన్ధ్యాసు వర్జయేత్
 త్రి కాలమర్చనాయుక్తే స్నవనం ప్రాతరేవ హి
 ప్రోక్షయేదన్య కాలేషు మంత్రేణేత్యాహ పూర్వజః (జనమ్)
 ధృవబేరం తు యద్భింబం చరబేరం తదైవ చ
 అన్యథా కర్తనాశాయ రాజా రాష్ట్రం వినశ్యతి?

ఘటికాదిమానమ్ :-

ఏకస్యాద్వ్యవసంభారే సార్థైకా స్నానకర్మణి
 ఘటికేద్వేర్చనే స్యాత్తాం ఏకా స్యాద్రాజవిగ్రహే
 ఘటికార్థే హవిర్దానం ఘట్కైకా తథా బలిః
 శేషం శేషోపచారాణా మితి యామే ప్రకీర్తితాః

ప్రాతః కాలే తు బాల్యం స్యాన్మాధ్యాప్నో యౌవనం తథా

సాయాహ్నే వార్థకం బింబమితి మూర్తిస్త్రిధా భవేత్
 బాల్యే పుష్టికరం ప్రోక్తం యౌవనే శ్రీకరం తథా,
 వార్థకే మోక్షదం చైవ త్రివిధాత్వర్చనం భవేత్
 యథా కర్మణ ఏకస్య కల్పితాః పంచ వహ్నయః
 తథా చైకశరీరస్య వాయుపంచకకల్పనమ్
 తథైవైక విమానస్య పంచ బేరాణి కల్పయేత్
 జలం కందం(పంకం)చ నాళం చ పుష్పం చేతిచతుష్టయమ్
 మూలబేరం తు కందం (పంకం)స్యాత్పుష్పం కౌతుకమేవ చ
 జలం విమానం కూర్చన్తు నాళమిత్యేవ భావయేత్

ఇత్యర్చనానవనీతే (కేశవసంగృహీతే అర్చనా

సప్తాధ్యాయావ్యాఖ్యానమ్)

ప్రథమఖండవివరణమ్

సమాపమ్

శ్రియైనమః
శ్రి వేంకటేశాయ నమః
శ్రీమద్విఖననమహాగురవే నమః

అర్చనానవనీతమ్ ద్వితీయఖండవివరణమ్

ధ్యువార్చనమ్

మూలమ్ :-

అతః పరం ధ్యువార్చనవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః :-
త్రిస్సంప్రహర్య పాణిభ్యాం “శామ్య” న్వితి సముచ్చరన్
ఘంటా, తదధిదేవాః

శబ్దబ్రహ్మమయీ ఘంటా సర్వరక్షోవినాశినీ
బ్రహ్మాండగోలకాకారా శుద్ధకాంస్య వినిర్మితా
ఘంటాయాం బ్రహ్మదైవత్యం ముకులం శక్రదైవతమ్
సూత్రాణాం తు మహానాగస్త జ్ఞిహ్వయాం షడాననః
ఘంటానాలే మహా దేవ ఇతి ధ్యాత్వా సమర్చయేత్

ఏతత్పులమ్

భూతప్రేతపిశాచాశ్చ భేతాళ బ్రహ్మరాక్షసాః
ఘంటాధ్వనితభీతాశ్చ ప్రద్రవంతి దిశో దశ
ఘంటాం న్యాసార్ఘ్యపాద్యేషు త్వేకపార్శ్వేనతాడయేత్
పార్శ్వాభ్యాం తాడనం స్యాచ్ఛేచ్ఛాగ్రస్య గలఘంటికా

ఆగమార్థంతు దేవానాం గమనార్థం తు రక్షసామ్
తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన ఘంటాం సమ్యజ్ఞీ నాదయేత్
స్నానే ధూపే తథా దీపే నైవేద్యే శయనే హరేః
బోధనే భూషణే చైవ తూర్యఘోషం సమాచరేత్
తూర్యఘోషాదికం నో చేద్ధుంటానాదం సమాచరేత్
ఘంటానాదవిహీనా తు తత్క్రియా నిష్ఫలా భవేత్
ఢాకిన్యశ్చ పిశాచాశ్చ అసురా బ్రహ్మరాక్షసాః
గచ్ఛన్తి ఘంటాఘోషేణ పలాయనపరా భువి

పూజోపకరణస్థానమ్

కుంభం తు వామతస్స్వస్యచేష్టాతాధావపూరితమ్
నిధాయ పూజాద్రవ్యాణి దక్షిణేన్యాని దేశికః
పంచపాత్రాణి చాగ్రే తు త్రిపాదోపరి విన్యసేత్
తస్యోత్తరే పతద్గాహం ధూపదీపాదికాంస్తథా

అర్చకాభిముఖే చైవ పరిచారకసంస్థితిః

పతద్గాహః (స్ఫటికమ్)

బింబా * ర్దా?ర్దాయతం వాపి సువర్ణరజతాదిభిః
దుత్తారకుసుమాకారం కారయేత్తు పతద్గాహమ్
త్రిపాదే వైకపాదేవా చతుష్పాదయతేపి వా
స్థాపయేదర్చనాపాత్రం పంచపాత్రం తతోపరి?
పంచపాత్రాణి సంగృహ్య దేవస్యాగ్రే నిధాయ చ
చత్వార్యగ్న్వాదికోణేషు ప్రాదక్షిణ్యక్రమేణ వై

స్నానార్థమగ్నికోణే చ అర్ఘ్యార్థం నైర్ముతే తథా
 పాద్యార్థం వాయుకోణే చ ఆచార్యార్థమథేశే
 మధ్యేశుద్ధజలం తత్తత్పాత్ర ప్రక్షాలనార్థకమ్
 వసిష్ఠసోమయజ్ఞాంగానిందుం చంద్రం చ దైవతమ్
 పంచపాత్రే సమావాహ్య త్వర్చయేదష్టవిగ్రహైః

ఉద్ధరిణీ :

ఉద్ధరిణ్యాధిపం సోమం సమభ్యర్చ్యామృతాధిపమ్
 ఉద్ధరిణ్యార్ఘ్యపాత్రాదిజలపాత్రేషు తజ్జలమ్
 యథార్థం కించిదుద్భుత్య దత్వా దద్యాత్పుత ద్గ్రహే
 తత్తద్గ్రహ్యాధిపాంతస్తుత్వా తత్తద్గ్రహ్య సమీపతః
 తత్తద్గ్రహ్యధరానేవం పూర్వమేవ సమర్చయేత్

అధిదేవాః

ఆసనస్య భవేద్ధర్మో జలస్య వరుణస్సృతః
 పుష్పాధిపస్తు హరితో గంధేతు పృథివీ మతా
 ధూపే బృహస్పతిః ప్రోక్తో దీపే తు శీఘ్రదాహృతా
 అర్ఘ్యపాత్రే స్మృతసోమః అర్ఘ్యోర్ఘ్యస్యాధిపస్మృతః
 ప్లోతే త్వష్టాంబరే సూర్య ఉత్తరీయే నిశాకరః
 భూషణే షణ్ముఖః ప్రోక్తో వహ్నిర్యజ్ఞోపవీతకే
 ఛత్రే శేషస్తథా వాయుశ్చామరవ్యజనాదిషు
 దర్పణే చంద్రమాః ప్రోక్తశ్చతుర నై చ పక్షిరాట్
 నృత్యే శర్వస్తథా గానే సామవేదోద్ధిదైవతమ్
 వాద్యే నందీశ్వరః ప్రోక్తస్సృత్యైతాన్మనసార్చయేత్

గణికా దేవదాసీషు జయాద్యస్సరసస్సరేత్
 ఋగ్వేదో మధుపర్కస్య రుద్రో మాత్రాధిదైవతమ్
 హవిః పాత్రాధిపస్సూర్యో హవిషాం కమలాసనః
 పానపాత్రేషు సర్వేషు సోమ ఏవాధిదైవతమ్
 ముఖవాసాధిపా భూమిః పాదుకే శేషమర్చయేత్
 అథ వా కారయేచ్చిప్యైర్ద్యవ్యాధిపసమర్చనమ్

పూర్ణకుంభః :-

ప్రధానకుంభస్యాకారం సువర్ణరజతాదిభిః
 ఆధావా * హరణార్థం చ కారయేల్లక్షణాన్వితమ్?
 వారికుంభముఖే బ్రహ్మ అథో రుద్రోఽధిదైవతమ్
 మధ్యే జలే మహావిష్ణుస్సర్వతీర్థాని వాసర్చయేత్
 వరుణశృంఖకుక్షౌ చ తన్మూలే పృథివీ మతా
 సర్వతీర్థాని ధారాయాం శంఖే చన్ద్రోఽధిదైవతమ్

పదార్థినః

వైఖానసానేవ వృణోత్పాచకాన్ పరిచారకాన్
 అలాభే శంఖ చక్రాంకాన్వరయేదన్యసూత్రిణః
 పాచకాః పరిచారాశ్చ పానీయఘటధారిణః
 తాంబూల † భర్తృకా విష్ణోర్గంధాలేపనకారిణః
 పుష్పాపచయకర్తారశ్చక్రముద్రాంకితా హరేః
 ఏకాన్తినస్త్రిదండాంకాః పరమైకాన్తిన స్తథా
 సర్వే వైఖానసా ‡ లాభే శస్తాస్సుర్వైష్ణవాంకితాః

* నయనా † భృత ‡ భావే గృహ్ణీయాదన్యసూత్రిణః

అర్చకలక్షణమ్

శ్రీ వైఖానససూత్రేణ నిషేకాది క్రియాన్వితః
 అధ్యాత్మగుణసంయుక్తో నిత్యస్వాధ్యాయతత్పరః
 వృత్తవాన్ సత్యవాదీ చ పాఠాధ్యాన యోగవిత్
 గృహస్థో బ్రహ్మచారీ వా భక్త్యైవార్చనమారభేత్
 యథోపనయ నాదగ్నౌ సమిదాధానమర్హతి
 తథోపనయనాదూర్హ్యం విధినార్చనమర్హతి
 ప్రతిష్ఠాముత్సవం కర్తుం బ్రహ్మచారీ సమర్హతి
 * ఋత్విగుక్త గుణైర్యుక్తో యోగజ్ఞోభక్తిమానసి
 అర్చకస్సుప్రసన్నాత్మా హరిరేవ న సంశయః
 యేఽర్చయన్తి సదా విష్ణుం న తేప్రాకృతమానుషాః
 విష్ణులోకా † దిహోత్పన్నాః తే దేవా నాత్ర సంశయః
 అర్చకస్య తు యద్రూపం తద్వి ‡ ప్ల్యంశం చరాత్మకమ్
 అర్చకస్య తు యద్వాక్యం తద్విష్ణోర్వాక్యముచ్యతే
 రూపద్వయం హరేః షోక్తం బింబమర్చక ఏవ చ
 బింబే త్వావాహనాదూర్హ్యం సదా సన్నిహితోఽర్చకే
 అత్య వైఖానసం విప్రం తత్త్వార్థవిదుషాం వరమ్
 పరిచర్యాపరం విష్ణోర్యాజకం ధ్యాననిష్ఠితమ్?

* * * * *

మరీచిః :- దేవస్య దక్షిణే భాగే కూర్మపీఠే సమాశ్రితమ్
 వైఖానసం ప్రతిష్ఠాప్య పూజయేద్విష్ణుమన్తిరే, ఇతి
 కూర్మాసనే సమాసీనం కుండలాద్వైర్విభూషితమ్
 శ్యావణే శృవణర్థేయం విష్ణుపూజాపరాయణమ్

* మద్భక్తిగుణసంయుక్తో † త్ పరోత్పన్నాః ‡ ప్ల్యోస్సచరాంశ

కమండల్వక్షమాలాభిర్దండేన సువిరాజితమ్
ధ్రువస్య దక్షిణే భాగే విఖనోమునిమాశ్రయే

అష్టవిధభక్తిః

భక్తిమష్టవిధాం వక్ష్యే దేవదేవే * తు శార్ది † ణి
తద్భక్తజనవాత్సల్యం తత్పూజాస్యనుమోదనమ్
తత్కథాశ్రవణే సక్తిస్త్వర నేత్రాంగవిక్రియా
తదనుస్మరణం నిత్యం తదర్థే దంభవర్జనమ్
నిత్యం తదేక శేషత్వం యచ్చ యన్నోపజీవతి
భక్తిరష్టవిధా హ్యేషా యత్య సాధారణేనచై
తమేవ పూజకశ్రేష్ఠం వరయేన్నాన్యమర్చకమ్
సర్పం దృష్ట్వా నరో యావత్కంపతే చ ముహూర్ముహూః
అమంత్రమర్చకం దృష్ట్వా తథా భీతో జనార్దనః
అమంత్రేణ కృతామర్చాం గృహ్ణీయురసురా భృశమ్
అమంత్రేణార్చనం కుర్యాదకాలేషు తదైవ చ
గ్రామశ్చ యజమానశ్చ రాజా రాష్ట్రం చ నశ్యతి
అమంత్రేణ కృతా పూజా పైశాచాసురవర్ధనీ
నిత్య రాష్ట్రభయం కుర్యాత్తద్గామం చ వినశ్యతి
తమర్చకం హరిర్హష్ట్యా గజవద్భిభ్యతే హరిమ్
అధునా పరిహారార్థం భక్త్యా చాష్టాక్షరం జపేత్
అష్టాక్షరవిధానేన ప్రీతోభవతిచావ్యయః

పంచ పాత్రేషు పృక్షేపణీయద్రవ్యమ్

కర్పూరోశీరకం ‡ చైవ నల దైలాలవంగకమ్

స్నానద్రవ్యమిదం ప్రోక్తం యథా * లబ్ధమథాపి వా
 పద్మం చ విష్ణుపర్ణి చ దూర్వా శ్యామాకమేవచ
 చత్వారి పాద్యద్రవ్యాణి లబ్ధం వాపి సమాహరేత్
 ఏలాలవంగోశీరాదిం తక్కోలం చ చతు † ధక్మ
 ఆచామద్రవ్యమిత్సుక్తం యథాలాభమథాపి వా
 కుశాక్షతతిలవీహియవమాష ప్రియంగవః
 సిద్ధార్థకసమాయుక్తా అర్ఘ్యైష్టద్రవ్యముచ్యతే
 పుష్పగంధే తు విన్యస్యేత్ శుద్ధపాత్రే చ మధ్యమే
 శోషణం ‡ దహనం చైవ ప్లావనం సురభిం తథా
 వామేతరకరాభ్యాం చ ‡ భావ్యా సా సురభిర్భవేత్

వాద్యఘోషణ లక్షణమ్

ఆగమార్థం తు దేవానాం గమనార్థం తు రక్షసామ్
 కుర్యాత్పంచమహావాద్యం తథాశుభనివృత్తయే
 పంచభూతాత్మికాయాం తు ♦ పంచభూతాత్మకో భవేత్
 దారుజః పృథివీజ్ఞేయశ్శంఖజస్త్వాప ఉచ్యతే
 అగ్నేయం లోహ † జం జాతం వాయవ్యం వంశజం భవేత్
 గేయం గగనసంజాతం తస్మాద్భూతవికారకమ్
 స్నానకాలే హవిర్దానే తథా బల్యుత్స వేషు చ
 సంధ్యయోశ్చ ప్రబోధే చ పంచవాద్యాన్ ప్రఘోషయేత్

మృదువాద్యసమయః

అర్చాకాలే మృదంగాద్వైశ్శంఖకాంస్యాదిభిర్మృతమ్

* లాభ † స్వయమ్ ‡ దా ‡ ఉభాభ్యామ్. ♦ శబ్దబ్రహ్మ † సం

మృదువాద్యం ప్రకుర్వీత మృదువాద్యప్రియో హరిః
 తీర్థార్థం వాపి సేవార్థం దర్శనార్థం విభోస్తథా
 విచార్యావసరం యాయాదన్యథా దేవకోపకృత్
 ఏకహస్తప్రణామశ్చ ఏకం చాపి పృథక్క్షిణమ్
 అకాలే దర్శనం చైవ అబ్ధపుణ్యం వినాశయేత్

ఇత్యర్చనానవనీతే (కేశవసంగృహీతే
 అర్చనా సప్తాధ్యాయావ్యాఖ్యానాం)
 ద్వితీయఖండవివరణమ్
 సమాప్తమ్.

శ్రియైనమః
 శ్రి వేంకటేశాయ నమః
 శ్రిమద్వీఖననమహాగురవే నమః

అర్చనానవనీతమ్

తృతీయఖండవివరణమ్

పీఠార్చనమ్

మూలమ్ :- అథ పీఠార్చనం వక్ష్యామః :-

*పీఠమస్యాష్టధా భజ్య ఉపర్యుపరి చార్చయేత్
 కూర్మశేషగజాంధారశక్తి సప్తార్ణవాంస్తథా
 సహస్రపత్రం కమలం రక్తాబ్జం కర్ణికాం యజేత్
 కర్ణికామధ్య ఆసీనమర్చ యేత్పురుషోత్తమమ్

పశ్చిమాదివిమానేష్వర్చకముఖనియమః

పూర్వాశాభిముఖం దేవముత్తరరాభిముఖోర్చయేత్
 దక్షిణాభిముఖం దేవం పూర్వాశాభిముఖోర్చయేత్
 పశ్చిమాభిముఖం దేవం దక్షిణాభిముఖోర్చయేత్
 ఉత్తరాభిముఖం దేవం పశ్చిమాభిముఖోర్చయేత్

ఏతదర్థే విజ్ఞానేశ్వరవచనమ్

ప్రత్యజ్ముఖే చోత్తరదిజ్ముఖే వా
 వామేస్థితోన్యత్ర తదన్యపార్శ్వే
 ఆరాధనం చ ప్రణతిం చకుర్యా
 త్తేషాయ నో చేద్విఫలాయ చ స్యాత్

ఏకజానుక్రమేణైవ సమాసీనస్సమర్చయేత్
తిష్ఠన్న పూజయేద్దేవం యథార్హం బింబగౌరవే

పంచశుద్ధిః

ప్రథమం దేహశుద్ధిస్సాత్త్వానశుద్ధిర్విత్తీయకమ్
తృతీయం పాత్రశుద్ధిస్సాచ్చతుర్థం త్వాత్మశుద్ధికమ్
పంచమం బేరశుద్ధిస్సాత్ప్రపంచశుద్ధిః ప్రకీర్తితా

కూర్మాసనలక్షణమ్

ద్వితాలవిస్తృతం వృత్తం చతురంగులమున్నతమ్
కూర్మాకృతివదాకారం బిల్వాద్యైః పరికల్పయేత్
దేవస్య దక్షిణే భాగే కూర్మపీఠే సమాశ్రితః
ఉదఙ్ముఖః ప్రాఙ్ముఖో వా దేవతార్చనమారభేత్

అత్రభృగుః

ద్విహస్తాయతవిస్తారేషడంగుల సముచ్చితే
బిల్వాశ్వత్థపలాశాద్యైః కల్పితే విష్టరే తథా
స్వస్తికాసనమాసీన ఏకజానుక్రమేణ వై
అర్చయేద్ధరిమవ్యగ్ర మనన్యగతమానసః

స్వస్తికాసనలక్షణమ్.

జానుర్వోరంతరే సమ్యక్కృత్వా పాదతలే ఉభే
ఋజుకాయస్సమాసీన స్వస్తికాసనముచ్యతే

ఏకజానుస్థితిలక్షణమ్

ఆసీనే నిహతస్సవ్యే వామపాదే సముద్భృతే
దేవస్య దక్షిణే భాగే ఏకజానుక్రమో భవేత్

ఆసనమంత్రః

పృథివ్యాః మేరుప్యష్టబుధిః, సుతలం ఛన్దః, శ్రీకూర్మో దేవతా
 ఆసనే వినియోగః, పృథ్వి త్వయా ధృతా లోకా దేని త్వం విష్ణునా
 ధృతా, త్వం చ ధారయ మాం దేవి పవిత్రం కురు చాసనమ్
 అపసర్పం తుతే భూతా యే భూతా దివి సంస్థితాః, యే భూతా
 విఘ్నకర్తారస్తేగచ్ఛన్వాజ్ఞయా హరేః, ఆధారశక్త్యై నమః, అనంతాసనాయ
 నమః, కూర్మాసనాయ నమః, (యోగాసనాయ నమః) విమలాసనాయ
 నమః, పద్మాసనాయ నమః, హుం ఫట్, ఇత్యాసనం పరికల్ప్య
 ప్రాణాయామం కుర్యాత్

ప్రాణాయామహస్త లక్షణమ్

అనామికానిష్ఠే ద్వే అంగుష్ఠం చ తృతీయకమ్
 త్రిభిర్నాసాపుటే బద్ధ్యా ప్రాణాయామస్య లక్షణమ్
 కనిష్ఠానామి కాంగు ష్టైరీషత్స్పృష్టే తు మధ్యమే
 తర్జనీం తు సకృత్స్పృష్ట్యా ప్రాణాయామస్తు నిష్ఫలః
 అగ్నిరాపశ్చ వేదాశ్చ చంద్రాదిత్యానలాస్తథా
 షడేతే ఖలు విప్రాణాం కర్ణే తిష్ఠన్తిదక్షిణే
 క్షుతే నిష్ఠివనే చైవ తథైవాన్యతభాషణే
 పతితాభాషణే చైవ దక్షిణం శ్రవణం స్పృశేత్
 గంగా తు దక్షిణే కర్ణే నాసికాగ్రే హుతాశనః
 ఉభయోస్సుర్భునాదేవ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే
 (మానసం వాచికం వాపి కాయేనైవ తు యత్కృతమ్
 తత్సర్వం నశ్యతి క్షిప్రం ప్రాణాయామత్రయే కృతే)
 ప్రాణాయామస్త్రిధా ప్రోక్తో రేచపూరక కుంభకైః

రేచకమ్ :- నాసికాపుటమంగుల్యా నిష్ఠిడ్యైకం పునః పునః
ఉదరాద్రేచయేద్వాయుం రేచనాత్మ తు రేచకః

పూరకమ్ :- బాహ్యేన వాయునా దేహం పూరయేత్మ తు పూరకః

కుంభకమ్ :- న ముంచతి న గృహ్లాతి వాయుమన్తర్భహిష్ఠితమ్
సంపూర్ణ కుంభ వత్తిష్ఠేదచలస్స తు కుంభకః
ప్రణవాన్తర్గతాకారో కారమకారధ్యానమ్.

ప్రణవాక్షరదేవాంశ్చ రేచకాదిషు సంస్మరేత్

బ్రహ్మణం రక్తగౌరాం*గం చతుర్వక్తం చతుర్భుజమ్
పూరకే హి చ నాభిస్థం ధ్యాయేత్తం కమలాసనమ్
నీలోత్పలదలశ్యామం హృదిస్థానే తు కేశవమ్
చతుర్భుజం జగద్భుజం కుంభకే తు విచిన్తయేత్
శుద్ధస్పటికసంకాశం శంకరం చ త్రియంబకమ్
ధ్యాయేచ్ఛ బ్రహ్మరన్ధ్రస్థం రేచకే త్వఘనాశనమ్
మాత్రాలక్షణమ్

న ద్రుతం న విలంబం చ జాను కృత్వా ప్రదక్షిణమ్
అంగులిస్ఫోటనం కుర్యాత్స మాత్రాకాల ఉచ్యతే
గురూపదేశసంసిద్ధో విధినా ధ్యానమారభేత్

† రేచ్య పింగళయా వాయుమిడయా పూరయేత్పునః
స్థాపయేన్మధ్యయా మాత్రా షోడశైర్విగుణైః క్రమాత్
స చతుష్షష్టిభిశ్చైవ ప్రాణాయామత్రయం చరేత్

ఏవంప్రాణాయామత్రయం కృత్వా శోషణదాహనప్లావనాని కరిష్య, ఇతి సంకల్ప్య.

ధర్మ కందజ్ఞాననాలైశ్వర్యాష్టదల వైరాగ్య కర్ణికాహృదయాం భోజం ముకుళీకృతత్వేన ధ్యాత్వా, తత్ప్రణవేన వికసితం కృత్వా తత్కర్ణికాంతస్థం చైతన్యాత్మకం జీవాత్మానం పుతప్రణవోచ్చారణేన సుషుమ్ననాడీమార్గతో నిర్గమయ్యతం జీవాత్మానం ద్వాదశాంతస్థి త సహస్రదళకమలనివిష్టపరమాత్మనా సప్తాక్షీకృత్య స్వశరీరస్థ కల్మషజాతం పురుషాకారేణ కుక్షౌ విచిన్త్య

పాపపురుషలక్షణమ్

బ్రహ్మహత్యాశిరస్కం చ స్వర్ణస్త్రైయభుజద్వయమ్
సురాపానహృదా యుక్తం గురుతల్పకటిద్వయమ్
తత్సంయోగిపదద్వంద్వమంగ ప్రత్యంగపాతకమ్
ఉపపాతకరోమాణం రక్తశృశ్రువిలోచనమ్
అంగుష్ఠమాత్రం పురుషం దురాత్మానం దురాసదమ్
అచేతనమథోవక్త్రం దగ్ధపాదపసన్నిభమ్
ఖడ్గచర్మధరం కృష్ణం కుక్షౌ వామే విచిన్తయేత్

తతః శోషణదాహనప్లావనాని * చ క్షర్యాత్

తం పాపపురుషం నాభిదేశస్థితషట్కృషణ డ్చిందులాంఛిత కృష్ణవర్ణాయుమండలాంత స్థమభిషిచ్య పరమాత్మనా సహ సుషుమ్నామా స్థాన పూర్వోక్తహృదయకమలే “ఓమ్” ప్రణవేన స్థాపయేత్.

ప్రాణప్రతిష్ఠామంత్రః :-

మమ ప్రాణ ఇహ ప్రాణ మమ జీవ ఇహ జీవః స్థితః మమ
సర్వేన్ద్రియాణి వాఙ్మనో బుద్ధ్యహంకారకామరాగాంతం పృథివ్యాపస్తే
జోవాయ్యాకాశశబ్దస్పర్శ రూపరసగన్ధత్వక్షుశ్శోత్రజిహ్వఘ్రాణ వాక్పాణి
పాదపాయూపస్తప్రాణా ఇహైవాగత్య సుఖం చిరం తిష్ఠంస్తు “ప్రీమ్”
స్వాహేతి ప్రాణప్రతిష్ఠాం కుర్యాత్. అనునీ తే పునరస్మాను చక్షుః
పునః ప్రాణమిహ నో ధేహి భోగం జ్యోక్ష్మశ్యేమ సూర్య
ముచ్చరన్తమనుమతే మృడయానస్స్వప్తి, అమృతం వై ప్రాణా
అమృతమాపః ప్రాణానేవ యథా స్థానముపహ్వయతే, (స్వప్తి?)

పంచోపనిషదన్యాసః

పాదజాన్వన్తరం భూమిర్జానుకట్వన్తరం జలం
హృత్కట్వోరన్తరం తేజో నాసా హృద్వాయుమండలమ్
వ్యోమ నాసాశిరోమధ్యే పంచ భూతాః ప్రకీర్తితాః
పంచోపనిషదన్యాసం ప్రవక్ష్యామి తపోధనాః
పంచోపనిషదన్యాసాజ్ఞాయతే శక్తిమాన్మరః
శిరోహృన్నాభిజఠర పాదాన్యాకాశతః క్రమాత్
స్థానాని పంచభూతానాం తద్గుణైస్సద్భూతాని చ
వృత్తం వై బిందు భిర్ముక్తం షడశ్రం స్వస్తికాన్వితమ్
త్రికోణం సాబ్జమర్దేన్ద్రం వజ్రాద్యం చతురశ్రకమ్
ఖాదీనాం మండలం వర్ణా “హయరవ” లేతిచక్రమాత్
విష్ణుం చ పురుషం సత్యమచ్యుతం చానిరుద్ధకమ్
ఖాదీనాం మండలా న్తస్థానధిదేవాన్ స్మ రేద్భుధః
“యో వా గవిష” ఇత్యాది పంచమంత్రాస్త్రథోదితాః

తదీజాక్షరసంయుక్తైః ప్రణవాదినమోన్మతైః
 మంత్రైశ్చ వ్యుత్క్రమాత్పుంచ ప్రతిభూతాని సంహరేత్
 ఇడయా వదనే ధూమ్ర మాలినీయం విచింతయేత్
 తేనాగ తేన తద్దేహం శోష్య పింగలయా సృజేత్
 రక్తాభా * త్వర్ణయుక్తాభా † న్మారుతాత్పూర్వ మస్త్రవిత్
 దేహమధ్యాగ్నివా దేహం దగ్ధ్వా పూర్వవదుత్సృజేత్
 సుధామయేనశుక్లాభామృతబీజేన పూర్వవత్
 మరుతా ప్లావయేద్దేహం పంచాశన్మా ‡ తృకాం పృథక్
 వియదాదీని తన్మన్తైర్విన్యసేత్తదను క్రమాత్
 సుమమ్నాగ్రస్తదేవస్య విష్ణోరమిత తేజసః
 వామపాదాంబుజాంగుష్ఠస్రవత్ప్రీయాషధారయా
 సంప్లావయేత్తనూం సర్వామేవం దేహం విశోధయేత్
 పంచోపనిషదన్యాస ఏవమేష ఉదాహృతః

“యో వా గవిష్ఠః పరమః ప్రధానః
 పదం వా యస్య సత్త్వమాసీత్
 యస్యోపరిత్వం మునయోనుపశ్యన్తి
 తస్మై ముఖ్యాయ విష్ణవే స్వాహా”
 ఓం హాన్న మః పరాయ పరమేష్ఠ్యాత్మనే విష్ణవే ఆకాశాయ
 నమ ఇతి శి ర సి న్యసేత్

“యోవావాయుర్విగుణోన్మరాత్మా

* నవ. † న మరుతా ‡ త్రయా

సర్వేషామస్తశ్చరతీహ విష్ణోః
సత్త్వం దేవాన్మనుష్యాన్పుతాన్
పరి సంజీవసే స్వాహా”

ఓం యాం న మః, పరాయ పురుషాత్మనే పురుషాయ వాయ
వే నమ ఇతి నా సి కా గ్రే న్యసేత్.

“త్వమగ్నే త్రిగుణో వరిష్ఠః
పరం బ్రహ్మ పరం జ్యోతిః
సర్వేషాం త్వం పాలనాయ
హుతమమృతం వహిష్యసే స్వాహా”

ఓం రాం న మః, పరాయ విశ్వాత్మనే సత్యాయాగ్నయే నమ
ఇతి హృ ద యే న్యసేత్

“త్వం జీవస్త్వమాపస్సర్వేషాం
జనితాత్వమాహరః
త్వం విష్ణోశ్చమాపనుదాయ
చతుర్గుణాయ స్వాహా”

ఓం వాం న మః పరాయ నివృత్త్యాత్మనే, అచ్యుతా
యాద్భ్యోనమ ఇతి మూలాధారేన్యసేత్

“భూమేర్వితతన్ ప్రతరన్ ప్రకామః
పోపూయమానః పంచభిస్స్వగుణైః
ప్రసన్నైస్సర్వానిమాన్
ధారయిష్యసే స్వాహా”

ఓంలాంనమః పరాయ సర్వాత్మనే అనిరుద్ధాయ పృథివ్యై నమః
ఇతి పాదయోర్భ్యుసేత్

ఏవం పంచోపనిషదన్యాసం కృత్వా కరన్యాసం కుర్యాత్

కరన్యాసః :-

ప్రకోష్ఠాంతర్బహిః పాణ్యోస్తలయో స్తలపుష్పయోః
అంగుష్ఠాదికనిష్ఠాంతం స్వరైష్ఠోడశభిర్భ్యుసేత్
అంగుష్ఠమూలపర్వాదీన్ హస్తయోరంగుళిం న్యసేత్
కాదిక్షాంతాన్ క్రమాన్వ్యస్య శేషాన్ హస్తద్వయాంగులీన్ ?
కరన్యాసః క్రమాదేవం షడంగాన్యాచరేద్బుధః

కరన్యాసేంగులివిశేషః

అంగుష్ఠేనాచరేన్వ్యా సమన్యాంగులిసమాశ్రయమ్
అంగుష్ఠవిషయన్యాసం తర్జనీశిరసైవ హి

షడంగన్యాసః.

ప్రథమం హృదయే న్యస్య ద్వితీయం * చ శిర స్తథా
తృతీయం చ శిఖా † చైవ కవచం చ చతుర్థకమ్
పంచమం నేత్ర యోర్ద్వింద్యాత్ షష్ఠమస్త్రాయ వై క్రమాత్
పృథక్త్రైవాంగసంస్పర్శమంత్రేణైవ తు విన్యసేత్
“నారాయణాయ వి” ద్వేతి దశదిగ్బంధ ఇష్యతే

షడంగ లక్షణమ్.

అంగుష్ఠవర్జమంగుల్యశ్చతస్రో హృద్ధి మూర్ధని
శిఖాయాం ముష్ఠి రేవం స్యాదంగుష్ఠకృతనాలికా

తృతీయ ఖండః

సర్వాంగు * లయ ఆనాభేః పాణ్యోః కవచబద్ధనే
బహిః కరాభ్యాం దృక్పాలమధ్యే మధ్యాంగులితిభిః
అంగుష్ఠ తర్జన్య గ్రాభ్యామస్త్రం పార్శ్వే విసర్జయేత్

వాసాధికారే :-

అష్టాంగం వా షడంగం వా పంచాంగం వా న్యసేద్బుధః
ఇత్యష్టాంగన్యాసవిషయః

శంఖచక్రాదిన్యాస విషయః † :-

మాతృకాషడంగః

ఓం అం కం ఖం గం ఘం జం ఆం జ్ఞా నా య
హృదయా యనమః, ఓం ఇం చం ఛం జం ఝం ఞం టం ఠం డం ఢం ణం ణం ఊం ీ బ
లా య శిఖాయై వౌషట్, ఓం ఏం తం థం దం ధం నం ణం ♦
ఐ శ్వ ర్యా య కవచాయ హుమ్, ఓం ఓం పం ఫం బం భం మం
ఔం వీ ర్యా య నేత్రత్రయాయ వౌషట్, ఓం అం యం రం
లం వం శం షం సం హం ళం క్షం ఆః ** తే జ సే అస్త్రాయ
ఫట్, భూర్భువస్సువరోమితి దిగ్బంధః.

మాతృకాన్యాసః.

కేశాన్తే ††చ ముఖాక్షోశ్చ శోతేః ఘ్రాణక పోలయోః
ఓష్ఠదంతద్వయోర్మూర్ధ్ని న్యసేదాపాదసంధిషు
పార్శ్వయోరపరే నాభౌ జఠరే హృది దోష్ఠి చ
కంఠే కుక్షౌ చ హృదయే పాణిపాదద్వయోరధః.

* లిఖితా †గ్రంథపాత ఇవ దృశ్యతే. ‡ఐశ్వర్యాయ ీశక్త్యై ♦బలాయ.
తేజసే **వీర్యాయ ††ముఖవృత్తైః

జఠరాననయోః క్షాంతమకారాద్యక్షరాన్ న్యసేత్
 సబిందుకాన్ సప్రణవాన్ విన్యసేత్తదనుక్రమాత్
 ఏవం న్యాసవిశేషో వై మాతృకాన్యాస ఉచ్యతే
 దశమాత్య కాణామప్యేవమేవ స్థానాని?

ఏకాక్షరన్యాసః

“ఏకాక్షరం” సముచ్చార్య మూర్ధ్ని మధ్యే విశేషతః
 “విశ్వే నిమ” గ్నేతి ఫాలే భువోః “ప్రాణ” ఇతి క్రమాత్
 “వితత్య బాణ” మిత్యుక్త్వా చక్షు * పి శ్రోత్రయోరపి
 “త్వం వజ్రభృ” ద్భుజే న్యస్య “ధాతా” నాసికయోరపి
 “ఋచో యజాంపి” జిహ్వయాం “సవిషేతి” చ దంతయోః
 హనౌ “ససర్వవే” త్తేతి † ఓషే “సామైశ్చ సా” మితి
 “త్వం స్త్రీ” తి హృదయే నాభ్యాం “మిత్ర” శ్చేతి తతఃపరమ్
 “త్వం విష్ణు” రితి గుహ్యే చ జాన్వో “స్త్రం భూర్భు” వేతి చ
 “య ఏవం నిత్య” మిత్యుక్త్వా గుల్ఫయోః పాదమధ్యమే
 “బుద్ధిమతాం పరాం” చేతి క్రమేణైవమృచో న్యసేత్
 ఏవమే కాక్షరన్యాసం విశేషేణ విదుర్బుధాః

వాసాధికారే విశేషః

ఏవం క్రమేణ సంప్రోక్తం హృది చైకాక్షరాదికమ్

* * * * *

“త్వం యజ్ఞనేతా” బాహ్వోశ్చ కంఠే చైవ “స ఏషకః”
 “హిరణ్మయం” తాలుమూలే జిహ్వోగ్రే చ “స సర్వకః”
 శ్రోత్రే “ప్రోతాశ్చ” విజ్ఞేయ “స్సామై” శ్చక్షుషి విన్యసేత్
 “యమధ్వరే” భువోర్మధ్యే “త్వం స్త్రీ” చైవ లలాటకే

“త్వమేవ ధాతా” ఆస్మే తు మూర్ధ్ని “త్వం భూర్భు” వేతిచ
 “య ఏవం” చ తథా పాదే మనసా బ్రహ్మ చి న్తయన్
 “బుద్ధిమ” తేతి మంత్రేణ నాభౌ విన్యస్య మంత్రవిత్
 ఏవమేకాక్షరన్యాస అచేన్తన్యాస ఉచ్యతే

అచేన్తన్యాసః

తతః పాదే అ కా రం చ ఆ కా రం గుల్ఫ ఏవచ
 ఇ కా రం జాను మధ్యే తు ఊర్వో రీకార ఉచ్యతే
 మూలాధారే ఉ కా రం తు ఊ కా రం నాభిమూలతః
 ఋ కా రం హృదయే న్యస్య ఋ కా రం కంఠ ఏవ చ
 కా రం దక్షిణే హస్తే కా రం వామహస్తకే
 యో కా ర మధరే * న్యస్యోజిహ్వాయామై కారమేవ చ
 నాసా † పృష్ఠే చ ఓ కా ర మౌ కా రం చైవ చక్షుషోః
 అం కారం చ భ్రువోర్మధ్యే అః కా రం తు లలాటకే
 ప్రణవం శిరసి న్యస్య మన్త్య రాజేన వేష్టయేత్
 అచేన్తన్యాస ఇత్కుక్తస్సర్వశాస్త్రేషు నిశ్చితః
 ఏవం న్యాసే ‡ చ సర్వాంగే సాక్షా న్నా రాయణో భవేత్

మానసి కార్యనాంగత్వేన షడాధారవిధిః

మూలాధారం గుదం ప్రోక్తం స్వాధిష్ఠానం తు లైంగికమ్
 మణిపూరం నాభిదేశం హృదయాఖ్యమనాహతమ్
 విశుద్ధం కంఠదేశే స్వాదాజ్ఞాచక్రం భ్రువోత్తరమ్?

* జిహ్వమై † పుటే. ‡న.

అస్తర్మాత్మకాన్యాసః

అథాస్తర్మాత్మ కాన్యాసం కంఠహృన్నాభిగుహ్యకే
 పాయో భూమధ్యకే చక్రే పత్రే షోడశ ద్వాదశ
 దశచ్చదే చ పట్టత్రే చతుష్పత్రే ద్విపత్రకే
 పంచాశద్వర్ణ విన్యాసః పత్ర సంఖ్యాక్రమాద్భవేత్
 అనిరుద్ధామ్యతో సత్యం పురుషం విష్ణుమేవ చ
 ఆదిమూర్తిం చ పట్టద్వేష్టేతాన్ దేవాంత్యమర్చయేత్

మానసికార్చనమ్

ధర్మకన్ఠ సముద్భూతం జ్ఞాననాళసుశోభితమ్
 ఐశ్వర్యాష్టదళోపేతం * పరం వైరాగ్యకర్ణికమ్
 అధోముఖం తు హృత్పద్మం ప్రణవేనోర్ద్వమున్నయేత్
 హృత్పుండరీకముకుళ ముద్భూత్య ప్రణవేన తు
 గాయత్ర్యా వికచం కృత్వా తత్రేంద్రాది దిగీశ్వరాన్
 దశేష్వప్తసు సంస్మృత్య ద్వాత్రింశత్కే సరేషు చ
 శేషాన్ దేవాంత్యమభ్యర్చ్య కర్ణికాం ప్రకృతిం స్మరేత్
 రశ్మిమాలా వృతం ధ్యాత్వా తన్మధ్యే రవిమండలమ్
 తన్మధ్యే శశిబింబం చ స్రవత్ప్రయాష శీతలమ్
 తస్య మధ్యగతం ధ్యాయేత్క్రికోణం వహ్నిమండలమ్
 దుర్నిరీక్యం సురైస్సర్వైర్వాలామాలా పరీవృతమ్
 “ఉదుత్యం చిత్ర” మిత్యుక్త్వా కల్పయేద్భాస్కరస్య చ
 “సోమం రాజాన” మిత్యుక్త్వా “సోమో ధేను” మితి బ్రువన్
 “అగ్నిం దూ” తేతి మంత్రేణ కల్పయేన్మండలత్రయమ్

ప్రభామధ్యగతం పీఠం చతురశ్రం హిరణ్మయమ్
 నానామణిగణజ్వాలాదుష్ప్రేక్షం శుభముజ్జ్వలమ్
 తన్మధ్యే చ ప్రభాం ద్యాయేన్నిర్దూమాం నిష్కలాం శుభామ్
 నీవారశూకవత్తన్వీం పీతాం భాస్వత్య * నూపమామ్
 తస్యాశ్శిఖాయామధ్యే పరమాత్మా వ్యవస్థితః
 సువర్ణవర్ణం రక్తస్యం రక్తనేత్రం సుఖోద్వహమ్
 శుకపింఛాంబరధరం విష్ణుం ప్రణవరూపిణమ్
 కిరీటహర కేయూర ప్రలంబబ్రహ్మసూత్రిణమ్
 శ్రీవత్సాంకం చతుర్బాహుం శంఖచక్రధరంపరమ్
 వరదం కటికం వాపి వామం కట్టవలంబితమ్
 దధత్కౌమోదకిం పద్మం ధ్యాత్వా దేవం జనార్దనమ్
 అసనాద్యుప †చారాణి మనసా తస్య భావయేత్
 ఏషా తు మానసీ పూజా సర్వపాపప్రణాశినీ
 “భగవన్ పుండరీకాక్ష ‡ప్రీత్యా యత్తు మయా కృతమ్
 అత్మసాత్కురు దేవేశ బాహ్యే త్వాం సమ్యగర్చయే”
 యథా దేహితథా బేరేన్యాసకర్మ సమాచరేత్

అష్టాక్షరధ్యానమ్.

సువర్ణమితి ధ్యానానంతరమ్,

అగ్నిర్వాక్సాభం కిరీటాన్వితమకరలసత్కుండలం దీ◆ప్తిరాజ
 త్కేయూరం కౌస్తుభాబాశబళరుచిహరం స్వర్ణపీతాంబరం చ

* ణా † రాంశ్చ ‡ హృద్యాగం తు. గీర్వాణా ◆ ప్రభాసం కే.

నానారత్నాంశుభిన్నాభరణశతయుతం శ్రీ*కరాశ్చిష్టపార్వమ్
వందేద్దోష్టబ్జచక్రం†బురుహదరగదంవిశ్వవంద్యంముకున్దమ్,ఇతి.

శంఖచక్రాది ధారణఫలమ్ :-

స్థిత్యై చక్రం సరసిజం ‡ ప్రధానం సృష్టయే పునః
ముక్తయే పాంచజన్యం చ గదాం సంహృతయే తథా

గదాపచనమ్ :-

గదాపద్మధరోదేవః కేవలం ముక్తికారణః
గదాపద్మవిహీనస్తు భుక్తిముక్తి సుఖపృథః

అభయహస్తవచనమ్ :-

దక్షిణేనైకహస్తేన భక్తానామభయప్రదమ్
ఊరుప్రసారితం వామం గదాహస్తమథాఽపి వా
వరదం సింహకర్ణం వా కటకం పద్మధారిణమ్

కటిహస్తః :-

మత్పాదాశ్రయిణాం నూనం విరజా జానుదఘ్ని కా
ఇతి బుగ్గవస్తం వామేన హస్తేనోరుప్రసారిణా

శ్రీవత్సమ్ :-

మహాప్రలయకాలే తు సర్వలోకవినాశనే
తస్మిన్న పి చ ల గ్నీ క్త్వా వా సరూపోన్యవసత్స్వయమ్
శ్రీవత్సాంకో ♦ హి యస్తద్వద్వస్మాద్వక్షసి ❖ సాస్థితా

* ధ. †భయకటికకరం కేశవం క్షేణాశమ్ ‡ద గ్నీక్తిశ్చ వత్సరూపా

♦ హరిర్యస్మాత్తస్మా ❖ సం

ప్రలంబమ్ :-

ప్రలంబాసురసంగ్రామ ఉపవీతం తు శార్ఙ్గిణః
తదాయుధపరిచ్ఛిన్న మేకసూత్రం తు లంబితమ్
ప్రలంబముపవీతం యత్తదసాధారణం హరేః

వ్యాహృతిన్యాసః

మూర్ధ్ని నాభౌ చ పాదాంతముత్పత్తిన్యాస ఉచ్యతే
పాదే నాభౌ చ మూర్ధ్వంతం సంహృతిన్యాస ఉచ్యతే
పాదే మూర్ధని నాభ్యంతం స్థితిన్యాసోఽభిధీయతే
స్థానకే న్యాస ఉత్పత్తిరాసీనే తుస్థితిర్చవేత్
శయనే సంహృతిర్వ్యాసో † విపరీతేతు నిష్ఫలః

యకారం పాదయోర్మధ్యేఅకారం హృదయే న్యసేత్

మంత్రాన్తే మృతకం ప్రోక్తం మంత్రాదౌ సూతకం భవేత్
ఉభయోరపి కాలస్వ్యాత్పూతకాలే తు సన్న్యసేత్

‘భూర్భువస్సువ’ రితి వ్యాహృతిస్వరూపధ్యానం మరీచ్యాది
మూల శాస్త్రేషు దృష్టవ్యమ్.

సంబంధకూర్పమ్

ద్వాత్రింశ ద్దర్శ సంయుక్తం గ్రంథిం చైవ ప్రదక్షిణమ్
అగ్రంతు చతురంగుల్యం గ్రంథిర్ద్వ్యంగులముచ్యతే

* 57 పుటె 14 పంక్తౌ సన్న్యసేదిత్యనంతరం క్షవచితపత్యతే.

† న్యాసత్రయ ముదాహృతమ్

పృమాణం తస్య కూర్చస్య సంబంధో బేరయోర్యథా
 పృదక్షిణ గ్రంథియుక్తం త్రింశద్దైస్సమన్వితమ్
 అగ్రం తు బ్రహ్మదైవత్యం గ్రంథిర్విష్ణుధిదైవతమ్
 శేషం స్యాద్రుద్రదైవత్యమేతత్సంబంధకూర్చకమ్
 ప్రాగ్జ్వరే పశ్చిమద్వారే ప్రాగగ్రం కూర్చముచ్యతే
 దక్షిణే చోత్తరద్వారే కూర్చం * స్యాదుదగగ్రతః
 ప్రతిమాసం వ్యపోష్టావ † కూర్చమన్యం తు నిక్షిపేత్
 జలం ‡ పంకం చ నాలం చ పుష్పం చైవ చతుష్టయమ్
 విమానం జలమిత్యుక్తం § బేరం పంకోపమ ధ్రువమ్
 నాలం సంబంధకూర్చం స్యాత్పుష్పం కౌతుకముచ్యతే
 దేవస్యావతితిరోస్తత్సానం కౌతుకం ధ్రువాత్. ♦

పుష్పన్యాసః

శయనం చేదనంతోర్ధ్వే చాసీనస్య హరేస్సదా
 ప్రసారితస్య పాదస్య పుష్పన్యాసః ప్రదక్షిణమ్
 ధ్రువకౌతుకయోః పాద ఆవృత్తిత్రయదేవతాః
 ఆసీనం శయితం నృత్య మారూఢం వాహనం తథా
 పూజాకాలే సుఖాసీనమన్యకాలే తు పూర్వవత్.

ఆయుధస్య :-

హవిర్దానేర్చనాకాలే రామకృష్ణాది సాయుధాన్

* * * * *

పంశస్యాయుధసాధర్మ్యం భవేద్గోపాలవిగ్రహే

* తత్తద్గిగాననమ్, కౌతుకాగ్రమితి కేచిత్, † తద్వద్ ‡ కందం § మూలం
 కందో † † † విమానమితి శ్లోకమత్ర కాని చిత్పతన్తి

ఆపాథో వామనస్యాపి ప్రత్యంగమభిధీయతే

భగవతో భక్తవాల్మభ్యమ్.

దేవోర్చకపరాధీనస్సదయో భక్తవత్సలః

అర్చకానుగ్రహార్దాయ పంజరాంతస్త్వశారికా *

ఇత్యర్చనానవనీతే (కేశవసంగృహీతే అర్చనా

సప్తాధ్యాయీవ్యాఖ్యానమ్)

తృతీయఖండవివరణమ్.

సమాప్తమ్.

* విశేష భక్తి హేతుత్వాత్ప్రతిమారాధనం పరమ్, అర్చావతారస్సర్వేషాం బాంధవో భక్తవత్సలః, ఇత్యధికః పాఠః.

శ్రియైనమః
శ్రీ వేంకటేశాయ నమః
శ్రీమద్విఖనసమహాగురవే నమః

అర్చనానవనీతమ్

చతుర్థఖండవివరణమ్

ఆవాహనాద్యర్చనమ్

మూలమ్ :- “అత ఉర్ధ్వ “మిదం విష్ణు, రాయాతు భగవా” నితి

ఆవాహ్య” :-

ఆవాహనక్రమః

ఉద్భృత్య ప్రణిధిం కాలే ఉర్ధ్వబాహముఖః క్రమాత్
కూర్చేనావాహయేదర్చామూర్ధని బ్రహ్మరస్థగే
బ్రహ్మరంధ్రేణ మార్గేణ ప్ర * తిష్ఠా ప్రతిమాకృతౌ
వ్యాప్య స్థితాం స్మరేద్ధింబ “మాయాతు భగవా” నితి.
ధృవాదావాహనం నిత్యం కౌతుకాదిచతుర్వపి
కౌతుకాద్బలిబేరస్య కేచిదావాహనం విదుః

క్రియాధికారే :-

“ఆదా † యావాహనం నిత్యం నైవేత్యేకే వదన్తి హి
గర్భాలయాత్తతోన్యత్ర స్యాతాం చేత్స్నుపనేత్సవౌ
‡ పరత్రావాహనం స్రోక్తమాదావేవేతి కే చ న”

* విశిష్టః † వా ‡ న త.

మూర్తివిభాగే భృగుః.

“మూలబేరే తు పూర్ణేన మూ * ర్దిర్దివ్యా విరాజతే
పద్మాగ్రేనేన చార్చాయాం సప్తైకేన మహాత్మవే
స్సాపనౌష్ఠిక భాగేన బలౌ తు దశ భాగతః
ద్వాదశైకేన పీఠాగ్ని విమానార్చక † యోజితా” ఇతి.

గ్రంథాంతరే :-

“యథా చైకశరీరస్య కల్పితాః పంచభౌతికాః
తథా చైకవిమానస్య పంచబేరాం శ్చ కల్పయేత్
ధ్రువం చ కౌతుకం చైవ ఔత్సవం స్సాపనం తథా
బలిబేరశ్చ పంచైతే పంచబేరాః ప్రకీర్తితాః
ధ్రువం తు గ్రామరక్షార్థమర్చనార్థం తు కౌతుకమ్
స్సానార్థం స్సాపనం ప్రోక్తముత్సవార్థమథోత్సవమ్
బల్యర్థం బలిబేరం చ పంచబేరాన్ ప్రకల్పయేత్
కౌతుకం బ్రహ్మణస్థానే స్థాపితం సమ్యగర్చయేత్
దక్షిణోత్తరయోస్తస్య స్థాపయేత్సాపనోత్సవౌ
ఉత్తరే కౌతుకస్యైవ బలిబేరం సమర్చయేత్
గర్బాలయస్య సంకోచే త్వథ వా ముఖమండపే
అంతరాలేషథ వా స్థాప్య పూజయేత్సాపనోత్సవౌ
పంచాగ్ని పిథివచ్చైవ పంచబేరాన్ ప్రకల్పయేత్
త్రీన్ బేరాన్ వా ప్రకుర్వీత యథా త్రేతాగ్ని కల్పనమ్
అశక్తైకబేరం వా కుర్యాత్సభ్యాగ్నిహండవత్
యథాచైకశరీరస్య కల్పితాః పంచవాయవః

తథా చైకస్య బింబస్య పంచమూర్తిః ప్రకల్పయేత్
 విష్ణుం చ పురుషం సత్యమచ్యుతం చానిరుద్ధకమ్
 పంచ భిర్మూర్తిమంతైస్తం దేవమావాహ్య చార్చయేత్
 ఆలయే బహుభేరైస్తు యుక్తే శోభాసమన్వితే
 అత్యంతప్రీతినంయుక్తో భవేద్దేవో జనార్దనః
 అవతార సహస్రేషు విగ్రహేషు బహుష్వపి
 ఏకస్మిన్నర్చితే బింబే సర్వబింబార్చనం భవేత్
 మూలే సిక్తే యథా వృక్షే శాఖా భవతి తేజసా.

ఏకబేర బహుబేరవచనమ్

నవషట్పంచమూర్తిర్వా వాసుదేవద్వయం తథా
 ఏకాలయోవతారాశ్చ బహుబేరవిధానకే
 ధ్యువాదయోపి బల్కన్త బేరాః పంచవిధా అపి
 ఏకబేర * ఇతి ప్రోక్త † ఏకకుంభ ప్రసాధనాత్
 పంచబేరేషు యా మూర్తిర్మూల బేరమితి స్మృతమ్
 న త త్ర వికృతం కుర్యాత్కల్పితే యది నిష్ఫలమ్
 జలం విమానం ధ్రువ ‡ మేవ కన్దమ్
 కూర్చన్తు నాలం కుసుమం చ కౌతుకమ్
 బల్కుత్సవస్త్వపనకాని చ పత్రకాణి
 దేవాలయోయం కమలాలయస్సౌత్

ఉపచారాభినయః?

‡ అభిముఖ్యకరం విష్ణోరావాహనమితి స్మృతమ్
 పీఠాన్తే పుష్పదానేన త్వాసనం పరికీర్తితమ్

సుఖేన చాసితం * పుష్పం స్వాగతః. పరికీర్తితమ్
 “ఇదం † కరోమి తుభ్యం భో” వచనం త్వనుమానకమ్
 అర్ఘ్యం విన్యస్య హస్తే చ పాద్యం పాదాంబుజద్వయే
 పాణావాచమనం ప్రోక్తం గంధః కామానులేపనమ్
 పుష్పం తు మూర్ధ్ని విన్యస్యేత్ ధూపం నాసాపుటే న్యసేత్
 దీపం నేత్రే తు విన్యస్య భోజ్యం కరతలేన్యసేత్.

దేవ్యోరర్చనకాలః :-

దేవ్యోః ప్రత్యుపచారస్తు దేవేన సహ చాచరేత్
 శ్రీభూమిభ్యాం విశేషేణ సూక్తాభ్యాం పృథగర్చయేత్. ‡

శ్రీత్రయమ్

శ్రీవత్సం యోగలక్ష్మీస్సౌద్భగలక్ష్మ్యౌచ పార్శ్వయోః
 వీరలక్ష్మీర్విశేషేణ పృథగ్గృహనమాశ్రితా

శ్రుత్యుత్తిః :-

దేవ్యశ్చియాదయస్తత్త్వన్మూర్తిభేదం సమాశ్రితాః
 శ్రీవత్సాదేవ సకలా జజ్ఞిరే దివ్య లాంఛనాత్.

శ్రియోవతారః :-

“భృగోః ఖ్యాత్యాం సముత్పన్నా శ్రీః పూర్వముదధౌ పునః
 దేవదానవయత్నేన పృథూతామృతమన్థనే
 ॥ యదా యదా జగత్స్వామీ దేవదేవో జనార్దనః
 అవతారం కరోత్యేషా తదా శ్రీస్తత్సహాయినీ

* పుష్పం † కర్మ కరోమితి యా. ‡ పర్యాయ వచనమ్ ఏకబేరస్య కర్తవ్యం
 సర్వం మత్రేణ కారయేత్, పాదప్రక్షాళనం చైవ బింబస్థోతం తథైవచ,
 ఆసనాద్యుపచారాణి సమభ్యర్చ్య నివేదయేత్ ॥ భాగ్యైర్య.

దేవత్వే దేవదేహీయం మనుష్యత్వే చ మానుషీ
 పునశ్చ పద్మా* సంభూతా ఆదిత్యోఽభూద్యథా హరిః
 యదా చ భార్గవో రామస్తదాభూద్దరణీ త్వియమ్
 రాఘవత్వేభవత్ప్రీతా రుక్మిణీ కృష్ణజన్మని
 అన్యేషు చావతారేషు విష్ణోరేషానపాయినీ", ఇతి.

హరిశ్చియోశ్చ సంబంధశ్చన్ద్రచన్దికయోరివ.

ఆవాహనప్రశంసా

ధృవాదావాహనం నిత్యం కౌతుకాదేర్విధీయతే
 దీపాద్దీపశతం జాతం మూలదీపో న శామ్యతి
 యథా కుండగతో వహ్నిర్వాయునా జ్వలితో భవేత్
 తథా బింబగతో విష్ణుర్మన్త్రేణ జ్వలితో భవేత్

అతిః :-

“యథైవ దృశ్యతే విప్రా వాయుస్సర్వత్రగ †స్తతః
 పలమా ‡ తస్య ఘర్మస్య న వ్యపోహతి సన్నపి
 అభివ్యక్తిం క్రమాద్యాతి వాయుర్వ్యజనబోధితః
 శమం నయేత్తత్స్వస్య? ఘర్మమానన్తనో భవేత్ ¶
 ఏవమర్చసు భగవానావాహ్య పురుషోత్తమః
 గృహ్యతేగ్నేర్యథా చాగ్నిరంభశ్చైవ యథాఽంభసః
 తథా తేజోమయందేవ తేజః కించిత్ప్రగృహ్యతే

* దుత్ † స్థిని ‡ ర్త ¶ యదావహ్నిశ్చ దహనో న దహనావ్యతిష్ఠః,
 అరణీ (ఞ్ఘోః!) మధన ద్భూయో జాయమానః ప్రదృశ్యతే, దహనాదీని
 కర్మాణీ కరోతి హి యథా తథా, ఏవమర్చసు భగవానావాహ్య
 పురుషోత్తమః.

జే * రే మంత్రైర్విధానేన భక్త్యా చావాహనే కృతే
భక్తానుకంపయా దేవో బింబం వ్యాప్యైవ తిష్ఠతి

సాన్నిధ్యనిర్వచనమ్.

భక్తానుకంపయా దేవో విభూతిం స్వాం సువిస్తృతామ్
సంక్షిప్య చైకీభవతి కలాపీవ కలాపకమ్, ఇతి

విగ్రహసంఖ్యా

శతమష్టాధికా వింశద్భేగానాముత్తమోత్తమమ్
అష్టోత్తరశతం చైవ ఉత్తమం త్వితి కథ్యతే
భోగైర్వాభ్యాం త్రింశతిభిరుత్త మోత్తమముచ్యతే

ద్వాత్రింశద్విగ్రహః

వాసాధికారే భృగుః :-

“అతః పరం ప్రవక్ష్యామి ద్వాత్రింశద్విగ్రహక్రమమ్
విగ్రహశ్చోపచారాశ్చ భోగాః పర్యాయవాచకాః

ఆసనం స్వాగతం చైవానుమానం పాదుకం తథా
పాద్యం చ దంతశుద్ధిశ్చ ఆచామం తైలమర్దనమ్
కేశసంశోధనం స్నానం ప్లోతవస్తోత్తరీయకమ్
యజ్ఞోపవీతం గంధశ్చ భూషణం పుష్పమంజనమ్
ఆదర్శం ధూపదీపౌ చ అర్ఘ్యం చ మధుపర్కకమ్
హవిః పావకపూజా చ పానీయం ముఖవాసనమ్
బలిః ప్రణామస్తుత్యం చ పుష్పం చైవాంజలిః పునః
ఏతైర్ద్వాత్రింశత్కైర్భగైర్పుత్రగీతైరథోత్తమమ్
ఏతేషాం విగ్రహాణాం చ వినియోగః ప్రకథ్యతే.

మంత్రాసనే :-

ఆసనం పాద్యమాచామమర్ఘ్యం చ ముఖవాసనమ్
పంచోపచారాదేవస్య మన్తాసనపరిగ్రహే.

స్నానాసనే :-

పాదుకం దంతకాష్ఠం చ తైలముద్వర్తనం తథా
శిరస్యామలకం తోయం కంకతం ప్లోతమేవ చ
అష్టోపచారా దేవస్య స్నానాసనపరిగ్రహే.

అలంకారాసనే :-

వస్త్రం యజ్ఞోపవీతం చ గంధాలేపనభూషణే
పుష్పదామాంజనాదర్శధూపా దీపోఽర్ఘ్యమేవ చ
దశోపచారాన్ దేవస్య అలంకారాసనే దదేత్.

భోజ్యాసనే :-

మధుపర్కం హవిస్తత్ర పానీయం చాగ్నిపూజనమ్
ముఖవాసం చ పంచైతే భోజ్యాసనపరిగ్రహే.

యాత్రాసనే :-

స్తుతిర్ధ్వజశ్చ ఛత్రం చ చామరం వాహనం తథా
పంచోపచారా దేవస్య యాత్రాసన పరిగ్రహే.

పర్యంకాసనే :-

మృగనాభిశ్చ తాంబూలం గంధః పుష్పం తథైవ చ
ప్రదక్షిణ నమస్కారౌ పర్యంకాసనసంగ్రహే.

ఉత్సవాదిబేరాణాముపచారాః.

షోడశోపచారాః :-

అథోత్సవాదిబేరాణాం తద్దేవ్యోశ్చ తథైవ చ
షోడశైరుపచారైశ్చ సమభ్యర్చ్య నివేదయేత్

ఆవాహమాసనం పాద్యమర్చ్య మాచమనీయకమ్
స్నానం వస్త్రోపవీతే చ భూషణం పుష్ప మేవచ
గంధో ధూపశ్చ దీపశ్చ నైవేద్యం ముఖహసనమ్
కాలాంతరే ? ప్రణామశ్చేత్యుపచారాస్తు షోడశ.

అనపాయినాముపచారాః :-

త్రయోదశోపచారైశ్చాప్యనపాయినామగణాన్యజేత్.

త్రయోదశోపచారాః :-

ఆసనం పాద్యమాచామం స్నానం వస్త్రం సుగంధకమ్
ధూపో దీప్తోర్ఘ్నహవిషీ పానీయం చ ప్రణామకమ్
త్రయోదశోపచారాన్స్మ్యః ముఖవాసయుతా ఇమే.

అష్టోపచారాః :-

ఆసనం పాద్యమాచామం ధూపో దీప్తోర్ఘ్నమేవ చ
హవిః పానీయమిత్యష్టపుపచారాః ప్రకీర్తితాః

అమూర్తారాధనోపచారాః

షడుపచారాః :-

ఆసనం పాద్యపుష్పం చ గంధో ధూపశ్చ దీపకః
షడుపచారా దేవస్య అమూర్తారాధనే స్మృతాః

ఏకోపచారః ---

పుష్పదామప్రదానం వా ప్రణామస్త్వేకవిగ్రహః

ఆవాహనోద్వాసనయోస్సాధారణ్యం
ఆదావావాహనం చైవ అంతే చోద్వాసనం తథా
సర్వేషాముపచారాణాం సామాన్యమభిధీయతే

చతుర్విధోపచారాః

దృశ్యం స్పృశ్యం తథా శ్రావ్యం భోజ్యం చేతి చతుర్విధమ్
 ఆసనం పాద్యదానం చ పుష్పో గన్తస్తథైవ చ
 అర్ఘ్యదానాదిషడ్విశ్వా మధుపర్కశ్చ మాత్రయా
 పుష్పాంజలి ప్రయోగశ్చ స్పృశ్యా దక్షిణయా సహ

భోజ్యాశ్చైవ సముద్దిష్టాః పంచైతే హవిరాదయః
 దేవస్య దక్షిణే హస్తే దద్యాత్తానాస్యసంయుతాన్

గీతం వాద్యం తథా వేదాః పురాణం స్తుతిరేవ చ
 శ్లాఘ్యాః పంచ సముద్దిష్టా దృశ్యాశ్శేషోపచారకాః

పునరుపచార ద్వైవిధ్యమ్.

ఏవం పంచాసనం ప్రోక్తం బాహ్యమాభ్యంతరం తథా
 బాహ్యం తు ద్వైవిధం ప్రోక్తం స్పృశ్యం చాస్పృశ్యమేవ చ
 భక్త్యం భోజ్యం చ లేహ్యం చ చోష్యం పేయాదిపంచకమ్
 ఏతదాభ్యంతరం చైవ హృదయంగమముచ్యతే

* * * * *

ఆచమనదానప్రకారః :-

కూర్చేన దక్షిణే హస్తే దద్యాదాచమనీయకమ్

అర్ఘ్యదానప్రకారః, తద్దేదశ్చ :-

దృశ్యం స్పృశ్యం చ నైవేద్యం త్రిధార్వర్యం పరికీర్తితమ్
 అలంకారాసనే దృశ్యం స్పృశ్యం మంత్రాసనే తథా
 స్నానాసనే నైవేద్యం స్వాత్మత్రాపి స్పృశ్యమేవ వా

తాంబూలద్రవ్యమ్ :-

మహాపిప్పలిపత్రం చ క్ర ముకస్య ఫలాని చ
శక్తిక్షారేణ సంయోజ్య తాంబూలమితి సంజ్ఞితమ్

ముఖవాసద్రవ్యమ్ :-

నాళికేరఫలోపేతం మాతులుంగఫలైర్ముతమ్
ఏలాతక్కోలకర్పూరైర్ముఖవాసం ప్రచక్షతే

అర్చన ద్రవ్యాణామలాభ ప్రతినిధిః :-

ఏతేషామప్యలాభే తు తత్తద్ద్యవ్యం స్మరేద్దుభః
తత్తద్ద్యవ్యం చ సంకల్ప్య పుష్పైర్వాపి సమర్చయేత్

పాదుకా :-

పాదుకాం కారయేద్దీమాన్ సువర్ణరజతాదిభిః
దేవస్య పురతో న్యస్య స్నానార్థం ప్రార్థయేద్దుభః

దస్తకాష్ఠమ్ :-

నారి కేళామ్రవేణూని అపాహార్గముదుంబరమ్
దంతకాష్ఠం తు సంగ్రాహ్యం రౌప్యం రుక్మకృతం తు వా
జిహ్వని ర్లేఖనీ చైవ కాష్ఠై రౌక్మాదిభిస్తు వా
పంచకాదివిమిశ్రస్తు తైలోద్వర్తనకర్మణి
అష్టమ్యాం చ నవమ్యాం చ చతుర్థ్యాం చ పర్వణి
అభ్యంగం చైవ దంతానాం ధావనం వర్తయేత్ప్రభోః

స్నపనమ్

కౌతుకే స్నపనం నిత్యమర్చనాంగముదీరితమ్
స్నపనం చోత్సవాంగం చేదుత్సవే స్నపనం చరేత్
నిత్యం స్నానం శిలాబేరే లోహే స్నానం తు పర్వణి
చిత్రాభాసే ధ్వజే చైవ దర్పణే స్నానమాచరేత్

విష్ణుపంచక సంక్రాంతి రాజజన్మదినేషు చ
 స్నపనం విధివత్కుర్యాన్నిత్యస్నానోక్తమార్గతః
 దేవ్యోర్నిత్యమశక్తశ్చేద్విష్ణు పంచదినేషు చ
 తత్తన్న క్షత్రయోశ్చైవ స్నాపయేదితి కేచన
 స్నాపనస్యాత్సవస్యాపి లోహస్యాపి ధ్యువస్య చ
 దర్శే వా శ్రవణే వాపి స్నానం కుర్యాద్యథావిధి
 “మాసేషు పక్షేష్వపి ఖండశీక --
 సుతింత్రిణీసూకరరోమమూలైః
 పలాలభస్మాదిభిరిష్టకానాం
 చూర్నాదిభిరోహజబింబశుదిః”

ఉద్వర్తనమ్ :-

శాలిపిష్టామ్లగందైశ్చ పలాలస్య చ భస్మనా
 శిలాచూర్ణసమాయుక్తమంగోద్వర్తనకర్మణి

ప్లోతమ్ :-

శుక్లం శ్లక్షం చ మృదుళం ప్లోతవస్త్రమిహోచ్యతే
 ఉపవీతోత్తరీయే చ భూషణం కాన్యనిర్మితమ్

పుష్పమ్ :-

చంపకాశోకపున్నాగమల్ల కాజాతిపంకజమ్
 గ్రాహ్యం సుగంధి కుసుమం నిర్గంధం వర్షయేద్దరేః
 చంపకం కరవీరం చ మల్లీ జాత్యుత్పలాదికమ్
 దమనోశీరలామజ్జా తుళస్యాదీన్ సమాహరేత్
 తుళసీపూజనాద్విష్ణోరన్యత్ర్ప్రీతికరం న చ
 నాహరేత్తుళసీం రక్తాం కృష్ణాం వాపి హరేత్తథా
 నాశయేత్తుళసీ కృష్ణా దత్తా కేశవమూర్ధని
 యద్యత్పుష్పాణి చోక్తాని తత్తత్ప్రత్యేశ్చ పూజయేత్

ఉత్పలస్యారవిందస్య కేతక్యాః పత్రమ * నృథా -----

తుళస్యాహరణనిషేధకాలాః

సంక్రమద్వాదశీ శుక్రభౌమ † పాతద్విపర్వసు

తుళసీం యే విచిన్వంతి తే కృంతన్తి హరేశ్శిరః‡

తదపవాదః :-

నియమేనార్చనార్థం చ తుళసీం నిత్యమాహరేత్

దినదోషో వారదోష స్తిథి దోషో న విద్యతే

తుళసీరహితమాలానిషేధః :-

కల్హరం వాఽథ పుష్పం వా మాలతీ వకుళం తు వా

కరవీరప్రసూనం వా మల్లీ † వా ధవ చూతకమ్

ఉత్పలం శతపత్రం వా పుష్పేష్వన్యతమం తు వా

తుళసీరహితా మాలా న విష్ణోః ప్రీతిదా భవేత్

జాత్యామోదోఽర్థయామం వహతిపరిమలంకౌటజం యామమాత్రం

వహ్ని రక్తోత్పలం చ త్రిదినమపి తథా కేతకీ పంచరాత్రమ్

మల్ల్యామోదోఽర్థయామం శతదలకుసుమంద్విత్రియామప్రతిష్ఠం

యాత్రీసంజాతపుష్పం‡ద్విదినసముదితం పుష్పభోగప్రమాణమ్

తుళసీ చైవ షణ్మాసం కేతకీ దినపంచకమ్

దినత్రయం చ జలజం కరవీరం దినే దినే

* నైరా † వార. ‡ (తుళస్యాహరణ మంత్రః) తుళస్యమృతజన్మాసి సదాత్వం కేశవప్రియే, కేశవార్థం లునామి త్వాం వరదా భవశోభనే ప్రసీద మమ దేవేశి ప్రసీదహరివల్లభే, క్షీరోదమథనోద్భూతే తుళసి త్వం ప్రసీదమే, (దర్పాహరణ మంత్రః) విరించనసహోత్పన్న పరమేష్ఠిని సర్గజ నుదపాపాని సర్వాణి దర్భ స్వస్తి కరో మమ, (సమిదాహరణ మంత్రః) సమిధః పావనా మేధ్యాశ్శర్మయుక్తాః పరుత్పరాః, యుష్మాన్ హరామి హోమార్థమస్మాన్ రక్షన్తు సర్వదా.

* ముకుళోఽథ † లికా వాఽథ చంపకమ్. ‡ దినముదితమిదం

మాలాలక్షణమ్ :-

॥ అబద్ధేభ్యః ప్రసూనేభ్యో బద్ధా మాలా ప్రశస్యతే
మాలా ♦ స్రక్పరమా మాలా సజాతీయప్రసూనకైః
స్రక్ప నానావిధైః పుష్పైర్నిర్మితా కదళీత్వచా

సాయముపహరః :-

సాయం స్రగ్భిరలంకృత్య రక్షానీరాజనాత్పరమ్
❖ మాషాపూపం నివేద్యైవ పశ్చాద్ధర్శనమాచరేత్
స్నానాసనోపచారైశ్చ వినావ్యైర్విగ్రహైర్యజేత్.

గంధద్రవ్యమ్ :-

మాంసీ మలయజం చైవ కుంకుమోశీరమేవ చ
రసం * చైవ తు కో † ప్థం చ కర్పూరం చాగరుంతథా
గంధద్రవ్యాణి చాష్టౌతు గృహీత్వా తు విశేషతః
(చందనాగురుకస్తూరీ కుంకుమా ఉశిరం తథా
కర్పూరకోష్ఠతక్కిలైరష్ట గంధాః ప్రకీర్తితాః)

‡ (పుష్పన్యాసలక్షణమ్ :-

శయనం చే దనన్తేర్హ్యే సుఖాసీన విభోస్తథా
ప్రసారితస్య పాదస్య పుష్పన్యాసం ప్రదక్షిణమ్
ధ్రువకౌతుకయోః పాదేత్రయావరణదేవతాః
యజేద్దేవాన్ చతుర్వింశత్పుత్యేకం చాష్టసంఖ్యయా)

పరివారార్చా :-

బ్రహ్మదివిష్ణుభూతాంతాన్ పరివారాన్ యజేత్క్రమాత్
అథ వా నవధోక్తాన్వా అనపాయగణాం * స్తు వా
యత్రానపాయినస్సన్తి తత్ర స్యాత్సన్నిధిర్హరేః
ఇత్యర్చనానవనీతే (కేశవసంగృహీతే అర్చనా-

సప్తధ్యాయావ్యాఖ్యాయామ్)

చతుర్థ ఖండవివరణమ్.

సమాప్తమ్.

॥ అ ♦ భ్యస్సగ్వరా ❖ ముద్గా. * భూరసం చైవ తక్కిలం చందనం

† ప్థ ‡ అధికః పాఠః * స్తథా

శ్రియైనమః
 శ్రీ వేంకటేశాయ నమః
 శ్రీమద్విఖనసమహాగురవే నమః

అర్చనానవనీతమ్

పంచమ ఖండ వివరణమ్

మూలమ్ :-

అథ పాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్యారాస్థానముపవిశ్యేత్యాది

ధూపద్రవ్యమ్, ధూపః :-

గుగ్గులుం చాగురుం కోఘ్ఠముశీరం ఘనచన్దనమ్
 ఘృతం గుడం చ కర్పూరం ధూప ద్రవ్యమిహోచ్యతే
 ధూపయేన్మంత్రముచ్చార్య చతుర్దిక్షు విధానతః

దీపః :-

ద్వాత్రింశద్వర్తినంయుక్తం షోడశ ద్వాదశాష్ట వా?
 మధ్యే దీపసమాయుక్తం దీపలక్షణముచ్యతే
 ఏకవర్తి * ద్వివర్తిర్వా పంచ సప్త నవాధవా
 మధ్యమాధమదీప † స్తు సప్తాంగులసముచ్చయః
 ఉత్తమాజస్రదీపస్య మానం సప్తాంగులోచ్చయమ్
 మధ్యమే త్ర్యంగులం పోక్తమధమైకాంగులం భవేత్

దీపద్రవ్యమ్ :-

తిలతిల్వాదితైలం చ వృక్షతైలమథాపివా
 కపిలాదిఘృతం చైవ దీపద్రవ్యమిహోచ్యతే
 * కరంజం చాత్ర నింబం చ ఏరండాదీని వర్జయేత్
 దీపం సప్తాంగులోత్సేధం దర్శయేద్దేవసన్నిధౌ

నీరాజనమ్, సంధ్యారక్షాదీపః

ఏకత్రబహుభిః పాత్రైః † స్నాయంరక్షాం సమాచరేత్
 వ్రతస్త గణికాయాశ్చ శిరస్యపరి ధారయేత్
 ఆనీతాన్ దేవదాసీభిర్దిపాంశ్చ పచనాలయాత్
 ‡ ఆరోప్య కుంభదీపం చ త్రి పాదోపరి విన్యసేత్
 వారాహం నారసింహం చ వామనం చ త్రి విక్రమ్
 పూర్వాదిషు ద లేష్వర్చ్యదీపే లక్ష్మీం సమర్చయేత్
 ధూమే భవం సమారాధ్య అర్చయేదష్టవిగ్రహైః
 అంతరీషజ్జలం స్రావ్య “శుభ్రా జ్యోతి” రితి బుగ్గవన్
 ఉభాభ్యామేవహస్తాభ్యాం † త్రిఃకృత్వా చ ప్రదక్షిణమ్
 దద్యాత్తం గణికాహస్తే సా గృహీత్వా పునః కృమాత్
 సర్వవాద్యసమాయుక్త మాలయం తత్పరీత్య చ
 విస్సజ్యైవ చ తద్దీపం పృష్ఠే యూధాధిపస్య చ

తత్సేవాఫలమ్

కోటయో బ్రహ్మహత్యానామగమ్యాగమకోటయః

◆ నశ్యన్తి సేవనాద్విష్ణోః కుంభదీపస్య రాజతః

నీరాజన కాలః

హవిర్నివేదనాత్పుర్వం రాత్రౌ నీరాజనం చరేత్

స్నానాన్తే చోత్సవాన్తే చ అర్చనాన్తే తథైవ చ

నిత్యే నైమిత్తికే చైవ సాయం నీరాజనం చరేత్

† సంధ్యా ‡ కుంభమారోప్య దేవాగ్రే. † త్రిస్రః కృత్వా ◆ సేవనాన్నాశయ
 త్యాశు విష్ణోస్సార్వత్రికం ముఖమ్, సేవనం నాశయత్యాశు తస్మాద్దర్శన
 మాచరేత్

త్రిభ్రమణఫలమ్ :-

సర్వలోకహితాయైకమన్యద్గామసమ్మధయే

* రాజస్థాన † సమ్మధ్యర్థం త్రిధా భ్రమణమాచరేత్
తద్దీపదర్శనాన్మూణామాయుశ్శ్రీపుత్ర వృద్ధయః

రాజోపచారాః :-

దర్పణం చామరం ఛత్రం వ్యజనం చతురంగ ‡ కమ్
నృత్యం గీతం చ వాద్యం చ వైష్ణవం మంత్రముచ్చరన్
దేవస్య దర్శయిత్వా తు స్తోత్రం వేదైః క్రమా ॥ త్పరేత్
నానావిదైశ్చ స్తోత్రైశ్చ శ్వావయేదచ్యుతస్తథా

సప్తవాహనమ్ :-

పాదుకం చ తథా యానం రథం తార్ద్యయుతం పునః.
అశ్వయాత్యా గజశ్చైవ ♦ పాదుకం సప్త వాహనమ్
ఇతిహాసపురాణాని మిమాంసాస్తుతినంయుతమ్
దేవస్య ❖శ్రావయిత్వా తు పశ్చాన్నీరాజనం దదేత్

స్థానదర్పణమ్ :-

కాంస్యసారం ప్రగృహ్ణీయాత్పూర్ణ చంద్రాకృతీకృతమ్
పాలికాపాదవత్పాదం సింహవ్యాలోపరి స్థితమ్
ఏవం కృత్వాతు సంగ్రాహ్య * మాదర్శనమితి స్మృతమ్†

మాత్రాదానమ్ :-

ద్రోణతండులమదాయ తదర్థం పాదమేవ వా
తండులార్థతి లైర్ముక్తం ముఖవాసఫలాన్వితమ్

* జ్ఞాం † స్యవృ ‡ కాన్ ॥ చృరేత్ ♦ భుజగం, ఆసనం ❖ దాప, దర

* దేవస్యగ్రేతు దర్శయేత్ † (ప్రవిత్రధారణలక్షణమ్) ప్రథమం
లంఘయేత్పూర్వం ద్వితీయం తు న లంఘయేత్, ఉభయోః పర్వణోర్మధ్యే
ప్రవిత్రం ధారయేద్విజః అధికఃపాఠః

దర్శయేదేవదేవస్య “సోమం” రాజానముచ్చరన్

‡ అర్చకాయైవ తద్దద్యాన్మనసా భావ ॥ యన్ హరిమ్
మాత్రాంశస్తస్య దానం తు మాత్రాదానమితి స్మృతమ్
అర్చకో ద్వాదశాం ♦ శైకభాగేన ప్రవిరాజతే
అర్చకాయ ప్రదాతవ్యం మాత్రాదానం మనీషిభిః

యా ❖ దృష్ణి వేద్యతే బింబే**తత్యైకాంశం తు తండులమ్
మాత్రాదానమితి ప్రోక్తం దేవప్రీతికరం భవేత్
బలిశేషం హోమశేషం మాత్రాం చ మధుపర్కమ్
†† అర్చకాయ ప్రదాతవ్యమన్యథా నిష్ఫలం భవేత్

క్రియాధికారేభ్యగుః :-

హోమశేషం హవ్యశేషమాదితీర్థం చ మాత్రకమ్
అర్చకాయ ప్రదాతవ్యం మధుపర్కం వశేషతః

ఆత్రేయే :-

మతీర్థం మధుపర్కం చ మాత్రాదానం ఫలాదికమ్
అర్చకాయ ప్రదాతవ్యమన్యథా నిష్ఫలం భవేత్

వాసాధికారే :-

పూజాన్తే తుళసీతీర్థం మాత్రాదానం చ మధ్యమే
అర్చకాయ ప్రదాతవ్యమన్యథా నిష్ఫలం భవేత్

ఉత్తరపురాతనై :-

అర్చకాస్సన్తి బహవో దేవదేవస్యపూజనే
మాత్రం చ మధుపర్కం చ పాదతీర్థం ప్రసాదకమ్
అర్చకాయ ప్రదాతవ్యమర్చకేన యథాక్రమం

‡ ఆచార్యా ॥యేత్ ♦ శేనహరేర్యస్మాద్వి. ❖ వన్ని. **దర్శాం ††ఆచార్యా

మధుపర్కః :-

* ఇక్షుర్మధు ఘృతం చైవ పయో దధి సమన్వితమ్
ప్రస్తప్రమాణం సంగృహ్య మధుపర్క ఇహో చ్యతే
మధురాణాం తు సంపర్కో మధుపర్కః ప్రకీర్తితః

పచనాలయః

ద్వితీయావరణే చైవ ఆగ్నేయ్యాం పచనాలయే
అర్చకస్య గృహే వాపి పాచయిత్వా నివేదయేత్

హవిర్విధిః

వైకుంఠపుష్పసంకాశాం స్తండులాం †స్తు సుపాచయేత్
సుగంధి రసయుక్తం పాచయేదుపదంశకమ్

షడ్విధ హవిః

పాయసం కృసరం గౌల్యం ముద్గాన్నం చ యవోదనమ్
శుద్ధాన్నం చైవ ‡ షోఢాన్నం కారయేదుక్తమార్గతః

పాయసమ్ :-

‡ ద్వాధకక్షీరసంయుక్త మాధకార్దజలైర్యుతమ్
తండు * లాఢక? సంయుక్తం ప్రస్థార్థం గుడపాయసమ్
రంబాపలైశ్చపనసైర్నాళి కేరఫలైర్యుతమ్
స్వీతయుక్తం * పచేదన్నం పాయసం త్వితి కే చ న †

కృసరమ్ :-

‡ ష్ట్యస్తార్దజలైర్బుక్తం ప్రస్థార్దతిలచూర్ణకైః
తండు † డకమాత్రం చ పాచయేత్కృసరం హవిః

* గుడం మ † శ్చ ‡ షడ్వేదం ‡ ఆ * లోదక * సుపాచేత †
పాయసాత్మకం, మౌద్గికం తతః కృసరం గౌల్యం, యవోదనం చ కుహ
చిత్.

గౌల్యమ్ :-

తండు ♦ లైరాడకైర్మక్తం పట్ట్యస్తజల సంయుతమ్
❖ ఫలేన గుడసంయుక్తం పాచయేద్గౌళ్యకం హవిః

ముద్గాన్మమ్ :-

ప్రస్త ** ప్రమాణముద్గేన సప్తప్రస్తజలైర్మత్తమ్
తండు †† లాడకసంయుక్తం పాచయేన్మౌద్గికం భవేత్

యవోదనమ్ :-

యవసారస్య పాకేన యావకం పరిచక్షతే
ఏ †† తాన్ పంచప్రకా ††† రాంస్తు లవణై స్సహ
పాచయేత్

శుద్ధాన్మమ్ :-

తండులైః కేవలైః ప ♦ క్వం శుద్ధాన్మమితి కధ్యతే
అపూపాది
ముద్గాపూపం తిలాపూపం మాషాపూపం మనోహరమ్
మోద*కం తిలసం శుష్కం శమ్కుల్యాదీని పాచయేత్
ఘృతేన వాఘ తైలేన అపూపాదీంత్సు పాచయేత్

ఉపదంశేష మరీచిః :-

ఉపదంశాన్ కదలీ చూత పనస నారకేళ తింత్రిణీ కారవల్లిత్ర
య వ్యాఘ్ర శింబిభేద బృహతీభేద సింహీ వ్యాఘ్రనఖీ
కర్కండూర్వారు కకుభాండ కూశ్మాండ కృతబంధ నాలార్క
కార్కొటకని? సూరణకంద క్షుద్రకంద మహాకంద వల్లీకంద

♦ లాడకసంయుక్తం ❖ ఫలమేకగులైర్మక్తం, పట్టలైశ్చగుడైర్మక్తం.. **

ముద్గన్యఖండేన †† ర్దసమం ††తైః ❖❖ రై ♦క్షైః * కాతిరసం

శ్రుంగిబేరోత్పలకంద పిండిశకుటకందాదీని చ, మరీచి జీరక సర్వపాణి
(చ) ముద్గాఢకకులుద్ధతిలతిల్ప మాషమసూరకాదీని కదల్యాదిష్వేకం
ద్వాత్రీంశృతురోఽధికాన్వా దోషవిహీనాన్ ప్రక్షాళ్య యథాయోగం
సుగంధరససంయుక్తం సుపచేత్

ఉపదంశజీవాః

సూపమ్ : -

ముద్గాఢకకుళుద్ధాని మసూరం మాషమేవచ
చణకాన్వాది? సంగ్రాహ్య సూపార్థం పాచయేద్ధరేః
నిష్పావజీరకగుడామ్లపయోహరిద్రా ---
హింగాజ్యమాష † పటకాని చ కాళశాకాః
ఏలా .మరీచి తిల సర్వప నాళికేర
కర్పూర † మేధ్యలవణా గీ ద్యుపదంశజీవాః
పాచయిత్వా హవిర్భాండే ♦ భస్మనోర్ధ్వ పుండ్రమాచరేత్
మృణయే పాచయేత్పక్షం మాసం వా ❖ పాచకో ద్విజః
ద్రోణార్థాధిక మేకస్మిన్ పాత్రే తు న పచేద్ధవిః

ఉపదంశమానమ్ : -

అఢకస్యోపదంశం చ పంచ ష * ద్వాపథ తత్ఫలమ్
ప్రస్థార్థ ❖ ముద్గదాడిర్వా కుడుబాజ్యగుడైర్యుతమ్
ఏవం సంసాద్య † “యత్తే” తి ఘృతమాస్రావ్య చానయేత్
అర్చకో దక్షిణే హస్తే మధ్యమానామికే తథా

† పటకానిచ † మధ్యే గీ (న్యూ?) ♦ స్మోర్ధ్వం ❖ పి యథావిధి *
ట్యచతుష్ట ❖ నూపదధిచ † యత్నేన

పుష్పతోయయుతేనైవ ॥ వరదహస్తే? నివేదయేత్
పరిషిచ్ఛార్హణార్థాయ జలం దద్యాత్ పుతద్గృహే
అభిమృశ్యాన్నసూక్తేన అమృతీకృత్య తద్ధవిః

అర్హణాంబులక్రణమ్ :-

శీతలోదకసంపూర్ణం శిలాకర్పూరసంయుతమ్
మందోష్ణ ♦ పయసా యుక్తమర్హణాంబు ప్రకీర్తితమ్

నివేదనరహస్యమ్ :-

కబలే కబలే దేవో ♦ భునక్తితి చ సంస్మరేత్
హవిష్షడ్విధదానంతు “తదస్య ప్రియ” ** మంత్రతః
“హిరణ్యగర్భ” ఇత్యుక్త్వా పాయసాన్నం నివేదయేత్

పశ్వాన్య††న్యాని మంత్రం చ “సుభూస్వయ” మితి బ్రువన్
అపశ్వాని చ సర్వాణి దద్యాదష్టాక్షరేణ వా
అపూపా ‡‡ దీని భక్ష్యాణి విష్ణుగాయత్రియా దదేత్
పేయాని సర్వద్రవ్యాణి “ఇదం విష్ణు” రితి బ్రువన్
దేవీభ్యాం చ మునిభ్యాం చ బ్రహ్మశాభ్యాం నివేదయేత్
కౌతుకం స్నాపనం బేరమాత్సవం బలిబేరకమ్
యథాక్రమం నివేద్యాన్తే పుష్పం దద్యాత్ పుతద్గృహే

పంచబేరనివేదనమ్ :-

పంచపాత్రేషు * లభ్యే షు త్వేకస్మిన్ పాత్ర ఏవ వా
హవిర్యథైకపాత్రస్థమాత్మయాజీ జుహోతి చ
ప్రాణా † దీనాం తు పంచానాం విష్ణ్వాదీనాం తతో దదేత్

॥ ఉపహస్తే, వర, వర. ♦ పయసా ♦ భుంజతే ** ముచ్చరన్ ††
సుక్తమంత్రాణి ‡‡ నిచ * ష్య † గా

వావిర్విశ్వసనమ్ :-

కపిధస్య ఫఙ్గలే సారః యథా కుంజరభ గీ క్షణే
తథా నైవేద్యసారం తు దేవో గృహ్లాతి మస్తతః
అన్నాది పురతో యత్తు దర్శనాద్భుత్యతే మయా
◆ వైఖానస్య జిహ్వాయామశ్నామి కమలోద్భవ

అత్రాత్రిః :-

ఆఘాయ పుష్పం భ్రమరో మకరన్తం చ పాస్యతి
నాపైతి గంధో న రసస్తథా విష్ణునివేదితే

భృగుః :-

గీ మేఘ ఆదిత్యకిరణైరపః పీత్వాభివర్షతి
తథా నైవేద్యమశ్నాతి భక్తాభీష్టం ప్రయచ్ఛతి

ఫలమ్ :- యావద్భిస్తండులైరన్తం విష్ణవే ** వినివేదయేత్

తావద్వర్షసహస్రాణి విష్ణులోకే మహీయతే
యత్పూర్ణయతి పూజాన్తే దేవేశం దేశికోత్తమమ్?
వాంఛితాదధికం సర్వం సుప్రీతస్సంప్ర యచ్ఛతి

నిత్యహోమః :-

ప్రథమావరణే వాపి ఆగ్నేయ్యాం పచనాలయే
త్రివేదిసహితం కుండం కుర్యాత్సభ్యాగ్నికుండవత్
(యత్పూర్ణయతి పూజాన్తే దేవేశం దేశికోత్తమః
వాంఛితాదధికం సర్వం సుప్రీతస్సంప్రయచ్ఛతి)

నిత్యోగ్ని కుండే చుల్లాం వా పరిషిచ్య చ పావకమ్
 పుష్పం గంధం తథా ధూపం దీపమర్ఘ్యం తథైవచ
 హుతమేవమిదం ప్రోక్తం హో * మే షడ్భిగణప్యతే
 “అతోదేవా” దిభిష్వడ్భిః పంచభిర్మూర్తిభిస్సదా
 దేవ్యోశ్చ పరివారాణాం మూర్తిభిశ్చాపి హూయతామ్
 చరుణాజ్యేన సంయుక్తం మూర్తిహోమస్సుహూయతామ్
 మూర్తిహోమస్య కాలే తు కుర్యాదుత్కుటికాసనమ్
 త్రికాలముత్తమం హోమో ద్వికాలం మధ్యమం భవేత్
 అధమం త్వేకకాలం నిత్యహోమస్య లక్షణమ్
 పరిస్తరణకూర్చం చ † సమిధః పరీధీం స్తథా
 ప్రతిమాసం వ్యపోహ్వావ ‡ పునరన్యాన్ వినిక్షిపేత్
 జలం ప్రతిదినం చైవ ప్రణీ † ధ్యాం పూరయేద్బుధః
 రక్షేదగ్నిమవిచ్ఛిన్నమశక్తో రక్షితుం యది
 సమిధ్యాత్మని వాఠోప్య ప్రణీయాహరహర్యజేత్
 అథాస్త్రః పరిషేకాన్తే భస్మాలిప్యోపతిష్ఠతే
 “ఇదం విష్ణు” రితి పోచ్య పానీయం స్వాదు శీతలమ్
 “విచక్ర” మేతి తాంబూలం ముఖవాసమథాపి వా

బలివిధిః :-

దేవానాంచ * నృణాం చైవ బ ‡ లం య † స్మాత్పువర్ధతే
 తస్మాద్బలిప్రదానం తు సర్వలోకహితావహమ్
 ధాత్రాద్యా ద్వారదేవాస్తు బలిం నేచ్ఛన్తి కుత్ర చిత్
 నిత్యత్పుస్తాశ్చ తే సర్వే తస్మాత్పుష్పబలిం దదేత్

* మశేషం గమిష్యతి † పరీధీన్ సమిధ ‡ తద్వద † ధా * నరాణాంచ
 * లిర్య † స్మిన్ ప్ర

ప్రధానద్వార ** యోశ్చైవ ధాత్రాదీనర్చయేత్కృమాత్
నాన్యత్ర కేవలం త ❖ త్ర ద్వారపాలాంత్యమర్చయేత్,

అర్చనాధికారే, యజ్ఞాధికారే చ (భృగుః) :-

◆ వేదాది పార్షదాస్సర్వే ద్విధా స్మర్వై తపోధనాః?
అర్చనాకాంక్షిణః కేచిత్కేచిద్వై బలికాంక్షిణః
(అర్చేదర్చనకాంక్షిణాం? బలీచ్ఛానాం బలిం దదేత్
హవిర్న వేదితే తేషాం నిత్యే చైవ బలిం దదేత్)
ధాత్రాదిద్వారదేవాశ్చ బ్రహ్మశౌ చ మునీ తథా
అర్చనాకాంక్షిణశ్చైవ శిష్టాశ్చ బలికాంక్షిణః
అర్చనాకాంక్షిణామర్చాం బలీచ్ఛానాం బలిం దదేత్
అన్యస్మిన్న బలిం దద్యాదుత్సవాగ్రయణే వినా
ప్రాతరేవార్చయేద్ధీమాన్ పార్షదాన్ ద్వివిధానపి
(దద్యాద్వైబలికాంక్షిణాం తస్మిన్ కాలే బలిం బుధః
పూజయేత్పూజనాకాలే దేవదేవస్య పూర్వతః
నివేద్యాన్తేతు దేవస్య తత్ప్రియాణాం బలిం క్షిపేత్)

బలిః :-

రథే వాసందోళికాయాం వా చతురన్తేనథ వా హరిమ్
బలిబేరం సమారోప్య బలిం సంసాధ్య చోక్తవత్
బలిబేరస్య పురతో బలిం * దద్యాదథావర్చకః
శంఖకాంస్యధ్వనియుతం (చామరద్వయసంయుతమ్
ఛత్రధ్వయసమాయుక్తం) ఘంటారవసమన్వితమ్
పుష్పం గంధం తథా ధూపం దీపమన్నం తతో జలమ్

*

*

*

*

† పరివారానుక్రమః

మార్కండేయం భృగుం చైవ బ్రహ్మణం శంకరం తథా
 భిత్తిపార్శ్వే సమభ్యర్చ్య దక్షిణోత్తరయోః కృమాత్
 (ధాతారం చ విధాతారం భువంగం చ పతంగకమ్
 పతిరం వరుణం చైవ షడేతే ద్వారదేవతాః
 ధాతారం దక్షిణ స్తంభే ఉత్తరాభిముఖం యజేత్
 ఉత్తరే చ విధాతారం దక్షిణాభిముఖం తథా)
 ధాతారం చ విధాతారముత్తరాభి ముఖాన్ యజేత్
 అంతరే చ విధాతారం దక్షిణాభిముఖం తథా
 ఉర్వాననం భువంగం చ పతంగం చాప్యధోముఖమ్
 పతిరం వరుణం చైవ కవాటే దక్షిణోత్తరే
 యత్ర యత్ర కవా ‡ టస్తు తత్ర తత్ర సమర్చయేత్

అరూపిణః :-

ద్వారేశాశ్చ విమానేశా బలిపీఠం తథైవ చ
 భూతద్వయం తథా నీతే తథైవ చతత ధృవమ్?
 చంద్రబింబమివాకాశే దర్పణే ప్రతిబింబవత్ (బితమ్?)
 రూపం నేచ్ఛంతి పీ * రేతస్మాద్వ్యాత్వాసమర్చయేత్

ద్వారపాలకాః :-

* యజేద్గర్భగుహద్వాప్యే మణికం ద్వారదక్షిణే
వామభాగే తథా సంధ్యాం తస్య పత్నీం సమర్చయేత్
మణికం చ తథా సంధ్యాం ప్రథమద్వారపాలకౌ

‡ వైఖానసం సిద్ధిదం చ ద్వితీయద్వారపాలకౌ
అంతరాలే చ న్యక్షేంద్రా వర్చయిత్వా విధానతః

కిష్కింధం † చైవ తీర్థం చ తృతీయద్వారపాలకౌ
చక్రశంఖే సమభ్యర్చ్య చతుర్థ ద్వారపాలకౌ
గుహం సర్వేశ మభ్యర్చ్య పంచమ ద్వారపాలకౌ
జయం చ విజయం చైవ షష్ఠద్వారస్య పాలకౌ
చండం చైవ ప్రచండం చ సప్తమద్వారపాలకౌ
నాగరాజం గణేశం చ గోపురద్వారపాలకౌ
ఏతౌ చతుర్ముజౌ చక్రశంఖనారాచముద్రికామ్
గదాం చ బిభృతౌ వామే దక్షిణే ద్వారపాలకౌ
అథ వా చోక్త రూపౌ వాకల్వ్యోద్దక్షిణవామయోః

* యజేద్గర్భగుహద్వాప్యే మణికం ద్వారదక్షిణే, వామభాగే తథా సంధ్యాంతస్య పత్నీం సమర్చయేత్, మణికం చ తథా సంధ్యాం ప్రథమద్వారపాలకౌ, తాపసం సిద్ధిదం చైవ ద్వితీయ ద్వారపాలకౌ, కిష్కింధం చైవ తీర్థం చ తృతీయ ద్వారపాలకౌ, దురాగణేశ్వరౌ చైవ చతుర్థద్వారపాలకౌ, గుహ శేషా సమభ్యర్చ్య పంచమద్వారపాలకౌ, జయం చ విజయం చైవ షష్ఠమద్వారపాలకౌ, చండం చైవ ప్రచండం చ సప్తమద్వారపాలకౌ, నాగరాజం గణపతిం గోపురద్వారపాలకౌ, ఏతౌ చతుర్ముజౌ చక్రశంఖనారాచముద్రికౌ, గదాం చ బిభృతౌ వామే దక్షిణేవృత్య యాదృవేత్, అథ వాచో క్తరూపౌ వాకల్వ్యో దక్షిణవామయోః, తథా

అంతరాలే చ న్యక్షేంద్రావర్చయిత్వా విధానతః, చతుర్థే గుహసర్పౌ చ పంచమే చండమేవ చ, చక్రశంఖౌ సమభ్యర్చ్య చతుర్థ ద్వారపాలకౌ, గుహం శేషం సమభ్యర్చ్య పంచమద్వారపాలకౌ, ఇతి పాఠభేదో దృశ్యతే. ‡ తాపసం. † చ తథా.

విమానపాలాః :- (ప్రథమావరణే)

న్యక్షం చైవ వివస్వంతం మిత్రం క్షత్తారమేవ చ

* ఏతాన్ విమాన ధృవాంశ్చ ప్రథమావరణే యజేత్.

న్యక్షాదిస్వరూపమ్ :-

మూర్ధేష్ట కా ప్రతిష్ఠాయాం స్థాపితా రూపవర్జితాః

ఏతే విమానపాలాస్యః పరివారాలయేషు చ

సోపానమధ్యే శ్రీ భూతమర్చయేద్భూరాననమ్

పురస్తాద్గరుడం తస్య దేవాభిముఖమర్చయేత్

‡ అన్తికే సోమసూత్రస్య విష్వక్సేనం సమర్చయేత్

ద్వితీయావరణే :-

ఇంద్రమగ్నిం యమం చైవ నిర్ఋతిం వరుణం తథా

వాయుం కుబేరమిశానం ద్వితీయావరణేర్చయేత్

తృతీయావరణే :-

గదాం చక్రాశిశంఖాని శార్దూలం శక్తిం శరం తథా

ఖేటకం చాయుధాన్యష్టా తృతీయావరణేర్చయేత్

చతుర్థావరణే :-

ధరో ధ్రువశ్చ సోమశ్చ అపశ్చైవానిలస్తథా?

ప్రత్యాపశ్చ ప్రభాతశ్చ వసవోష్టా చతుర్థకే

అనపాయినః :-

చక్రం ధ్వజం చ శంఖం చ శాంతం భూతద్వయం తథా

గరుడేన సమాయుక్తా స్సప్తైతే అనపాయినః

భృగుః :-

యే దేవాభిముఖే ప్రోక్తాస్తే దేవా అనపాయినః

పంచమోవవరణే :-

జయాం చ విజయాం విందాం నందకాం పుష్టికాం తథా

కుముద్వతీముత్పలకాం విశోకా *మితి తా యజేత్

† పదద్వారదేవాః :-

శేషం చ వక్రతుండం చ గరుడం చ సుదర్శనమ్

పంక్తిశం భూతకర్తారం శంఖం శాంతం సమర్చయేత్

సప్తరోహిణ్యః :-

కుంతినీ గ్రంధినీ చైవ కృచ్ఛిణీ వేగినీ తథా

వికారిణీ దద్రుణీ చ తథేంద్రియవికారిణీ

ఏతా ‡ శ్చ సప్తరోహిణ్యస్తతస్సప్త ॥ ఋషీన్క్రమాత్

సప్తర్షయః :-

భృగుం మరీచిం పులహం పులస్త్యం క్రతుమేవచ

వసిష్ఠం చ తథైవాత్రిం ఋషీన్తప్త సమర్చయేత్

నవగ్రహాః :-

ఆదిత్యభౌమమందార్యశుక్రజ్ఞేంద్వాదికాన్నవ

అన్య్యాంశ్చ నవధోక్తాంశ్చ యజిత్వా చోక్తమార్గతః

* * * * *

బలిపీఠాధిదేవాః :-

ఆమోదశ్చ ప్రమోదశ్చ ప్రముఖో దుర్ముఖస్తథా

అవిఘ్నా విఘ్నకర్తా చ బలిపీఠాధిదేవతాః

* ష్టాష్టరో యజేత్ † పురద్వారదేవాః, గోపురద్వారదేవాః ‡ వై ॥ ఋషయః

స్థానాని :

అవిష్ణుం కర్ణికామధ్యే ఆమోదం పూర్వదిబ్బుభే
ప్రమోదం తుదలే యామ్యే ప్రముఖం పశ్చిమే దలే
దుర్ముఖం చోత్తరే చార్వ్య విష్ణుకర్తారమీశకే
మధ్యే భూతబలిం దద్యాద్బలిపీఠే బలిం క్షిపేత్
పీఠస్య దక్షిణే భాగే కాశ్యప్రోక్తప్రకారతః
భూతయక్షపిశాచేభ్యో బలిశేషం చ నిర్వపేత్

పీఠార్చనావశేషః :-

పూర్వం తోయం తతః పుష్పం బలిం పశ్చా* త్తతో జలమ్
ఏవం పీఠార్చనం ప్రోక్తం రూపాకారే? నివేదయేత్

వర్షాద్వపాదా :-

మహావర్షాతివాతాదౌ బలికాలే సముద్భవే?
తత్ర దేవాంతసమావాహ్య ద్వారాగ్నే నిక్షిపేద్బలిమ్

వర్ణవాహనాదిజ్ఞాత్వార్చనమ్ :-

వర్ణవాహనకేత్వాదీన్ ధ్యాత్వా సమ్యక్సమర్చయేత్
అన్యథా చేద్విశేషేణ రక్షాంస్యపహరంతి

బలిలక్షణమ్ :-

ఉత్తమం కబలం ప్రోక్తం మధ్యమం ముష్టిమాత్రకమ్
అథమం చాహుతిః ప్రోక్తం త్రివిధం బలిలక్షణమ్
ఉత్తమం తుత్రిసంధ్యాయాం మధ్యమం స్యాద్ద్విసంధ్యకమ్
ఛత్రధ్వజసమాయుక్తం సర్వవాద్యసమాయుతమ్
(అథమంత్యేక సంధ్యాయాం బలికాలవిధిస్స్పృతః
బలిబేరం సమారోప్య శిబికాంవా మనోహరమ్
చతుర్వింతాసనం వాపి వాహనాంతరమేవ వా)

ఘంటారవసమాయుక్తం భూతపీఠం పరీత్య చ
ప్రదక్షిణత్ర * యం నీత్వా ఏకం శిఘ్రం నయేత్తదా
ప్రథమం బలిదానాయ నృ† త్రస్యాలోకనం పరమ్
వాద్యస్తౌత్యప్రదానాద్వైర్ముతగీతైస్త‡తీయకమ్

శయనమ్ :-

కౌతుకం బలిబేరం వా అన్యత్ ॥ కికమేవ వా
అథ వా కృష్ణరూపం వా నిత్యం శయనతల్పకే
పుథ గ్లక్ష్మీవిమానేవా అథ వా ముఖమండపే
రాత్రిపూజావసానాన్తే ధ్రువే చారోపణాంతకే
దేవమారోప్య శిబికాం రాజవచ్చోపలాల్యచ
◆ వాదిత్య నృత్యగీతాద్వైరాలయం తు ప్రవేశయేత్
కైమాదివస్తమాస్తీర్య ఉపధానద్వయం న్యసేత్
శయనే శాయయేద్దేవం శయనం సూక్తముచ్చరన్

బల్యుత్సవాత్సూర్వం తీర్థదాననిషేధః.

న యావత్పరివారేభ్యో బలిర్దేవేన దీయతే
తావద్యత్నేన సంర * క్షేద్విష్ణుతీర్థం వాశేషతః
విష్ణోస్తీర్థం ప్రసాదం చ వినా నిత్యానపాయినః
హోమబల్యుత్సవాత్సూర్వం వినియోగం న చార్హతి.

అర్చనాపంచకమ్

ఖిలే, ఉత్తరపురాతంత్రే :

అర్హాన్తమర్చనం పోక్తం హవిరన్తం చ పూజనమ్
హోమాంతం శాన్తికం విద్యాత్ బల్యన్తం పౌష్టికం భవేత్
పౌష్టికం ముఖ్యమిత్యాహుర్ముఖవాసాన్తమర్చనమ్

అత్రిః -

అర్థంతృప్యతి నైవేద్యాత్త్రిపాదం హోమపూజనాత్
పూర్ణం బలిప్రదానాచ్చ వినియోగాత్సృతృప్యతి

పురస్తాత్తీర్థవినియోగః --

విష్ణోర్విప్రసుతత్వాచ్చ విష్ణోరంశ † స్య చాత్మనః
విఙ్మపాదాబ్జసలిలం పూర్వం వైఖానసః పిబేత్
పూజాంతే తుళసీతీర్థం పూజకః ప్రథమం పిబేత్
అన్యథా వినియుక్తంచేత్రత్పూజా నిష్ఫలా భవేత్
అర్చనై తుళసీతీర్థమర్చకః ప్రథమం పిబేత్
యతీనాం విష్ణుభక్తానాం సర్వే ‡ షామథ దాపయేత్
తవస్వినాం యతీనాం చ విప్రాణాం చ వోశపతః
వైష్ణవానాం చ సర్వేషాం పీత్వాన్యేషాం ప్రదాపయేత్

కారిప్రసాదః :-

నైవేద్యం చ నివేద్యాన్తే బలిహోమావసానకే
తీర్థం ప్రసాదం దేవస్య దద్యాదగ్రైర్చకాయ చ
ఏతత్ప్రీతికరం విష్ణోః “కారిదాన” మితి స్మృతమ్
తేభ్యో దద్యాచ్చ నైవేద్యం మధుపర్కసమన్వితమ్
“కారిదాన” మితి ప్రోక్తం దేవప్రీతికరం భవేత్

భిలే :-

అర్హణాన్తే హవిర్విష్ణోర్దద్యా “త్కారిభ్య” ఏవచ
ప్రథమం సన్నిధౌ చాపి అన్యథా దేవకోపకృత్

పాత్రశేషః :-

పాత్రే పాత్రే చతుర్థాంశం * దేవాయ న నివేదయేత్
 పాత్రశేషం సమాదాయ మూర్తిహోమస్సుహూయతే
 పాత్రశేషం ప్రగృహ్ణీయాదాచార్యో † ప్యర్చకోఽథవా
 బలిశేషం హోమశేషం మాత్రాం చ మధుపర్కకమ్
 ఆచార్యాయ ప్ర ‡దాతవ్యమన్యథా నిష్ఫలం భవేత్
 విపరీతం యది భవేత్తద్దామయజమానయోః
 భవేదాశు వినాశాయ నాశస్వద్రాజరాష్ట్రయోః

సేవాప్రకరణమ్ :-

బలిపీఠస్య పురతో నమస్కారో విధీయతే
 రథారోహే ధ్వజారోహే మృగనాభివిలేపనే
 సోపహారో హరిం దృష్ట్వా ప్రణివృత్త్య న సీదతి
 గర్భాగా ॥ రశ్మ సేవార్థం ♦ వైఖానస ❖ జనోచితః
 ** స్వాధ్యాయమాత్రవిప్రాణామర్థమండపసేవనమ్
 ‡ తపస్వినాం యతీనాం చ మహామండపసేవనమ్
 రాజరాజకులస్త్రిణాం ✧ నృత్యమండపసేవనమ్
 వైశ్యశూద్రాఽనులోమాదేర్పాహ్యమండపసేవనమ్
 ✧✧ అన్యేషాం విష్ణుభక్తానాం గోపురం తు విధీయతే
 ప్రతిలోమాంత్యజాతీనాం స్థూపి దృష్ట్వా సమాచరేత్

* అర్చకాయ, దేవస్య † వా ‡దద్యాచ్చ అ ॥ రేచ ♦ కులోద్భవః ❖
 అర్చకాచార్యకాదయః, ** అధ్యాపకానాంస్తోత్రాణాం అ. ‡యతీనాం
 విష్ణుభక్తానామ్ ✧ త్ర ✧✧ ఇతరం హరి

భృగుః :-

అర్చకస్సన్నిధౌ ॥ తిష్ఠేత్పరిచారోఽర్థమండపే
అన్యేషాం మండపే చైవ అనులోమాస్తు దూరతః
దైవికే గర్భగేహేఽన్య ద్విజస్యాపి ప్రవేశనే
మృద్భాండాని పరిత్యజ్య పునః పుణ్యాహమాచరేత్
గర్భాలయే ప్రవిష్టే తు సూత్రాంతరద్విజాతిభిః
అష్టోత్తరశతైశ్చైవ కలశైరభి షేచయేత్
ప్రమాదాత్స్పర్శనే చైవ సంప్రోక్షణ మథాఽచరేత్
అజ్ఞానాదర్చనే చైవ ప్రతిష్ఠాం పునరాచరేత్

సర్వేషాం సేవా :-

ఆస్థానమండపాదౌ తు యదా సంపూజ్యతే హరిః
చతుర్వర్ణా యథేష్టం తు సే ♦ వస్తే చ మహాత్మవే
ప్ర ❖ భుర్భుక్త పరాధీనో నిత్యమాలోకయేద్ధరిమ్
విమానమథ వా తస్య పురం గోపురమేవ వా

భగవత్సన్నిధ్యమ్ --

అలయే గోపురే పీఠే గరుడధ్వజపుష్కరే
ధ్రువబేరసమం కుర్యాత్ప్రణామం తు విశేషతః

సేవాలక్షణమ్ :-

అగ్నేర్మైర్మతి వాయవ్యే న కుర్యాద్దేవవందనమ్
అత్యైవ వందనం కృత్వా మహాన్ దోషో భవేత్తతః
అగ్రే పృష్ఠే వామభాగే సమీపే గర్భమందిరే
జపహోమనమస్కారాన్చ కుర్యాద్దేవతా * గృహే

పంచప్రణామాః :-

మస్తిష్కం సంపుటం చైవ ప్రహ్వంగం స్వస్తికం తథా
దండంగం చ నమస్కారాః పంచధా పరికిర్తితాః

అష్టాంగనమస్కారః

ఉరసా శిరసా దృష్ట్వా మనసాగ్రీ వచసా తథా
పద్భ్యాంకరాభ్యాం జానుభ్యాంప్రణామోష్టాంగ ఉచ్యతే

దర్శనమ్ :-

ఆ పీఠాన్మాలిపర్యంతం పశ్యతః పురుషోత్తమమ్
నమతః పాతకం నాస్తి భవంతి సఫలాః క్రియాః
పాణిభ్యాం ప్రపదే♦త్సుష్ట్యాజంఘ్రేనస్పృశ్య వా**హరిమ్
జిఘ్రంతత్పాదకమలం పశ్యంతత్పాదసౌష్ఠవమ్
కీర్తయన్నపి తన్నామ శ్రుతాన్తాన్తస్య స్వయమేవతత్
శిరసా మార్దవం జానన్నానమ్యానమ్య వా పునః
పులకాంచితసర్వాంగః పరమానంద నిర్భరః
ప్రణమేద్భగవత్పాదౌ సప్రణామ ఇతి స్మృతః

ప్రదక్షిణమ్ :-

ప్రదక్షిణసమో నాస్తి ప్రత్యక్షఫలదో విధిః
యాని కాని చ పాపాని జన్మాంతరకృతాని చ
తాని తాని ప్రణశ్యంతి ప్రదక్షిణ పదే పదే
ఛాయాతిలంఘనం నైవ కుర్యాదాలయ బేరయోః
ప్రదక్షిణవిధావేతల్లంఘనం తు న దోషకృత్

యుగ్యప్రదక్షిణం కుర్యాదయుగ్యంత్యాభిచారికమ్
 నైవ ప్రదక్షిణం కుర్యాదంతరే దేవశాస్త్రయోః
 దేవపీఠాంతరే చైవ న కుర్యాదితి శాసనమ్
 † విప్రాగ్య్యయోర్విప్రయోశ్చ దంపత్యోర్ముపభృత్యయోః
 నాంతరా గమనం కుర్యా ‡ దంతరే దేవపీఠయోః

తీర్థగ్రహణమ్

అత్రిః :-

మంత్రేణ షాదయోర్దత్తమాధావం పాద్యముచ్యతే
 తత్పా గ్గీ ద్యాత్తీర్థమాదాయ శిరసి ప్రోక్షయేత్పిబేత్
 వస్త్రం చతుర్గుణీకృత్యపాణౌ పాణిం నివేశ్య చ
 తస్మిన్ తీర్థం ప్రతిష్ఠాప్య త్రిః పిబేత్బిందువర్జితమ్

మంత్రః :-

అకాలమృత్యుహరణం సర్వవ్యాధినివారణమ్
 ♦ సర్వపాపాఘశమనం విష్ణోః పాదోదకం శుభమ్

వినియోగక్రమః

పూజానై తుళసీతీర్థం పూజకః ప్రథమం పిబేత్
 అన్యథా వినియుక్తా చేత్తత్పూజా నిష్ఫలా భవేత్
 అర్చనై తుళసీతీర్థమర్చకః ప్రథమం పిబేత్
 యతీనాం విష్ణుభక్తానామితరేషాం ప్రదాపయేత్

* పూర్వముక్తమిదమ్ † గమననిషేధః :- విప్రాగ్య్యయోర్విప్రయోశ్చైవ.

‡ దేవతాబలి. † ద్యతీ. ♦ సమస్తపాపక్షయకరం విష్ణు

చతుర్విధవైష్ణవాః

అనాదివైష్ణవాః కేచిదాదివైష్ణవసంజ్ఞకాః

వైష్ణవావాన్త * రాః కేచిత్పంచసంస్కారసంస్కృతాః

ముండముద్రాధరాః కేచిచ్ఛతుర్థావైష్ణవాస్సృతాః

అనాదివైష్ణవః ప్రోక్తస్త్వహమేవ పరాత్పరః

ఆదివైష్ణవనామానో విఖనస్సూత్రసంస్కృతాః

పంచసంస్కారసంయుక్తా వైష్ణవాస్త్యన్యసూత్రిణః

ఏతేవా న్తరసంజ్ఞాస్యః పంచరాత్రానుసారిణః

ముండముద్రాధరాస్సర్వే వర్ణాశ్చాన్తర వైష్ణవాః

సంస్కారాన్తరసంయుక్తా ముండముద్రాధరాస్సృతాః

విష్ణోస్తీర్థం ప్రసాదం తు ఆదివైష్ణవపూర్వకమ్

ప్రదద్యాత్సర్వభక్తే † భ్యో హ్యన్యథా నిష్ఫలం భవేత్.

భాగవతలక్షణమ్ :-

న శూద్రా భగవద్భక్తా విప్రా భాగవతాస్సృతాః

సర్వవర్ణేషు తే శూద్రా యే హ్యభక్తా జనార్దనే

విష్ణుధర్మోత్తరే, ద్వితీయేధ్యాయే :-

యే స్వధర్మే ప్రవర్తంతే విప్రాద్యా విష్ణుతత్పరాః

‡ కుధర్మేషు నివర్తంతే తే వైభాగవతాస్సృతాః

భగవద్వాక్యమ్ :-

భుజయుగమపి చిహ్నైరంకితం యస్య విష్ణోః

పరమపురుషనామ్నః కీర్తనం యస్య వాచి

ఋజుతరమపి పుండ్రం మస్తకే యస్య కంఠే

సరసిజమణిమాలా యస్య తస్యాస్మిదాసః

* రాత్రైవ చతుర్థా వైష్ణవాస్సృతాః † క్తానామ్. ‡ అ

శూద్రోచ్ఛిష్టప్రాయశ్చిత్తమ్.

బృహన్నారదీయే :-

చాంద్రాయణత్రయం పోక్తం శూద్రోచ్ఛిష్టస్య భోజనే?

శ్రీపంచరాత్రే, జయాభ్యే, పంచవింశత్పటలే, * సాధకప్రాయశ్చిత్తే:

కామతోకామతో వాపి శూద్రోచ్ఛిష్టస్య భోజనాత్

సహస్రమాద్యం క్రమశో హ్యస్తమంత్రం జపేద్బుధః?

శాతాతపః :- “శూద్రోచ్ఛిష్టస్య భోజనే త్రిరాత్రముపవాసః”

అవిద్యామూలనాశాయ జన్మకర్మనివృత్తయే

జ్ఞాన వైరాగ్యసిద్ధ్యర్థం విష్ణోః పాదోదకం శుభమ్

పరమాణుసమం తీర్థం మహాపాతకనాశనమ్

తథైవాప్తగుణం పాపం † తద్భూమౌ పతితం యది

అనర్చకద్విజానీత తీర్థపానం సురాసమమ్

ప్రసాదో మాంసతుల్యస్సాత్తస్మాద్యత్నేన వర్జయేత్

వైఖానసకరాత్తీర్థం భాగీరథ్యవగాహనమ్

అన్యహస్తేన తీర్థం చేత్సురాపానసమం భవేత్

విష్ణోర్ని వేదితస్త్వైవ తీర్థపాదోదకస్య చ

పురోడాశస్య సోమస్య శేషదోషో న విద్యతే

విష్ణోః * స్తీర్థం ప్రసాదం చ తీర్థం చ తుళసీదళమ్

✱ శూద్రశేషమితి బ్రూయాత్తమాహుర్మృహ్మఘాతుకమ్

పతద్గ్రహగతం తీర్థం హవిఃపాత్రగతం హవిః

వినియోగేపి తత్సర్వం నైవ ✱ చేద్దోషభాగ్భవేత్

* పరే? † భూమౌ పతితబిందుభిః. ✱ ఘ్న తీర్థ ప్రసాదం యస్తథైవ

✱ సర్వపాపవినిర్ముక్తస్స యాతి పరమాం గతిం ✱ శేషత్వ

విష్ణోః పాదోదకం పీత్వా పశ్చాదశుచిశంకయా
హస్తా ప్రక్షాలయేద్యస్తు తమాహుర్భృహ్మఘాతుకమ్

పంచతీర్థాని

సాలగ్రామం చ చక్రం చసూక్తం పౌరుషమేవ చ
తుళసీశంఖతోయం చ పంచతీర్థం ప్రకల్పయేత్

తీర్థమహిమా :-

పుథివ్యాం యాని తీర్థాని తేషు స్నా గ్గీ నేషు యత్ఫలమ్
విష్ణోః పాదోదకం మూర్ధ్నాధారయన్నిదమాప్నుయాత్
త్రిషు కాలేషు యత్తీర్థం ప్రయాగం పుష్కరాదికమ్
తత్పాదయుగ్మే కృష్ణస్య తత్ర తిష్ఠతి నిత్యశః
పాదోదకస్య మాహాత్మ్యం జానాత్యేవ హి శంకరః

విష్ణుపాదోద్భవః ♦ వీం గంగాం శిరసా ధార ఙ్గి యన్ శివః
వర్జ్యం పర్యుషితం పుష్పం న వర్జ్యం తుళసీదలమ్
వర్జ్యం పర్యుషితం తీర్థం న వర్జ్యం జాహ్నువీజలమ్
భక్తపాదచ్యుతేనా** పిమదర్పితజలేనవా
నరః పాపాత్ప్రముచ్యేత స్నాన ధ్ధానాదికర్మభిః

చందనాదేః :-

కుంకుమం చందనం చైవ కర్పూరం చానులేపనమ్
విష్ణుగాత్రపరామృష్టం తద్వై పావనపావనమ్

మాలా :-

మాలాం యో ధారయేన్నిత్యం వైష్ణవం భక్తిమాశ్రితః
సర్వపాపవినిర్ముక్తస్య యాతిపరమాంగతిమ్

గ్గీ తే ♦ వాం ఙ్గియేద్దినః **ద్భిః స్నానాద్భిర్వా పతద్ధహే, పిమత్సానిపిత
ధ్ధానా.

భాగవతే, నారదః :-

త్వయోపభుక్తస్రగ్గంధవాసోఽలంకారచర్చితాః
ఉచ్చిష్టభోజినో దాసాస్తవ మాయాం తరేమహి

పాదుకామహిమా :-

గరుడో వాహనాధీశః పాదుకాకారమాశ్రితః
పాదుకాధారణాద్విష్ణోర్వైకుంఠం లోకమాప్నుయాత్
విష్ణుపాదాంబుజద్వంద్వరక్షణే శేషరూపిణి
శిరసా ధారయామి త్వాం పాపం నాశయ పాదుకే
అహల్యాశాప నిర్ముక్త్యా తత్ క్షణాత్ పాపభంజనమ్
భుక్తిముక్తిఫలం తేషాం శ్రీపాదస్పర్శనాద్భవేత్
విష్ణోశ్శ్రీపాదసంస్థానాత్పాదుకా సర్వదా శుచిః
తస్మాచ్చతుర్ధ్వ వర్ణేషు స్పర్శదోషోన విద్యతే
పాదుకాధారణం నృణాం సర్వసౌభాగ్యదాయకమ్
అభీష్టఫలసిద్ధిశ్చ పుత్ర పౌత్రప్రవర్ధనమ్
పాదుకాం మూర్ధ్నిధృత్వాతు సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే
ఉత్తమాంగే చ హృదయే సేవ్యా ద్విభుజయోరపి
శిరస్యరసి చాస్థాయ భుజయోర్మూర్ధ్ని పంచసు
ఆచార్యో యజమానశ్చ యతీంద్రో నృపతిర్భజేత్

తుళసీభక్తణమ్ :-

తుళసీభక్తణం చైవ చాంద్రాయణశతాధికమ్
తస్మాత్పాపవిశుద్ధ్యర్థం తుళసీం భక్తయేద్బుధః

ప్రసాదః :-

తతస్తు భగవ * ద్భక్తః ప్రాశ్నీయాన్ని యతస్స్వయమ్
క్షయాయ సర్వపాపానామైకాంత్యాయ జగత్పతేః
నైవేద్యం † హృది తద్భూయః పరిషే కాదిపూర్వకమ్
జాహుయాదాహుతీః పంచ విష్ణో ప్రాణాదిసంజ్ఞకే
“ప్రాణాయ చేత్యపానాయ వ్యానాయ చ తతః పరమ్
ఉదానాయ సమానాయ స్వా” హేతి జాహుయాత్తతః
‡ స పాత్రస్పర్శనం కృత్వాహస్తప్రక్షాళనం చరేత్
విష్ణోర్ని వేదితాన్నేన యష్టవ్యం దేవతాంతరమ్
పితృభ్యశ్చ ప్రదాతవ్యం తదానన్త్యాయ కల్పతే
కృపాదత్తం హస్తగతం విష్ణుభుక్తోద్ధితం తు యః
ఉపవాస ఛలాన్నాత్తి తేన భుక్తం సురాసమమ్
విష్ణు ప్రసాదం తుళసీం తీర్థం వాపి ద్విజోత్తమః
ఉపవాసదినే వాపి ప్రాశ్నీయాన్నియతస్స్వయమ్
ఉపవాసాదికాలేషు విష్ణుతీర్థం నివేదితమ్
◆ ప్రాశ్నాదామలకం మాత్రమథ వా బదరీఫలమ్
స పర్యుషితదోషోస్తి న శూద్రస్పర్శతస్తథా
న ప్రతిగ్రహదోషోఽపి మత్ప్రసాదం సుపావనమ్
లక్ష్మ్యా ✦ పక్వం యదన్నం తు భుక్తవాన్ పురుషోత్తమః
చండాలేనాపి ✨ సంస్పృష్టం తదన్నం పావనం ▲ మమ
శునకస్య ముఖాద్యృష్టం తదన్నం యది లభ్యతే
ఇంద్రాద్వైరపి తత్ప్యార్థం యది భాగ్యేన లభ్యతే

* ద్భుక్తం † త్వితి తద్భూయాత్. ‡ న ? † సదినేకాలే ◆ అశే. ❖ స్తి

✦ యదన్నం పచితం ✨ తత్ ▲ మహత్

భక్తప్రసాదః :-

నివేదిగీతం మదీయాన్నం విష్వక్సేనాయ దా ♦ పయేత్
విష్వక్సేననివే ❖ ద్యం తు గోభ్యః శూద్రాయ వా దదేత్
అథ వా చైవతద్భక్తైర్భోజ్యమిత్యుచ్యతే మయా
మత్సమర్పితశేషం తు భుక్తం భాగవతేన యత్
తదేవ భోజ్యముద్దిష్టం భగవత్పాదసేవకైః

శవప్రశంసా

ప్రతిష్ఠాదిషు కాలేషు యస్మిన్ **గ్రామే మృతిర్నవేత్
తచ్ఛవం శీఘ్రముద్దాప్య తంత్రశేషం సమాపయేత్
పూజావిధౌ మృతే శేషం తంత్రేణైవ సమాపయేత్
తచ్ఛవం భస్మసాద్యావత్తావత్తంత్రేణ పూజయేత్
అంతశ్శవోఽశుచిర్గామస్తత్ర హోమాది నాఽచరేత్
వీధ్యన్తరే తథా కుర్యాదేకాదశ ధ †† నుష్పథే
త్రింశ †† ధ్నుహో భవేత్పల్లీ †† పంచాక్షద్రామ ఉచ్యతే
అసహస్రాత్పురీ జ్ఞేయా చాలక్షాత్కృటకా స్మృతా
తత్పల్క్యవీధిసామన్తస్తద్యహోదశుచిస్సృతాః?

క్షమామంత్రః

క్షమామంత్రం ప్రవక్ష్యామి శ్రుణుధ్వం మునిసత్తమాః
అజ్ఞా నాదర్శలోభాద్వా రా * గద్వేషాత్ప్రమాదతః
అపరాధః కృతో యస్తం క్షమస్వ పురుషోత్తమ
మయా వా మజ్జనైర్వాపి మమ బంధుభిరేవవా

† త చతుర్దాశం ♦ ప్యతే ❖ ద్యాన్నం గోభ్యశ్శూ **కాలే †† నుః పరే, ††
దర్వాగ్యతః ††† ఆశతా. * గాద్వే

అపరాధశతం యత్తత్ క్షమస్య పురుషోత్తమ
 రాజ్ఞా వా తదమాత్మైర్వా రాజభృత్యైరథాపివా
 అపరాధశతం యత్తత్ క్షమస్య పురుషోత్తమ
 ఆచార్యేణార్చకేనాపి భక్తైర్వా పరిచారకైః
 అపరాధశతం యత్తత్ క్షమస్య పురుషోత్తమ
 గాయకైర్నర్తకైర్వాసథ తథా వాదిత్రవాదకైః
 అపరాధశతం యత్తత్ క్షమస్య పురుషోత్తమ
 ప్రణవాదివిసర్గాంతం క్రియాసు విధిపూర్వకమ్
 అమంత్ర కార్చనాయాం † తంక్షమస్య త్వం జనార్దన
 తస్మాత్త్వాం ప్రార్థయే దేవం ప్రసీద భగవన్మ ‡ యి
 అనయా పూజయా విష్ణోప్రశాంతం సర్వవమస్తు నః
 అశక్యం విధివత్కర్తుం బ్రహ్మద్వైరపి పూజనమ్
 న్యూనాతిరిక్తవ్యాఘాతం § తత్ క్షమస్య జగత్పతే
 కిముతాస్మాభిరజ్ఞైస్తు మనుష్యైరదృఢాత్మభిః
 తస్మాన్ని త్యార్చనాయాం ♦ తు యదుద్భూతమశోభనమ్
 అనయా పూజయా విష్ణో ప్రశాంతం సర్వమస్తు ❖ తే
 ఉపచారాపదేశేన కృతానహరహర్మయా
 అప శిరాధానిమాంతస్సర్వాన్ క్షమస్య పురుషోత్తమ
 ఏవం నిత్యం దినాంతేషు ప్రార్థయేత్స ††న్నిధౌహరేః

ద్వాత్రింశదపచారక్రమః

అపచారా ‡‡ స్తు వివిధా ‡ స్తాంస్తు యత్నేన వర్జయేత్
 అపచారా స్తథా విష్ణోర్ద్వాత్రింశత్పురికిరీతాః

† యత్ తత్ క్షమస్య. ‡ మ § దోషహీనం ♦ హి ❖ నః

*చారా †† ర్వనిష్కృతేః. ‡‡ంశ్చ ‡ హరేః

యానైర్వా పాదుకాభిర్వా గమనం భగవద్భూషే
 దేవోత్సవా ♦ ద్యసేవా చావ్యణామం చ తదగ్రతః
 ఏకహస్తప్రణామశ్చ తత్పురస్తాత్పురక్షణమ్
 ఉచ్చిష్టే చైవ చాశౌచే భగవద్వందనాదికమ్
 పాదప్రసారణం చాంగే తథా పర్యంకబన్ధనమ్
 శయనం భోజనం చైవ మిథ్యా(ముధా)భాషణమేవ చ
 ఉచ్చైర్వాషా వృధా భాషా రోదనా(ద్యం)ది చ విగ్రహః
 నిగ్రహోనుగ్రహశ్చైవ స్త్రీషు సాకూతభాషణమ్
 కంబలావరణం చైవ పరనిందా పరస్తుతిః
 అశ్లీలకథనం చైవావ్యధోవాయుమోచనమ్ (క్షణమ్)
 (శక్తౌ గౌణోపచారశ్చాప్యనివేదితభక్షణమ్)
 తత్తత్కాలోద్భవానాంచ ఫలాదీనామనర్పణమ్
 వినియక్తావశిష్టస్య ప్రదానం వ్యంజనాదిషు
 పృష్టికృత్యాసనం చైవ పరేషామభివన్ధనమ్
 (గురౌ మౌనం నిజస్తోత్రం దేవతానిన్దనం తథా)
 తాంబూలచర్పణం ఛత్రమకాలే దర్శనం తథా
 *ఖండవస్త్రయుతం చైవ ద్వాత్రింశదపచారకాః
 అపచారాంశ్చ వివిధాన్ హరేర్యత్నేన వర్జయేత్

ఇత్యర్చనానవనీతే (కేశవసంగృహీతే అర్చనా

సప్తాధ్యాయావ్యాఖ్యానాం)

పంచమఖండవివరణమ్.

సమాప్తమ్

★ ★ ★ ★ ★

T.T.D. Religious Publications Series No. 510

Price Rs. 20

Printed and Published by Sri M.K.R. Vinayak, I.A.S.,
Executive Officer, T.T.Devasthanams, Tirupathi

